

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

A. GOEGBUER, Schade- en strafbedingen in rechtshistorisch en rechtsvergelijkend perspectief 401

Rechtspraak

1. Arbitragehof – Belang – **2. Grondwet** – Gelijkheid en niet-discriminatie – **Economische reglementering** – Wekelijkse rustdag – Verplichte avondsluiting

Arbitragehof 1 maart 2001 412

Overeenkomst – Wilsgebreken – Bedrog – Stilzwijgen – Voorwaarde

Cass. 16 september 1999 (*met noot*) 414

Onrechtmatige daad – **Schade en schadeloosstelling** – Inkomstenverlies – Rechthebbenden van slachtoffer van onopzettelijke doodslag – Persoonlijke onderhoudskosten van het slachtoffer – Aftrek van het geheel van de gezinsinkomsten – Vergoeding voor niet geleden schade

Cass. 17 mei 2000 (*met noot*) 415

Onrechtmatige daad – **Schade en schadeloosstelling** – Inkomstenverlies – Weduwe van slachtoffer van dodelijk ongeval – Persoonlijke onderhoudskosten van slachtoffer – Berekening op grond van de eigen inkomsten van het slachtoffer – Vergoeding voor niet geleden schade

Cass. 24 mei 2000 (*met noot*) 415

Oplichting – Valse namen of valse hoedanigheden – Begrip – Geen vereiste van listige kunstgrepen

Cass. 6 februari 2001 (*met noot van A. Vandeplass «Over valse hoedanigheden en oplichting»*) 416

Voorrechten – Verhuurder – Conflict pandhouder op de handelszaak – Anterioriteitsregel – Opeenvolgende huur-overeenkomsten – Gevolgen

Hof Gent 6 juni 2000 418

Arbeidsovereenkomst – Bedienden – Opzeggingstermijn – Overeenkomst – Tijdstip van de overeenkomst

Arbh. Antwerpen 21 november 2000 419

Gerechtigd akkoord – Rechten schuldeisers – Schulden aangaan met medewerking van de commissaris inzake opschorting – Boedelschulden in later faillissement – Gevolgen voor hypothecaire, pandhoudende en bevoorrechte schuldeisers

Kh. Turnhout 26 juni 2001 (*met noot*) 420

Verzekering – Motorrijtuigen – Vergoedingsregeling zwakke weggebruiker – Regresvordering van de verzekeraar tegen de aansprakelijke verzekerde – Omvang

Pol. Brugge 13 januari 2000 (*met noot van C. Idomon «Art. 29bis van de W.A.M.-wet en de regresvordering van de verzekeraar»*) 423

Wetgeving in kort bestek

Bemiddeling in familiezaken 428

Hoger onderwijs – Studietoelagen 429

Politiek verlof – Lokale mandatarissen 429

Militair personeel – Statuut 429

Politieraden – Beslechting van verkiezingsbetwistingen 430

Controle op verzekeringsondernemingen – Verzekeringsgroep 430

Stedenbouwkundige vergunning – Openbaar onderzoek 430

Boeken

I.P. Asscher-Vonk, Arbeidswetgeving 2000 (*door P. Humblet*) 430

C.J.H. Jansen, De negentiende-eeuwse wortels van het moderne zekerheidsrecht. Vreemd recht als voorbeeld voor de Nederlandse privaatrechtsbeoefening vanaf het einde van de 19e eeuw (*door F. Stevens*) 431

C. Gits en J. Delva, Het natuurrecht: werkelijkheid of mythe? Wijsgierige, cultuurhistorische en juridische overwegingen betreffende het recht (*door S. Sottiaux*) 431

A. Heidma, Gids geregistreerd partnerschap (*door F. Swennen*) 431

Wet reorganisatie openbaar ministerie en instelling landelijk parket (*door S. Van Overbeke*) 432

X., De parlementaire onschendbaarheid en X., De parlementaire onverantwoordelijkheid (freedom of speech) (*door M. Van Damme*) 432

Mededelingen

Internationale conferentie: Rechten van het kind 432

Studiedag: Financiële dienstenverkeer 432

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931, verschijnt iedere week van september tot juni.

Hoofredacteurs: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993), Camiel Caenepeel (1993-1998)

Redactie: A. Van Oevelen (hoofredacteur), E. Dirix, J. Laenens, J.R. Rauws, M. van Damme, A. Vandeplas

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Vaste medewerkers:

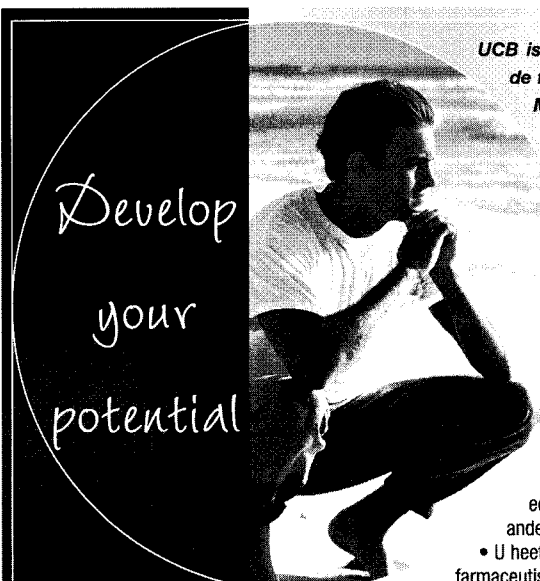
A. Alen, F. Aps, R. Boes, A. Carette, G. Debersaques, A. De Wilde, Gh. Dhaeyer, J. Erauw, M. Gelders, P. Humblet, W. Lambrechts, R. Leysen, J. Meeusen, H. Nys, I. Opdebeek, W. Pintens, P. Popelier, W. Rauws, D. Simoens, G. Suetens-Bourgeois, L. Vandenbergh, H. Vanhees, S. Van Overbeke, C. Van Schoubroeck, J. Wouters

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
(redactiesecretariaat bereikbaar van 9 tot 12 uur)
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Abonnementen, advertenties: N.V. INTERSENTIA, Churchilllaan 108, 2900 Schoten
tel.: 03/680.15.50 - fax: 03/658.71.21
Abonnementsprijs: 4.950 f., Advocaten-stagiair: 4.650 f., Studenten: 2.950 f.
Abonnementen worden automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging ten minste drie maanden vóór de uitgave van het eerste nummer van de nieuwe jaargang

Richtlijnen voor de auteurs:

De teksten van hoofdartikelen en annotaties worden, samen met een diskette (WP of Word) toegezonden aan het redactiesecretariaat. Getypt op anderhalve interlinie bedraagt een hoofdartikel bij voorkeur niet meer dan 25 bladzijden, een annotatie niet meer dan 6 bladzijden. De redactie dankt bij voorbaat alle auteurs voor het in acht nemen van deze richtlijnen.

*Develop
your
potential*

UCB is een farmaceutische en chemische groep die wereldwijd actief is in drie domeinen: de farmaceutische, chemische en filmindustrie.

Met het oog op een uitbreiding van onze juridische afdeling, gevestigd te Anderlecht (Brussel), zijn wij op zoek naar een (m/v):

Bedrijfsjurist (ref. 000 cor-474)

Uw functie:

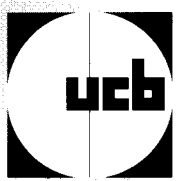
- U maakt deel uit van een klein, jong en dynamisch juristenteam,
- U behandelt een waaier van juridische en contractuele dossiers, evenals rechtsgedingen. De nadruk ligt op contracten, licenties, acquisities en mededingingswetgeving
- Onder toezicht van de "Group General Counsel" verstrekt u juridisch advies aan interne klanten
- U neemt proactief deel aan de structurering van handelstransacties, u biedt advies inzake de juridische implicaties en risico's en stelt de desbetreffende contracten op.

Uw profiel:

- U beschikt over een uitstekende academische achtergrond en u heeft een diploma Rechten van een gerenommeerde universiteit behaald, liefst aangevuld met een postgraduaat behaald in een ander rechtsgebied
- U heeft ten minste zeven jaar relevante ervaring in een multinationale omgeving, bij voorkeur in de farmaceutische industrie
- U heeft een grondige kennis van internationaal handelsrecht, vennootschapsrecht en andere relevante zaken zoals milieuwetgeving, licenties, joint ventures en mededinging. U heeft bij voorkeur reeds ervaring met belangrijke transacties
- U spreekt en schrijft perfect Engels, o.a. voor het opstellen van complexe juridische documenten, en u heeft bij voorkeur een gedegen praktische kennis van het Frans en/of het Nederlands. Kennis van andere talen is een pluspunt
- U bent betrouwbaar, uiterst professioneel en u bent goed in het duidelijk formuleren van adviezen
- U bent een echte teamspeler, een harde werker met uitstekende vaardigheden inzake tijdbeheer. Bovendien bent u stressbestendig.

Wij bieden een dynamische en multiculturele omgeving met een gepaste verloning en extralegale voordelen.

Geïnteresseerd? Stuur dan uw CV en motivatiebrief naar
Marc Van Aelst, Human Resources Manager, UCB NV, Researchdreef 60, 1070 Brussel.
E-mail : jobs.brussels@ucb-group.com - Voor meer informatie over UCB : www.ucb-group.com

SCHADE- EN STRAFBEDINGEN IN RECHTSHISTORISCH EN RECHTSVERGELIJKEND PERSPECTIEF¹

I. INLEIDING

A. Algemeen

1. De wettelijke ingreep van 23 november 1998 in de bepalingen van ons Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het strafbeding,² lijkt het tragisch lot van deze rechtsfiguur, althans naar Belgisch recht, voorgoed (?) te hebben bezegeld. De term «strafbeding» werd weliswaar behouden, maar de omschrijving in het nieuwe artikel 1226 B.W., is die van... een *schadebeding*.

Daarenboven kent het nieuwe artikel 1231 B.W. aan de rechter de bevoegdheid toe om excessieve «strafbedingen» te matigen. Na een reeks mislukte pogingen (cf. *infra*, nr. 28) is deze oude doctrinale wens³ alsnog in vervulling mogen gaan.

Deze wetswijziging leek ons een geschikte aanleiding tot een korte bezinning over de plaats die de actuele Belgische regelgeving inzake het «strafbeding» inneemt, zowel in rechtshistorisch als in rechtsvergelijkend perspectief. Aangezien het onze bedoeling is om deze regelgeving naderhand te evalueren in het licht van de resultaten van deze studie (deel IV), zal zij worden toegespitst op de twee aspecten die door de recente innovaties rechtstreeks worden geraakt, namelijk de *aard* van het «strafbeding» (deel II) en het rechterlijk *matigingsrecht* (deel III).

B. Terminologie

2. Een *schadebeding* is (een clause in) een overeenkomst die ertoe strekt op voorhand en forfaitair het bedrag te bepalen dat de ene partij als schadevergoeding aan de andere partij zal moeten betalen, indien eerstgenoemde partij zich schuldig maakt aan een contractuele wanprestatie. Op die manier is de schuldeiser ontslagen van de bewijslast inzake het bestaan en de omvang van de door hem geleden schade, wanneer de schuldenaar zijn verbintenis niet, niet behoorlijk of niet tijdig zou nakomen. Tegelijk beoogt men kostelijke en tijdrovende betwistingen daaromtrent te vermijden. Een schadebeding heeft m.a.w. een *indemnitaire* (vergoedende, compensatoire) functie.

In het Frans spreekt men van «une clause d'indemnisation forfaitaire» of van «un forfait indemnitaire conventionnel», in het Engels van «(a) liquidated damages (clause)», en in het Duits van «eine Schadenspauschale» of van «ein pauschaliertes Schadensersatz».

¹ Deze bijdrage werd bekroond met de A.P.R.-prijs V.U.B. academiejahr 1999-2000.

² Wet 23 november 1998 tot wijziging, wat het strafbeding en de moratoire intrest betreft, van het Burgerlijk Wetboek, *B.S.*, 13 januari 1999, 901.

³ R. DE RYKE, «Actualiteit van het strafbeding», *T.P.R.*, 1966, p. 176-177, nr. 9; I. MOREAU-MARGRÈVE, «Pour un certain pouvoir de révision des clauses pénales», *J.T.*, 1976, 637-643; N. MAQUET, «La clause pénale: quelques éléments de fait», *T.B.H.*, 1980, 402; Y. SCHOENTJES-MERCHERS, «Strafbeding – boetebeding», *T.P.R.*, 1969, p. 66-68, nrs. 31-35.

3. Een *strafbeding* daarentegen is (een clause in) een overeenkomst waarbij aan de schuldenaar, bij wijze van straf, een secundaire verbintenis wordt opgelegd voor het geval hij zijn oorspronkelijke verbintenis (de primaire, principale of hoofdverbintenis) niet, gebrekkig of te laat zou nakomen. Op die manier wil men de schuldenaar ertoe aansporen om zijn hoofdverbintenis op een correcte wijze na te leven. Het beding werkt «*in terrorem*»: de vrees voor de straf moet dienen als stok achter de deur, als bijkomende prikkel, als extra stimulans voor de schuldenaar. Een strafbeding heeft bijgevolg een *comminatoire* (bedreigende, coërcitieve, dissuasieve) functie.

De term «strafbeding» wordt in het Frans vertaald als «une clause pénale», in het Engels als «a penalty (clause)», en in het Duits als «eine Vertragsstrafe» of «eine Konventionalstrafe».

4. In theorie bestaat er dus een onmiskenbaar conceptueel verschil tussen schade- en strafbedingen. In de praktijk echter vallen zij vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden. Telkens gaat het immers om een prestatie, meestal de betaling van een bepaalde som geld, waartoe een schuldenaar gehouden is wanneer hij zijn eigenlijke schuld niet of niet naar behoren nakomt. Of het overeengekomen bedrag nu bedoeld is als schadevergoeding dan wel als straf, is niet altijd even klaar en duidelijk, temeer daar de (indemnitaire resp. comminatoire) *functie* van een beding – dit is het primordiale *doel* dat de partijen ermee beogen – geenszins het bestaan belet van een tegengesteld (comminatoir resp. indemnitoir) *effect* – dit is de al dan niet bedoelde, alleszins aan de functie ondergeschikte *nevenwerking* van het beding. Ook een als schadevergoeding bedongen som (indemnitaire functie) kan voor de schuldenaar een intimiderend karakter hebben (comminatoir effect), zeker wanneer deze som hoger ligt dan de schade die de schuldeiser effectief zou lijden in geval van wanprestatie. Anderzijds is het denkbaar dat een schuldeiser die met een strafbeding in de eerste plaats zijn schuldenaar tot gedegen uitvoering wil aanzetten (comminatoire functie), de bijkomende bedoeling heeft zich door middel van de – alsdan vervallen – straf te laten vergoeden voor de schade die hij lijdt wanneer het strafbeding *niet zou functioneren* en de schuldenaar toch in gebreke zou blijven zijn verbintenis na te komen (indemnitoir effect). Men stelt trouwens vast dat in de landen waarin het strafbeding (comminatoire functie) toegelaten is, door de wet aan dit beding een – telkens suppletief⁴ – vergoedend karakter (indemnitoir effect) wordt gegeven, in die zin dat, behoudens andersluidend beding, de bedongen straf bij contractuele wanprestatie dienst doet als (gehele of gedeeltelijke) schade-loosstelling van de gedupeerde schuldeiser (art. 1229, eerste lid, C.c.; art. 92, tweede lid, Boek 6 (nieuw) B.W.; § 340 II BGB).

5. Een en ander heeft er in sommige landen toe geleid dat men het veeleer theoretische onderscheid tussen schade- en

⁴ BGH, 14 oktober 1977, *B.B.*, 1978, 12; Cass. fr., 21 juni 1983, *J.C.P.*, 1983, IV, 276; H.R., 25 februari 1994, *N.J.* 1994, nr. 378.

strafbedingen heeft laten varen. Men kent er integendeel slechts een enkel beding, aangeduid met een overkoepelende term en onderworpen aan een en dezelfde reglementering, ongeacht de (compensatoire en/of coërcitieve) functie die de partijen eraan hebben gegeven. Zo hebben het Nederlandse «boetebeding» (art. 91-94 Boek 6 (nieuw) B.W.)⁵ en de Franse «clause pénale» (art. 1152 en 1226-1233 C.c.)⁶ een dergelijk *bifunctioneel* statuut.

In België (cf. *infra*, nrs 11-15) en in Engeland⁷ daarentegen blijft men strafbedingen strikt onderscheiden van schadebedingen, aangezien in beide landen de regel geldt dat schadebedingen te eerbiedigen zijn, terwijl aan strafbedingen elke uitwerking moet worden ontzegd.

In Duitsland heeft zich dan weer een omgekeerde evolutie voorgedaan. Terwijl aanvankelijk werd aangenomen dat schadebedingen gewoon onder dezelfde bepalingen vielen als strafbedingen, die door het *Bürgerlich Gesetzbuch* van oudsher worden erkend en geregeld (§§ 339-345 BGB), rees gaandeweg de vraag of deze «Schadenspauerschale» niet van «Vertragsstrafe» te onderscheiden zijn, hetgeen in concreto zou betekenen dat zuivere schadebedingen niet kunnen worden gematigd op grond van § 343 BGB (cf. *infra*, nrs. 21-25). Niettegenstaande de reserves van de voorstanders van (het behoud van) de bifunctionaliteit,⁸ lijkt de idee van een onderscheid tussen een (monofunctioneel) schadebeding (met mogelijk comminatoir effect) en een (eveneens monofunctioneel) strafbeding (met wettelijk indemnitairst effect), beide principieel toegelaten maar onderworpen aan uiteenlopende regelingen, het inmiddels gehaald te hebben.⁹

6. In een poging om de verwarring tot een minimum te beperken, nemen wij ons voor om in wat volgt de term «schadebeding» te reserveren voor (monofunctionele) be-

dingen met een *indemnitaire* functie – ongeacht het mogelijk afschrikkend effect – en de term «strafbeding» of «strafbeding *sensu stricto* (s.s.)» uitsluitend te gebruiken voor (monofunctionele) bedingen met een *comminatoire* functie – ongeacht het eventueel bij wet gecreëerde vergoedend karakter. De term «strafbeding *sensu lato* (s.l.)» zal worden aangewend ter aanduiding van *bifunctionele* bedingen of, in het algemeen, telkens wanneer de vergoedende dan wel bedreigende strekking van het bedoelde beding in de gegeven context zonder relevantie is. Waar nodig zal door het gebruik van aanhalingstekens of door de uitdrukkelijke toevoeging van epitheta als «comminatoir» en «indemnitairst», duidelijk worden gemaakt dat deze terminologische opdeling wordt doorbroken.

II. AARD

A. Oorsprong

7. Zoals bekend, kenden de Romeinen maar liefst vier soorten contractuele verbintenissen – i.e. via een «legis actio» in rechte afdwingbare aanspraken – alnaargelang het type van «contract» waaruit ze voortvloeiden. Naast de «obligationes contractae *consensu*» (door wilsovereenstemming) onderscheidde men nog verbintenissen «contractae *re*» (door (het aannemen van) een zaak), «contractae *verbis*» (door woorden) en «contractae *litteris*» (door een geschrift).¹⁰

Het contract «*verbis*», in die tijden de hoofdbron der contractuele verbintenissen, kwam tot stand door de loutere formaliteit van een *stipulatio*, d.w.z. een mondeling spel van vraag («Beloof je het?») en antwoord («Ik beloof het!») tussen stipulans (schuldeiser) en promittens (schuldenaar).¹¹ Ook de verbintenis uit wat wij vandaag een (consensueel) strafbeding noemen, sproot destijds voort uit zo'n stipulatio, namelijk de «*stipulatio poenae*», waarbij de promittens zich ertoe verbond een «*certa pecunia*» (een bepaalde som geld) te betalen aan de stipulans, indien een andere verbintenis of een op zichzelf niet afdwingbare afspraak niet werd nagekomen.¹²

8. Volgens het Romeins recht kon een rechterlijke veroordeling slechts in een *geldwaarde* worden uitgedrukt. Zelfs wanneer de schuldenaar zich had verbonden tot het geven van een «*certa res*» (bepaalde zaak), dan nog kon de rechter hem tot niets anders veroordelen dan tot de betaling van de

⁵ C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Verbintenissenrecht*, I, Zwolle, Tjeenk Willink, 1996, p. 294-295, nr. 388; J.M. HOEKSTRA, «Artikel 91» in E.H. HONDIUS (red.), *Verbintenissenrecht*, I, Deventer, Kluwer, 1996, p. 2, nr. 3; C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *Parlementaire geschiedenis van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 6. Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer, Kluwer, 1981, 321; cf. Y. SCHOENTJES-MERCHERS, *l.c.*, p. 52, nr. 4 en p. 67-68, nr. 33.

⁶ Cass. fr., 3 januari 1985, *Bull.civ.*, 1985, I, nr. 4; Cass. com., 27 maart 1990, *D.*, 1990, Jur., 390; Cass. fr., 10 oktober 1995, *J.C.P.* 1996, II, 22580, met noot G. PAISANT; H. MAZEAUD, L. MAZEAUD, J. MAZEAUD en F. CHABAS, *Leçons de droit civil*, II/1, *Obligations. Théorie générale*, Parijs, Monchrestien, 1991, p. 780-781, nr. 641 en p. 785, nr. 641-3; G. VINEY, *Les obligations. La responsabilité: effets* in J. GHESTIN (red.), *Traité de droit civil*, V, Parijs, L.G.D.J., 1988., p. 319, nr. 229, p. 332, nr. 238, p. 333, nr. 239 en p. 357, nr. 264bis.

⁷ P.J. COOKE en D.W. OUGHTON, *The Common Law of Obligations*, Londen, Butterworths, 1989, 227-228; H. MCGREGOR, *McGregor on Damages in The Common Law Library*, IX, Londen, Sweet & Maxwell, 1988, p. 278-284, nrs. 441-449, en voor enige voorbeelden uit de Engelse rechtspraak: p. 296-311, nrs. 473-497; R. ELLINGTON, «Penalty clauses: England», *D.P.C.I.*, 1982, p. 508, nrs. 1-2; N. PALMER (e.a.), «Damages» in Lord MACKAY of CLASHFERN (red.), *Halsbury's Laws of England*, XII/1, Londen, Butterworths, 1998, p. 486-487, nr. 1065.

⁸ K. LARENZ, *Lehrbuch des Schuldrechts*, I, *Allgemeiner Teil*, München, Beck, 1987, 383; J. STAUDINGER en H. KADUK, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, II/1, Berlijn, Schweitzer, 1978, p. 169, nr. 13; R. ZIMMERMANN, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Kaapstad, Juta, 1990, p. 108, voetnoot 79.

⁹ BGH, 5 oktober 1951, *B.G.H.Z.*, 3, 193; BGH, 6 november 1967, *B.G.H.Z.*, 49, 84; BGH, 25 november 1982, *N.J.W.*, 1983, 1542; J. GERNHUBER, *Das Schuldverhältnis* in J. GERNHUBER (red.), *Handbuch des Schuldrechts in Einzeldarstellungen*, VIII, Tübingen, Mohr & Siebeck, 1989, p. 761-762, nr. 7d; K. LARENZ, *o.c.*, 379 en 383-387; A. WALCHSHÖFER, «Draufgabe – Vertragsstrafe (§§ 336-345)» in H. HEINRICH (red.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, II, München, Beck, 1985, p. 1073, nr. 3, p. 1077, nr. 6 en p. 1085, nr. 7.

¹⁰ GAIUS *Inst.* III, 89 en IUSTINIANUS *Inst.* III, 13, 2; cf. *D.*, 44, 7, 1, 1.

¹¹ GAIUS *Inst.* III, 92 en IUSTINIANUS *Inst.* III, 15; cf. *D.*, 44, 7, 1, 7.

¹² Cf. AFRICANUS, *D.* 44, 7, 23; IULIANUS, *D.* 19, 1, 28; PAPINIANUS *D.* 45, 1, 115; PAULUS, *D.* 17, 2, 71, *D.* 19, 1, 44, *D.* 44, 7, 44, 5-6 en *D.* 45, 1, 85, 6; J.C. VAN OVEN, *Leerboek van Romeinsch Privaatrecht*, Leiden, Brill, 1948, 200-219.

overeenkomstige geldwaarde. Het is deze fundamentele Romeinsrechtelijke regel die aan de basis ligt van elk van de drie (!) functies die de «*stipulatio poenae*» kon vervullen.

Allereerst was de *indemnitaire* functie veel meer verbreid dan vandaag. Voor een schuldeiser was het namelijk interessanter een «*certa pecunia*» te vorderen op grond van een «*stipulatio poenae*», dan (de door de rechter te begroten vervangwaarde van) een niet-nagekomen hoofdbverbintenis, wat de eiser meteen bevrijdde van de last om de rechter te overtuigen van de (markt)waarde van de misgelopen prestatie.¹³ Voorts werd ook de *comminatoire* functie van de «*stipulatio poenae*» moeiteloos aanvaard. Het was immers het enige middel om een schuldenaar enigszins onder druk te zetten om zijn verbintenis in natura na te komen, omdat hij op die manier kon ontsnappen aan de – per hypothese méér bezwarende – «*poena*».¹⁴ De «*stipulatio poenae*» kon ten slotte ook een *derde* en wel zeer eigen functie vervullen, namelijk het afdwingbaar maken van op zichzelf niet in rechte afdwingbare «*verbintenissen*». Immers, wegens de hierboven vermelde fundamentele regel leverden stipulationes met een niet in geld waardeerbare inhoud géén «*legis actio*» op. Bijgevolg vielen ze niet in rechte op te eisen. Door nu in een «*stipulatio poenae*» de wél afdwingbare verplichting tot betaling van een zekere som geld te koppelen aan de niet-nakoming van een op zichzelf niet afdwingbare – en dus onbestaande – «*verbintenis*», krijgt deze laatste onrechtstreeks tóch enigszins een afdwingbaar karakter. Deze derde functie van de Romeinse «*stipulatio poenae*» is verwant met de tweede (*comminatoire*) functie, maar verschilt er toch wezenlijk van, omdat dergelijke «*onechte*» of «*zelfstandige*» (d.w.z. niet-accessoire) contractuele straffen losstaan van een bestaande (hoofd)verbintenis.¹⁵

9. Tijdens de Middeleeuwen werden conventionele straffen echter veelvuldig in vraag gesteld, niet in het minst onder invloed van het canonieke recht met zijn beruchte woekerverbod. Al wat een schuldeiser, in welke vorm dan ook, trachtte te verkrijgen boven de initiële schuld, werd beschouwd als «*usura*» (rente) en viel onder het verbod. Men denke in de eerste plaats aan intresten op geleend geld, maar uiteraard kwamen ook conventionele straffen onder vuur te liggen, met name wanneer zij werden benut «*in fraudem usurarum*» (als dekmantel voor verboden renten), m.a.w. wanneer de «*poena*» door de schuldeiser werd bedongen om de «*poena*» zélf in plaats van om de correcte uitvoering van de hoofdbverbintenis te verzekeren.

Bij de zoektocht naar criteria om toegelaten strafbedingen van gecamoufleerde rentebedingen te onderscheiden, belandde men uiteindelijk bij de door de legisten van Bologna ontwikkelde theorie van het «*interesse*», d.w.z. de leer van de vervangende schadevergoeding bij niet-nakoming van contractuele verbintenissen. Op grond van deze leer kon een

schuldeiser namelijk een schadevergoeding («*id quod interest*») verkrijgen die hóger lag dan de waarde van de oorspronkelijke schuld («*quanti ea res est*»), zonder nochtans in aanvaring te komen met het woekerverbod. De conclusie lag dan ook voor de hand: ook strafbedingen zouden met dit verbod verenigbaar zijn voor zover zij slechts «*loco interesse*» (in de plaats van vervangende schadevergoeding) waren bedongen. Op die manier verdrong de *compensatoire* conceptie van het «*strafbeding*» mettertijd de *comminatoire*.¹⁶

Het logische gevolg hiervan was dat men de regelen betreffende de vervangende schadevergoeding naar de *indemnitaire* opgevatte «*strafbedingen*» ging extrapoleren. Zo zal Molinaeus (1500-1566) bijvoorbeeld eerst nog eens de identieke aard van conventionele «*straffen*» en vervangende schadevergoeding beklemtonen,¹⁷ om vervolgens de Justiniaanse regel die de bij contractuele wanprestatie verschuldigde schadevergoeding beperkt tot *maximum het dubbele* van de waarde van de principale verbintenis,¹⁸ óók te gaan toepassen op «*strafbedingen*».¹⁹

Samengevat: de «*poena*» mocht het maximum van «*id quod interest*», zijnde tweemaal «*quanti ea res est*», niet te boven gaan. Over de vraag of het de rechter toegelaten was de «*poena*» eventueel te *herleiden*, waren de meningen evenwel verdeeld.²⁰

10. Ook ten tijde van de natuurrechtelijke codificaties werd nog van diezelfde premissen uitgegaan. Pothier (1699-1772) bijvoorbeeld onderschreef nog onomwonden de *indemnitaire* opvatting van Molinaeus, in die mate zelfs dat hij de rechter toestond de overeengekomen «*peine*» hetzij *aan te vullen* met een bijkomende schadevergoeding, wanneer de schuldeiser kon bewijzen dat ze ontoereikend was om de reële schade te dekken,²¹ hetzij te *matigen* indien de schuldenaar kon aantonen dat de schuldeiser in werkelijkheid géén of een «*veel* (sic) kleinere» schade had geleden.²² Op die manier hield het «*strafbeding*» niets méér in dan een loutere omkering van de bewijslast aangaande de geleden schade,²³ en werd zelfs het *comminatoir effect* ervan tot een minimum herleid!

¹⁶ R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 108-109; A. FLINIAUX, *l.c.*, 236-246; S. SCHLINKER en D. WILLOWERT, *l.c.*, 859.

¹⁷ C. MOLINAEUS, *Tractatus de eo quod interest*, nr. 156, geciteerd door A. FLINIAUX, *l.c.*, 246: «*Poenae loco eius quod interest subrogantur. Igitur eius naturam imitari debent*!» Dit is nota bene krek dezelfde redenering als die welke de Belgische cassatierechtpraak volgt op basis van art. 1229, eerste lid, B.W. (cf. *infra*, nrs. 11 en 13).

¹⁸ IUSTINIANUS, «*Constitutio de sententiis quae pro eo quod interest proferuntur*», C. 7, 47; R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 828-829.

¹⁹ C. MOLINAEUS, *o.c.*, nr. 159, geciteerd door R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 108, voetnoot 84 en door R.J. POTHIER, *Traité des obligations* in M. DUPIN, *Oeuvres de Pothier contenant les traités du droit français*, I, Parijs, 1824, p. 191, nr. 346.

²⁰ A. FLINIAUX, *l.c.*, 245-246.

²¹ R.J. POTHIER, *o.c.*, p. 188-189, nr. 343.

²² R.J. POTHIER, *o.c.*, p. 191-193, nr. 346. Het criterium dat Pothier hierbij hanteert doet overigens opvallend modern aan: «*Ces peines excessives doivent être réduites à la valeur vraisemblable à laquelle peuvent monter au plus haut les dommages et intérêts du créancier*» – zowaar de *potentiële schade* (cf. *infra*, nr. 15).

²³ J. THILMANY, «*Fonction et révisibilité des clauses pénales en droit comparé*», *R.I.D.C.*, 1980, p. 20, nr. 4.

¹³ IUSTINIANUS, *Inst.* III, 15, 7 en VENULEIUS, *D.* 46, 5, 11; R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 95-96.

¹⁴ R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 96-97; A. FLINIAUX, «*L'évolution du concept de clause pénale chez les canonistes du moyen âge*» in Société D'Histoire du droit (red.), *Mélanges Paul Fournier*, Parijs, Sirey, 1929, 234-236.

¹⁵ R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 97-99; S. SCHLINKER en D. WILLOWERT, «*Vertragsstrafe*» in A. ERLER, E. KAUFMANN en D. WERKMÜLLER (reds.), *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, V, Berlin, Erich Smidt, 1998, 858.

De comminatoire *functie* van het strafbeding werd pas gerehabiliteerd in de negentiende eeuw, met de verheerlijking van de individuele vrijheid en de wilsautonomie in Frankrijk, en met de «back to the roots» (het Corpus Iuris) beweging die de Duitse pandectisten belichaamden.²⁴

B. Moderne evoluties

11. In België bepaalde het voormalige art. 1152 B.W. dat «wanneer bij de overeenkomst bedongen is dat hij die in gebreke blijft deze uit te voeren, als schadevergoeding een bepaalde som zal betalen, aan de andere partij *geen grotere noch kleinere som* kan worden toegekend». Dit artikel had dus onmiskenbaar slechts betrekking op *schadebedingen*. Meestal werd evenwel hetzelfde aangenomen van art. 1226-1233 B.W., die de «Verbintenissen onder *strafbeding*» regelen. Niettegenstaande deze terminologie («*strafbeding*», «*clause pénale*») en in weerwil van de definitie van het oorspronkelijke art. 1226 B.W. («Een strafbeding is een beding waarbij een persoon, *om de uitvoering van een overeenkomst te verzekeren*, zich voor het geval van niet-uitvoering tot iets bepaald verbindt») zouden deze artikelen slechts een meer uitgewerkte regeling inhouden van de door artikel 1152 B.W. aangekondigde *schadebedingen*. Men leidde dit af uit artikel 1229, eerste lid, B.W., dat zei (en nog steeds zegt) dat «het strafbeding *de schade vergoedt* die de schuldeiser lijdt ten gevolge van de niet nakoming van de hoofdverbintenis».

In de regel werden «strafbedingen» dus gedegradeerd tot schadebedingen, d.w.z. bedingen met een louter *vergoedende functie*,²⁵ al erkenden sommigen wel hun mogelijk *afschrikkend effect*.²⁶

12. Het is deze visie die ons Hof van Cassatie van het declaratieve naar het normatieve vlak heeft verheven.²⁷ De Belgische cassatierechtspraak inzake «strafbedingen», voor het eerst vertolkt in het mijlpaalarrest van 17 april 1970²⁸ en vervolgens bevestigd en verfijnd in een reeks latere arresten,²⁹ kan namelijk worden ontleed in drie krachtlijnen:³⁰

²⁴ R. ZIMMERMANN, *o.c.*, 108-109, i.h.b. voetnoot 85; S. SCHLINKER en D. WILLOWERT, *l.c.*, 859.

²⁵ R. DEKKERS, *Handboek burgerlijk recht*, II, Brussel, Bruylant, 1971, p. 200, nr. 352 en voetnoot 3 en p. 202, nr. 355; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, III/2, Brussel, Bruylant, 1967, p. 150-153, nr. 117, p. 157-158, nrs. 122-123 en p. 160, nr. 124; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XVII, p. 422-423, nr. 424, p. 441-442, nrs. 443-444, p. 444, nr. 447, p. 447, nr. 449 en p. 455, nr. 458; R. DEBACKER, «Vers plus de sécurité juridique en matière de clause pénale», (noot onder Kh. Verviers, 8 juni 1967), *T.B.H.*, 1968, 54; Y. HANNEQUART, «La protection des emprunteurs en dehors de la loi sur les ventes à tempérament», (noot onder Kh. Luik, 20 januari 1959), *R.C.J.B.*, 1960, 48-49.

²⁶ H. DE PAGE, *o.c.*, p. 150, voetnoot 3, p. 155, nr. 121 en p. 162, nr. 124; F. LAURENT, *o.c.*, p. 450-451, nr. 452.

²⁷ I. MOREAU-MARGRÈVE, «Une institution en crise: la clause pénale», (noot onder Cass. 17 april 1970), *R.C.J.B.*, 1972, 466-474.

²⁸ Cass., 17 april 1970, *Arr.Cass.*, 1970, 754, met conclusie van advocaat-generaal E. KRINGS.

²⁹ Cass., 24 november 1972, *Arr.Cass.*, 1973, 302; Cass., 8 februari 1974, *Arr.Cass.*, 1974, 624; Cass., 2 december 1983, *Arr.Cass.*, 1983-84, nr. 187; Cass., 21 november 1985, *Arr.Cass.*, 1985-86, nr. 194; Cass., 28 november 1991, *Arr.Cass.*, 1991-92, nr. 167; cf. Gent, 19 september 1990, *R.W.*, 1990-91, 1273.

primo, «strafbedingen» hebben een louter indemnitare functie; *secundo*, als een concreet beding geen indemnitare functie heeft (m.a.w. als het om een écht strafbeding gaat), dan is het als «private straf» strijdig met de openbare orde en derhalve absoluut nietig; *tertio*, een *geldig* «strafbeding» (m.a.w. een schadebeding) kan door de rechter niet gematigd worden, gelet op het bepaalde in art. 1152 B.W. (cf. *supra*, nr. 11).

Deze constructie verschafte aan de Belgische feitenrechtters een stevig onderbouwd instrument om komaf te maken met excessieve strafbedingen. Het was immers een oud zeer dat, vooral in standaard- en toetredingscontacten, aan de schuldenaren enorme bedragen werden opgelegd voor het geval zij hun verplichtingen niet of niet nauwgezet nakwamen, terwijl de rechter in principe niet bij machte was daar op een of andere wijze aan te tornen, gelet op de strenge bewoordingen van het toenmalige art. 1152 B.W.³¹ Hoewel sommigen het hielden bij een scrupuleuze naleving van deze «*dura lex*» tot in zijn bitterste consequenties toe, werden door anderen de meest diverse technieken toegepast – juridisch gezien niet allemaal even koosjer overigens! – om art. 1152 B.W. te omzeilen en exorbitante strafbedingen terzijde te schuiven of minstens te matigen.³² De nieuwe cassatierechtspraak inzake strafbedingen diende dan ook zowel de rechtvaardigheid als de rechtszekerheid ten goede te komen.

13. Wat de *eerste* van de drie genoemde krachtlijnen betreft, kan men vaststellen dat het Hof van Cassatie zich met de bekrachtiging van het zuiver vergoedende karakter van het Belgische «strafbeding» – op grond van een allermest neutrale lezing van art. 1229, eerste lid, B.W. en voorbijgaand aan de inhoud van art. 1226 B.W. (cf. *supra*, nr. 11) – achter de meerderheidsopvatting te lande schaarde. Toch gaf het uitgesproken standpunt van het hoogste rechtscollege opnieuw zuurstof aan de reeds jarenlang sluimerende polemiek betreffende de interpretatie van de betrokken wetsartikelen en de aard van het strafbeding naar Belgisch recht.

Sommigen³³ stelden onomwonden dat het Hof de oorspronkelijke bedoeling van de opstellers van de Code Napoléon flagrant had miskend. Men zou in 1804 wel degelijk een onderscheid hebben willen maken tussen de door art. 1152 geviseerde (indemnitaire) *schadebedingen* enerzijds en

³⁰ L. CORNELIS, «Lief zijn voor het verbintenissenrecht (over het virtuele strafbeding)», *T.B.H.*, 2000, p. 8-9, nr. 11; K. VERBERNE, noot onder Brussel, 6 november 1974, *T.Ann.*, 1978, 156-158; P. VAN OMMESELAGHE, «Examen de jurisprudence (1968-73). Les obligations», *R.C.J.B.*, 1975, p. 531-533, nr. 59; B. WYLLEMAN, «Nieuwe wetgeving inzake strafbedingen en moratoire intrest», *A.J.T.*, 1998-99, p. 701-702, nr. 2.

³¹ Cass., 16 september 1926, *Pas.*, 1927, I, 52; Cass., 21 februari 1964, *Pas.* 1964, I, 662.

³² R. DEBACKER, *l.c.*, p. 41-53, i.h.b. p. 44, voetnoot 48; R. KRUTHOF, H. MOONS en C. PAULUS, «Overzicht van rechtspraak (1965-73). Verbintenissen», *T.P.R.*, 1975, p. 746-747, nr. 146; Y. SCHOENTJES-MERCHIERS, *l.c.*, p. 65-68, nrs. 31-32.

³³ J. VAN RYN, «Nature et fonction de la clause pénale selon le Code civil», *J.T.*, 1980, 557-559; Th. VANSWEEVELT, «Het strafbeding en de redactie van de Code Napoléon», *R.W.*, 1984-85, 2467-2474; J. THILMANY, *o.c.*, *R.I.D.C.*, 1980, p. 20-22, nrs. 5-6; J. THILMANY, «La clause pénale en droit belge», *D.P.C.I.*, 1982, 450-451.

de door de artikelen 1226-1233 beheerste (comminatoire) strafbedingen anderzijds. Naast de definitie van het strafbeding *s.s.* in art. 1226 B.W. zou ook de verschillende *plaats* van de kwestieuze regelen in kwestie – art. 1152 B.W. onder «Gevolgen van de verbintenissen», art. 1226-1233 B.W. onder «Verbintenissen onder strafbeding» – in dit verband veelbetekend zijn. De specificatie «als schadevergoeding» zou zelfs in art. 1152 zijn toegevoegd om het onderscheid met de elders geregelde *strafbedingen* in de verf te zetten.³⁴ Met art. 1229, eerste lid, B.W. zou men slechts aan het strafbeding *s.s.* een indemnitaire *effect* hebben willen geven (cf. *supra*, nr. 4).

Anderen³⁵ zagen dan weer géén gratten in het standpunt van het Hof van Cassatie, en wezen erop dat de wetgever van 1804 de in de artikelen 1226-1233 B.W. gebezigde terminologie – met inbegrip van de schijnbaar ondubbelzinnige definitie van het «strafbeding» in art. 1226 B.W. – rechtstreeks heeft ontleend aan de werken van Pothier,³⁶ terwijl deze rechtsgeleerde het «strafbeding» ontegensprekelijk een *indemnitaire* aard toekende (cf. *supra*, nr. 10). Het eerste lid van art. 1229 B.W. zou bijgevolg wel degelijk de *essentie* van het «strafbeding» inhouden. De voorbereidende teksten van de Code Napoléon bevatten overigens aanwijzingen in diezelfde zin.³⁷

14. Hoe dan ook, het verkondigen van een zuiver indemnitaire opgevat «strafbeding» was op zichzelf niet voldoende om misbruiken aan te pakken. Immers, de vaststelling dat een bij wanprestatie verschuldigde geldsom «geen vergoeding van de schade kan zijn»,³⁸ kon een concreet beding misschien wel onttrekken aan het verfoede art. 1152 B.W., maar niet aan art. 1134, eerste lid, B.W., waarvan eerstgenoemd artikel slechts een herhaling was. Op deze grond alleen bleef de rechter dus even machteloos als voorheen, want ook hem strekken alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan – niet-indemnitaire strafbedingen in cluis – tot wet (art. 1134, eerste lid, B.W.)!

Het postulaat van de exclusief vergoedende aard van het «strafbeding» fungeerde dan ook veeleer als een *premiss*, een eerste stap, een noodzakelijke vóór-onderstelling die de weg moest vrijmaken voor de *tweede* stap in de redenering. Deze tweede stap is de tweede krachtlijn – en tegelijk de spil – van de Belgische cassatierechtspraak, namelijk de veroordeling van «private straffen» wegens strijdigheid met de openbare orde. Tot dit besluit kon men slechts komen als men aannam dat de wet zo'n straffen – onder meer in de vorm van strafbedingen *s.s.* – niet toeliet. Anders gezegd, de artikelen 1226-1233 B.W. mochten geen echte strafbedingen betreffen.³⁹

«Private straffen» zijn volgens het Hof van Cassatie strijdig met de openbare orde, omdat het alleen aan de wetgever zou toekomen om bepaalde gedragingen strafbaar te stellen en de strafmaat hiervoor vast te leggen (cf. art. 14 G.W.). Van (een clause in) een overeenkomst waarbij aan de schuldenaar een echte straf *s.s.* wordt opgelegd wegens contractuele wanprestatie, is dan ook ofwel het *voorwerp*, ofwel de *oorzaak* – de artikelen 6, 1131 en 1133 B.W. worden in dit verband vaak in een adem vernoemd⁴⁰ – ongeoorloofd want strijdig met de openbare orde, hetgeen leidt tot *absolute nietigheid*.⁴¹ De schuldeiser zal desgevallend moeten terugvallen op het gemene recht teneinde vergoeding te verkrijgen van de door hem effectief geleden én bewezen schade.

15. Zoals bekend, is er volgens de Belgische rechtspraak sprake van een ongeoorloofde «private straf» zodra de overeengekomen som méér bedraagt dan de *potentiële schade*, d.w.z. het hoogste bedrag aan schade dat men als *mogelijk* gevolg van de betrokken wanprestatie heeft kunnen voorzien.⁴² Het is dus aan de rechter om het bedrag van de potentiële schade te begroten, en dit vervolgens te *vergelijken* met het bedrag vermeld in het beding.⁴³ De omvang van de *werkelijke* schade is hierbij in principe irrelevant,⁴⁴ maar mag wel *subsidiair* aan bod komen, als een van de factoren om het bedrag van de potentiële schade mede te helpen bepalen.⁴⁵ Het criterium van de potentiële schade ligt sedert de wet van 23 november 1998 ook vervat in het herschreven art. 1226 B.W., dat het «strafbeding» definieert als «een beding waarbij een persoon zich voor het geval van niet-uitvoering van de overeenkomst verbindt tot betaling van een forfaitaire vergoeding van de schade die *kán* worden geleden ten gevolge van de niet-uitvoering van de overeenkomst».⁴⁶

³⁹ I. MOREAU-MARGRÈVE, «Mise au point en matière de clause pénale», (noot onder Kh. Namen 22 januari 1976, Vred. Namen-Zuid, 26 oktober 1976 en Vred. Namen, 3 december 1976), *R.R.D.*, 1977, 219; P. VAN OMMESELAGHE, *l.c.*, p. 533, nr. 59; E. WYMEERSCH, «Strafbedingen zijn verboden, schadebedingen niet», (noot onder Cass. 8 februari 1974), *R.W.*, 1973-74, p. 2434-2435, nrs. 6-7.

⁴⁰ Cass., 24 november 1972, *Arr.Cass.*, 1973, 302.

⁴¹ In die zin reeds: R. DEBACKER, *l.c.*, 47-49; Y. HANNEQUART, *l.c.*, 49; cf. E. KRINGS, conclusie voor Cass., 17 april 1970, *Arr.Cass.*, 1970, p. 756, nr. 3, p. 762, nrs. 17 *in fine* en 18 en p. 764, nr. 19.

⁴² Cass., 8 februari 1974, *Arr.Cass.*, 1974, 626; Cass., 21 november 1985, *Arr.Cass.*, 1985-86, nr. 194; Cass., 28 november 1991, *Arr.Cass.*, 1991-92, nr. 167; Cass., 29 februari 1996, *Arr.Cass.*, 1996, nr. 89; I. DEMUYNCK, «De nieuwe wet op de strafbedingen: het matigingsrecht gelegaliseerd», *R.W.*, 1999-2000, p. 108, nr. 10; B. WYLLEMAN, *l.c.*, p. 704, nr. 9.

⁴³ L. CORNELIS, *l.c.*, p. 15-16, nr. 28; P. WÉRY, «La loi du 23 novembre 1998 modifiant le Code civil en ce qui concerne la clause pénale et les intérêts moratoires: fin de la crise de la clause pénale ou début de nouvelles incertitudes?», *T.B.B.R.*, 1999, 231; E. WYMEERSCH, *o.c.*, *T.B.H.*, 1982, p. 433-434, nrs. 16-19.

⁴⁴ Cass., 1 februari 1974, *Arr.Cass.*, 1974, 624; Cass., 3 februari 1995, *Arr.Cass.*, 1995, nr. 66; I. MOREAU-MARGRÈVE, *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1972, 472-473, 487-488 en 490; E. WYMEERSCH, *o.c.*, *T.B.H.*, 1982, p. 437-438, nr. 29; contra: Brussel, 6 november 1974, *T.Aann.*, 1978, 153.

⁴⁵ Cass., 29 februari 1996, *Arr.Cass.*, 1996, nr. 89; I. DEMUYNCK, *l.c.*, p. 106, nr. 4; P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 231-232.

³⁴ J.-G. LOCRIÉ, *Législation civile, commerciale et criminelle*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, p. 127, nr. 14 (*Observations* van de sectie wetgeving van het Tribunaat).

³⁵ H. LAMON, «Het herleiden van conventioneel vastgestelde intresten en schadebedingen: misschien billijk... maar ook wettelijk?», *Limb.Rechtsl.*, 1995, p. 112, nr. 18; E. WYMEERSCH, «De betwistingen rond het strafbeding: een stand van zaken», *T.B.H.*, 1982, p. 430-432, nrs. 7-12.

³⁶ R.J. POTHIER, *o.c.*, p. 186, nr. 338 en p. 188, nr. 342.

³⁷ Cf. J.-G. LOCRIÉ, *o.c.*, p. 166-167, nrs. 107-108 (*Exposé des motifs* van BIGOT-PRÉAMENEU).

³⁸ Cass., 17 april 1970, *Arr.Cass.*, 1970, 767, met conclusie van advocaat-generaal E. KRINGS.

In Engeland werkt men traditioneel met een zestal regels – voor het eerst geformuleerd in een mijlpaalarrest van het House of Lords uit 1915⁴⁷ – die de rechter tot het besluit moeten brengen of een bij wanprestatie verschuldigde som geld «a genuine pre-estimate of damages» (een oprechte voorafgaande raming van de (mogelijke) schade) dan wel «a sum fixed in terrorem» (een ter afschrikking bedongen som) is. Als men deze regels echter nader beschouwt, dan blijkt ook hier de controle van het al dan niet overschrijden van de potentiële schade de spil van de hele operatie te zijn, want «it will be held a *penalty* (strafbeding *s.s.*) if the sum stipulated for is *extravagant* (overdreven) and *unconscionable* (onredelijk) in amount in comparison with *the greatest loss* (de grootste schade) which could *conceivably* (als denkbare mogelijkheid) be proved to have followed to the breach».⁴⁸

Ook in Duitsland zal de rechter optreden bij «eine über den bei Vertragsverletzungen solcher Art regelmäßig zu erwartenden Schaden deutlich hinausgehende Höhe der vereinbarten Summe», en m.a.w. de potentiële schade hanteren als een belangrijk maar geenszins beslissend element ten einde de ware bedoeling van de partijen – schadeforfait of uitvoeringsprikkel – te achterhalen,⁴⁹ hetgeen van belang kan zijn, gelet op de sterke tendens om zuivere «Schadenspauschale» aan de bepalingen betreffende het strafbeding *s.s.* (§§ 339-345 BGB) te onttrekken (cf. *supra* nr. 5).

III. MATIGING

A. Matiging op grond van de objectieve goede trouw

16. Vandaag de dag wordt in België vrijwel algemeen aanvaard dat overeenkomsten te goeder trouw moeten worden uitgevoerd en dat geen misbruik mag worden gemaakt van contractuele rechten (art. 1134, derde lid, B.W.). Hetzelfde geldt in Nederland (art. 2, tweede lid, en art. 248, tweede lid, Boek 6 (nieuw) B.W.) en in Duitsland (§ 242 BGB). In Engeland, waar «equity» langs andere wegen wordt gewaarborgd, en in Frankrijk, waar de Code civil nochtans een zelfde art. 1134, derde lid bevat, kent men aan de goede trouw slechts aarzeland een derogerende werking toe.⁵⁰

Ook een strafbeding *s.l.* kan in strijd met de goede trouw worden «misbruikt». Dit hangt af van de concrete omstandigheden waarin een schuldeiser ertoe overgaat een vervallen straf *s.l.* op te eisen. Men denke bijvoorbeeld aan de vordering van een hoge conventionele straf na een slechts kortstondig verzuim van de schuldenaar. De rechter kan het gevraagde bedrag op deze grond tot normale proporties

herleiden. Vooral in Nederland werd de beperkende werking van de objectieve goede trouw – na de vestiging van het principe door de Hoge Raad in 1967⁵¹ – maar al te graag aangewend in de strijd tegen draconische strafbedingen *s.l.*,⁵² hoewel de principiële onaantastbaarheid ervan decennialang buiten kijf had gestaan wegens het stringente artikel 1285 (oud) B.W., het Nederlandse equivalent van ons vroegere art. 1152 B.W.⁵³ Op die manier liep de Nederlandse rechtspraak voorop op de algemene herzieningsbevoegdheid van art. 94 Boek 6 (nieuw) B.W., die immers ook op de billijkheid berust⁵⁴ (cf. *infra*, nr. 23).

17. Toen de goede trouw vanaf de jaren tachtig ook weerklink begon te vinden in de Belgische cassatierechtspraak,⁵⁵ gold ook wat «strafbedingen» betreft de geldig aangegane overeenkomst van partijen niet langer als absolute wet. Zelfs de nochtans niet mis te verstane formulering van het lange tijd zo vermaledijde art. 1152 B.W. bleek opeens niet meer zo dogmatisch te zijn.⁵⁶

Wel kan de toetsing aan de vereisten van de goede trouw uitsluitend slaan op *geldige* – m.a.w. louter *indemnitaire!* – «strafbedingen», wat af en toe wel eens uit het oog werd verloren.⁵⁷ Het is echter onze stelligste overtuiging dat, indien dit principe ook in België vijftien jaar vroeger was doorgebroken, ons Hof van Cassatie zich in 1970 wellicht minder genoodzaakt had gezien om de hierboven besproken constructie uit te dokteren als juridische V-bom in de strijd tegen excessieve strafbedingen (cf. *supra*, nrs. 12 en 14). Het comminatoire strafbeding zou dan ook in België waarschijnlijk behouden zijn gebleven.⁵⁸

⁵¹ H.R., 19 mei 1967, *N.J.*, 1967, nr. 261.

⁵² H.R., 27 april 1984, *N.J.*, 1984, nr. 679; H.R., 4 november 1988, *N.J.*, 1989, nr. 244; H.R., 20 januari 1989, *N.J.*, 1989, nr. 323; H.R., 26 oktober 1990, *N.J.*, 1991, nr. 22; Hof 's-Hertogenbosch, 18 juni 1986, *N.J.*, 1987, nr. 396; Rb. Arnhem, 17 april 1980, *N.J.*, 1980, nr. 628.

⁵³ H.R., 8 januari 1926, *N.J.*, 1926, 203; H.R., 10 november 1932, *N.J.*, 1932, 1729, met noot E.M.M.; H.R., 2 januari 1936, *N.J.*, 1936, nr. 416.

⁵⁴ C. ASSER en A.S. HARTKAMP, *o.c.*, p. 303-304, nr. 399; J.M. HOEKSTRA, «Artikel 94» in E.H. HONDIUS (red.), *Verbintenissenrecht*, I, Deventer, Kluwer, 1996, p. 1, nr. 1 en p. 11, nr. 4; W.L. VALK, «Uitvoering van overeenkomsten te goeder trouw» in A.R. BLOEMBERGEN en W.M. KLEIJN (reds.), *Contractenrecht*, IV, Deventer, Kluwer, 1992, p. 551-553, nr. 423.

⁵⁵ Cass., 16 december 1982, *Arr.Cass.*, 1982-83, nr. 231; Cass., 19 september 1983, *Arr.Cass.*, 1983-84, nr. 34; Cass., 16 januari 1986, *Arr.Cass.*, 1985-86, nr. 317.

⁵⁶ Cass., 18 februari 1988, *Arr.Cass.*, 1987-88, nr. 375; Bergen, 21 maart 1990, *T.B.H.*, 1991, 234; Luik, 11 januari 1996, *T.B.H.*, 1996, 988; P. WÉRY, «Abus de droit et clause pénale», (noot onder Bergen, 11 januari 1995), *R.R.D.*, 1996, 45-53; *contra*: H. LAMON, *l.c.*, p. 110-111, nr. 16 en p. 114, nr. 22, met (onterechte) verwijzing naar Cass., 21 februari 1992, *R.W.*, 1992-93, 568.

⁵⁷ Zie L. CORNELIS, *l.c.*, p. 9, nr. 12.

⁵⁸ Zo leenden juist de feiten die aan de basis lagen van het mijlpaalarrest van 17 april 1970 (cf. *supra*, nr. 12) zich o.i. uitstekend tot een geslaagde toepassing van dit principe om aan het betrokken strafbeding te ontsnappen. De schuldeiser, die een *biljart* had verhuurd aan een café-uitbater en zich ten dele liet vergoeden met een percentage van de opbrengst van dat tuig, eiste een exorbitante conventionele straf op, nadat de huurder, in strijd met de afspraak *maar slechts zeer kortstondig*, een *andere* spelautomaat in zijn herberg had geplaatst.

⁴⁶ B. WYLLEMAN, *l.c.*, p. 701-702, nrs. 1-4.

⁴⁷ *Dunlop Pneumatic Tyre Co. Ltd. v. New Garage and Motor Co. Ltd.* [1915] A.C. 79, 86-89 per Lord DUNEDIN in J.C. SMITH, *A Casebook on Contract*, Londen, Sweet & Maxwell, 1987, 493-495.

⁴⁸ A.G. GUEST, *Chitty on Contracts in The Common Law Library*, I, Londen, Sweet & Maxwell, 1989, p. 1171-1175, nrs. 1829-1830; H. MCGREGOR, *o.c.*, p. 284-296, nrs. 450-472; N. PALMER (e.a.), *l.c.*, p. 487-490, nr. 1066.

⁴⁹ J. GERNHUBER, *o.c.*, p. 761, nr. 7d; K. LARENZ, *o.c.*, 379 en 383-384.

⁵⁰ Cass. fr., 22 februari 1968, *Gaz.Pal.* 1968, II, *Jur.*, 14; J.F. O'CONNOR, *Good Faith in English Law*, Hants, Dartmouth, 1990, 34-35 en 94-98.

Of met de invoering bij wet van een algemeen matigingsrecht t.a.v. buitensporige «strafbedingen» (cf. *infra*, nrs. 21-25) de rol van de goede trouw in deze materie is uitgespeeld, is omstreden.⁵⁹

B. Matiging bij gedeeltelijke uitvoering van de hoofdverbintenissen

18. Art. 1231 van de Code Napoléon bepaalde dat «la peine peut être modifiée par le juge lorsque l'obligation principale a été exécutée *en partie*». Het werd de rechter inderdaad toegestaan om een beding dat beperkt bleef tot het opleggen van een sanctie voor het *volledig* achterwege blijven van de uitvoering van een verbintenis, te herleiden indien deze verbintenis *gedeeltelijk* werd uitgevoerd. Hiermee werd een beperkte afwijking van het beginsel van de onveranderlijkheid van het strafbeding *s.l.* (art. 1152 en art. 1134, eerste lid, B.W.) ingevoerd, gebaseerd op de principiële onmogelijkheid om de overeengekomen straf *s.l.* met de nakoming van (*i.c.* een deel van) de hoofdverbintenis te cumuleren (art. 1229 B.W.).⁶⁰

Deze bepaling werd aanvankelijk in onversneden vorm overgenomen in België (art. 1231 B.W.), Frankrijk (art. 1231 C.c.) en Nederland (art. 1345 (oud) B.W.). In elk van deze drie landen werd in de loop der tijden echter aan dit artikel gesleuteld.

19. Het belang van deze matigingsgrond is evenwel nooit erg groot geweest. Allereerst is er, alle welwillende interpretaties ten spijt, lang niet altijd een gedeeltelijke uitvoering van de hoofdverbintenis voorhanden, zeker niet wanneer deze van nature ondeelbaar is. Bovendien werd vroeger alom aangenomen dat deze norm van suppletief recht was,⁶¹ zodat de partijen de werking ervan konden uitsluiten, hetzij door de hoofdverbintenis bij overeenkomst een ondeelbaar karakter te geven, hetzij door zelf een (al dan niet aangepaste) conventionele straf te bedingen voor het specifieke geval van een *gedeeltelijke* uitvoering van de hoofdverbintenis. Enkel een beding dat betrekking had op een *volledige* niet-uitvoering van de hoofdverbintenis kwam bijgevolg op deze grond voor matiging in aanmerking.⁶²

Vandaar dat men in Nederland de regel van art. 1345 (oud) B.W. niet heeft hernomen in het nieuwe Burgerlijk Wetboek. De gedeeltelijke uitvoering van de hoofdverbintenis is er gewoon een van de elementen bij de beoordeling van de billijkheid van een concrete «boete» in het raam van het algemene matigingsrecht (cf. *infra*, nr. 23).⁶³ In

⁵⁹ In die zin: L. CORNELIS, *l.c.*, p. 20-21, nr. 41; *contra*: P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 236-237.

⁶⁰ F. LAURENT, *o.c.*, p. 452, nr. 454; B. BOCCARA, «La liquidation de la clause pénale et la querelle séculaire de l'article 1231 du Code civil», *J.C.P.*, 1970, I, 2294, nr. 19.

⁶¹ H.R., 12 juni 1942, *N.J.* 1942, nr. 573; Cass. fr., 30 juni 1971, *J.C.P.*, 1971, II, 19860, met noot E.M.B.; Cass. fr., 16 december 1975, *J.C.P.*, 1976, II, 18248, met noot A.S.; F. LAURENT, *o.c.*, p. 453-454, nr. 456; G. VINEY, *o.c.*, p. 337-338, nr. 244; J.D.A. DEN TONKELAAR, «Vragen van algemene aard» in A.R. BLOEMBERGEN en W.M. KLEUN (reds.), *Contractenrecht*, I, Deventer, Kluwer, 1988, nr. 127, p. 123-124.

⁶² B. BOCCARA, *l.c.*, nrs. 19, 25 en 28; L. CORNELIS, *l.c.*, p. 8, nr. 10.

⁶³ H.R., 20 januari 1989, *N.J.*, 1989, nr. 323; J.M. HOEKSTRA, «Artikel 94», *l.c.*, p. 13, nr. 41.

Frankrijk en België daarentegen werd deze bepaling wél behouden, en verwierf zij mettertijd zelfs een expliciet dwingend karakter, door de invoering van het voorschrift dat ieder afwijkend beding voor niet-geschreven wordt gehouden (art. 1231 C.c.; art. 1231, §§ 2-3, B.W.). De rechterlijke matigingsbevoegdheid bij gedeeltelijke uitvoering valt in deze twee landen dan ook *op geen enkele manier* conventioneel uit te sluiten.⁶⁴

C. Bijzondere matigingsbevoegdheid

20. Het komt wel eens voor dat de wetgever in bijzondere regels voorziet voor schade- en/of strafbedingen in welbepaalde overeenkomsten. Het gaat daarbij niet alleen om wettelijke verboden of limieten – bijvoorbeeld artikel 29, derde lid, van de Pachtwet of art. 18 van de Arbeidsreglementenwet – maar soms ook om een specifieke rechterlijke bevoegdheid tot *matiging*, die dan enkel geldt voor de strafbedingen *s.l.* die voorkomen in de contracten in kwestie. Louter bij wijze van voorbeeld zij verwezen naar art. 90, tweede lid van de Wet op het Consumentenkrediet.

D. Algemene matigingsbevoegdheid

21. Vóór de wetwijziging van 1998 bestond er in België geen algemeen matigingsrecht. Het verbod van matiging lag namelijk besloten in de derde krachtlijn van de hierboven besproken cassatierechtspraak, die overigens een logisch uitvloeisel was van de eerste twee (cf. *supra*, nrs. 12-14). Het vroegere art. 1152 B.W. bleef immers onverkort van kracht, zodra het louter vergoedende karakter (eerste pijler) – en daarmee ook de conformiteit met de openbare orde (tweede pijler) – van een gegeven beding vaststond.⁶⁵ Het stramien was bijgevolg vrij eenvoudig: ofwel was het bedrag van de potentiële schade overtroffen, en dan was het beding als «private straf» *absoluut nietig*; ofwel was deze grens niet overschreden, en dan lag een geldig «strafbeding» voor en kon «aan de andere partij *geen grotere noch kleinere som* worden toegekend».

Hoewel de lagere rechtspraak dit wel eens uit het oog verloor,⁶⁶ was er dus voor enige vorm van matiging in beginsel geen plaats. Pas door de wet van 23 november 1998 werd art. 1152 B.W. opgeheven en werd ook België eindelijk voorzien van een algemeen matigingsrecht (art. 1231, § 1, B.W.), in navolging van Duitsland (§ 343 BGB – sedert 1900), Frankrijk (art. 1152, tweede lid C.c. – sedert 1975) en Nederland (art. 94 Boek 6 (nieuw) B.W. – sedert 1992).

22. Deze rechterlijke matigingsbevoegdheid kan nergens contractueel worden beperkt of uitgesloten. In Frankrijk, Nederland en België staat dit met zoveel woorden in de wet (art. 1231, § 3, B.W.; art. 1152, tweede lid, *in fine* C.c.; art.

⁶⁴ Cass. fr., 19 november 1991, *D.* 1993, Jur., 56; G. VINEY, *o.c.*, p. 344-345, nr. 251; P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 235-236.

⁶⁵ Cass., 28 november 1980, *Arr.Cass.*, 1980-81, nr. 197; Cass., 21 februari 1992, *R.W.*, 1992-93, 568; L. CORNELIS, *l.c.*, p. 9, nr. 11 *in fine*; E. KRINGS, conclusie voor Cass., 17 april 1970, *Arr.Cass.* 1970, p. 760, nr. 12 en p. 764, nr. 19; H. LAMON, *l.c.*, p. 110-111, nrs. 16-17.

⁶⁶ L. CORNELIS, *l.c.*, p. 9, nr. 12; H. LAMON, *l.c.*, p. 97-98, nrs. 1-2.

94, derde lid, Boek 6 (nieuw) B.W.), maar ook in Duitsland bestaat hierover nauwelijks twijfel.⁶⁷

Net als in Frankrijk (art. 1152, tweede lid, C.c.) kan de rechter in België, althans overeenkomstig de bewoordingen van art. 1231, § 1, B.W., ook *ambtshalve* gebruik maken van de algemene matigingsbevoegdheid. In Nederland en Duitsland daarentegen kan dit slechts *op verzoek van de schuldenaar* (art. 94, eerste lid, Boek 6 (nieuw) B.W. resp. § 343 I S.1 BGB).

23. Wanneer is een strafbeding *s.l.* «excessief» of «overdreven» en kan de rechter tot matiging overgaan? De wetteksten van de onderzochte landen hanteren hiervoor uiteenlopende begrippen. De invulling daarvan komt echter steeds aan de rechter toe, die zowel in Frankrijk⁶⁸ als in Nederland⁶⁹ als in Duitsland⁷⁰ een *billijkheidsoordeel* dient te vellen, rekening houdende met alle concrete omstandigheden. Niettemin wordt wel een zekere terughoudendheid gevraagd, zoals blijkt uit de termen «manifestement» (art. 1152, tweede lid, C.c.), «klaarblijkelijk» (art. 94, eerste lid, Boek 6 (nieuw) B.W.), en «unverhältnismäßig» (§ 343 I S.1 BGB). De wilsautonomie is immers het principe, de rechterlijke tussenkomst de uitzondering.⁷¹

In België zegt het nieuwe art. 1231, § 1, eerste lid, B.W. dat «de rechter, ambtshalve of op verzoek van de schuldenaar, de straf die bestaat in het betalen van een bepaalde geldsom kan verminderen, wanneer die som *kennelijk* het bedrag te boven gaat dat de partijen *konden* vaststellen om de schade wegens de niet-uitvoering van de overeenkomst te vergoeden». Op de letter genomen betekent dit dat de Belgische rechter tot matiging zou mogen overgaan zodra hij soeverein vaststelt dat het bedrag van de potentiële schade «kennelijk» overschreden is. Merkwaardig genoeg vormt deze potentiële schade tevens het criterium om (geldige) schadebedingen van (ongeldige) strafbedingen te onderscheiden (cf. *supra*, nr. 15). Welnu, uit de dubbele vaststelling enerzijds dat dit onderscheid door de wetwijziging van 23 november 1998 niet is opgeheven – wel integendeel (cf. art. 1226 (nieuw) B.W.) – en anderzijds dat de vraag naar de *geldigheid* van een beding de vraag naar de mogelijkheid tot *matiging* ervan logischerwijze *voorafgaat*, zou men tot de toch wel frappante conclusie kunnen komen dat het de

Belgische rechter eenvoudigweg *onmogelijk* is om tot de matigingsvraag door te stoten. Immers, vooraleer hij daartoe komt, heeft hij de betrokken straf *s.s.* allang – desnoods ambtshalve, want een «private straf» is én blijft onverenigbaar met de Belgische openbare orde – *nietigverklaard*, want het criterium is nagenoeg identiek. Op die manier zou het onlangs in België met veel tamtam ingevoerde algemene matigingsrecht inzake «strafbedingen» niets anders zijn dan... een *lege doos* (cf. *infra*, nr. 32).

24. Telkens is bepaald dat de rechter een excessieve straf *s.l.* kan matigen. Van een echte opportuniteitscontrole is evenwel geen sprake. De woordjes «kan», «peut» en «kann» in de onderscheiden wetsartikelen duiden er slechts op dat het de rechter is die soeverein en in feite oordeelt of de «billijkheid» tot matiging aanzet (Nederland) resp. of een straf «manifestement excessive» (Frankrijk) of «unverhältnismäßig hoch» (Duitsland) is, maar als dat het geval blijkt te zijn, dan moet hij tot matiging overgaan.⁷²

A fortiori kan in België uit het gebruik van het woordje «kan» in het nieuwe art. 1231, § 1, eerste lid, B.W. o.i. niet worden afgeleid dat het de rechter, nadat hij heeft geconstateerd dat de bedongen som «(kennelijk) het bedrag te boven gaat dat de partijen *konden* vaststellen om de schade wegens de niet-uitvoering van de overeenkomst te vergoeden», zou vrijstaan om al dan niet tot matiging over te gaan.⁷³ Anders zou hij immers volle uitwerking kunnen verlenen aan een «private straf», nog altijd even strijdig met de Belgische openbare orde, en dat is vanzelfsprekend uitgesloten.

25. Over de vraag *tot welk bedrag* de rechter een excessief geoordeelde straf *s.l.* vervolgens kan herleiden, geeft de Franse wet (art. 1152 C.c.) geen enkele aanwijzing. De Franse bodemgerechten hanteren hierbij verschillende systemen,⁷⁴ en het Hof van Cassatie heeft beslist dat de omvang van de matiging onder de soevereine appreciatie van de feitenrechters valt,⁷⁵ met dien verstande dat het bedrag van de werkelijk geleden schade als absolute minimumgrens geldt.⁷⁶

Dat het bedrag van de gemeenrechtelijke schadevergoeding de benedengrens van de rechterlijke matiging vormt, wordt zowel in Nederland (art. 94, eerste lid, Boek 6 (nieuw) B.W.) als in België (art. 1231, § 1, tweede lid, B.W.) door de wet zelf voorgeschreven. In de veronderstelling dat in dit laatste land matiging überhaupt mogelijk is, geldt er naar onze mening ook een *bovengrens*, namelijk het bedrag van de potentiële schade, dat ook door de rechter niet overschreden mag worden.⁷⁷ Anders geeft hij uitwerking aan een

⁶⁷ BGH, 13 februari 1952, *B.G.H.Z.*, 5, 133; K. LARENZ, *o.c.*, 378; A. WALCHSHÖFER, *l.c.*, p. 1089, nr. 1.

⁶⁸ Cass. fr., 3 januari 1985, *Bull.civ.*, 1985, I, nr. 4; Cass. fr., 27 maart 1990, *D.* 1990, Jur., 390; H. MAZEAUD, L. MAZEAUD, J. MAZEAUD en F. CHABAS, *o.c.*, p. 782, nr. 641-2; G. VINEY, *o.c.*, p. 356, nr. 264 *in fine*; B. BOUBLI, «La mort de la clause pénale ou le déclin du principe d'autonomie de la volonté», *J.Not.*, 1976, p. 956, nr. 32.

⁶⁹ Art. 94, lid 1, Boek 6 (nieuw) B.W. («... matigen, indien de *billijkheid* dit klaarblijkelijk vereist»); H.R., 4 november 1988, *N.J.*, 1989, nr. 244; H.R., 20 januari 1989, *N.J.*, 1989, nr. 323; C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *o.c.*, 324-325; J.M. HOEKSTRA, «Artikel 94», *l.c.*, p. 11-25, nrs. 4-4a.

⁷⁰ BGH, 5 oktober 1951, *B.G.H.Z.*, 3, 193; BGH, 1 juni 1983, *N.J.W.*, 1984, 919; J. GERNHUBER, *o.c.*, p. 780-781, nr. 3 («einen ganzen Katalog von Umständen»); K. LARENZ, *o.c.*, 378-379; A. WALCHSHÖFER, *l.c.*, p. 1089, nr. 1.

⁷¹ J. CARBONNIER, *Droit civil*, IV, *Les obligations*, Parijs, P.U.F., 1998, p. 322, nr. 181; J. STAUDINGER en H. KADUK, *o.c.*, p. 164-165, nr. 3, en p. 172-173, nr. 39; C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON, *o.c.*, 324-325 («spaarzaam gebruik»).

⁷² Cass. fr., 9 februari 1983, *Gaz.Pal.* 1984, *Jur.*, 182; J. STAUDINGER en H. KADUK, *o.c.*, p. 173, nr. 40.

⁷³ *Contra*: L. CORNELIS, *l.c.*, p. 15, nr. 26.

⁷⁴ G. VINEY, *o.c.*, p. 355-358, nrs. 263-264; B. BOCCARA, *l.c.*, nrs. 41-54; J. THILMANY, *o.c.*, *R.I.D.C.* 1980, p. 33-36, nrs. 19-20.

⁷⁵ Cass. fr., 28 juni 1983, *J.C.P.*, 1983, IV, 287; G. VINEY, *o.c.*, p. 355-356, nr. 264; D. FRANÇON, «La clause pénale en droit français», *D.P.C.J.*, 1982, 486.

⁷⁶ Cass. fr., 17 juli 1978, *J.C.P.*, 1978, IV, 301; Cass. fr., 3 februari 1982, *J.C.P.*, 1982, IV, 139; Cass. fr., 8 juli 1986, *J.C.P.*, 1986, IV, 275; Cass. fr., 16 juli 1991, *D.* 1992, *Jur.*, 365; Cass. fr., 11 februari 1997, *D.* 1997, I.R., 71.

⁷⁷ Cf. B. WYLLEMAN, *l.c.*, p. 705, nr. 9; *contra*: L. CORNELIS, *l.c.*, p. 18, nr. 35.

weliswaar gematigd, maar nog steeds verboden *strafbeding s.s.*

In Duitsland wordt de straf «auf den angemessenen Betrag» (§ 343 I S.1 BGB) teruggebracht, *i.e.* het bedrag in verhouding waarmee zij vooraf als «unverhältnismäßig hoch» werd geoordeeld. Dat het bedrag van de werkelijke schade van de schuldeiser als minimumgrens geldt bij de rechterlijke matiging, is een bewering die men hier slechts een enkele keer aantreft.⁷⁸

IV. BEOORDELING

26. Tot slot wacht ons nog de weinig verheffende taak om de Belgische regelgeving inzake schade- en strafbedingen, zoals die werd ontwikkeld in de rechtspraak van ons hoogste rechtscollege en nadien door de wetgever grotendeels werd bevestigd, te evalueren in het licht van de voorafgaande bevindingen. Het oordeel dat wij moeten vellen, kan – helaas – niet anders zijn dan... *vernietigend*.

27. Wij kunnen nog enigszins begrip opbrengen voor de door ons *Hof van Cassatie* uitgewerkte theorie (cf. *supra*, nrs. 12-14). Geconfronteerd met de wanpraktijk van de excessieve strafbedingen *s.s.* en gebruik makend van de omstandigheid dat de wetsgeschiedenis van de Code civil van 1804 in dit verband geen uitsluitel bood – in de ene noch in de andere zin – heeft het Hof de desbetreffende artikelen uit het Burgerlijk Wetboek destijds zo uitgelegd, dat een «strafbeding» geen andere dan een *vergoedende* aard mag hebben op straffe van absolute nietigheid wegens strijdigheid met de openbare orde. Dat men hiertoe het échte strafbeding «pour les besoins de la cause» diende op te blazen, viel te betreuren, maar dit kon door de wetgever makkelijk worden rechtgezet, samen met de invoering van een matigingsrecht bijvoorbeeld (cf. *infra*, nr. 28). In afwachting daarvan was men alleszins niet langer volledig ongewapend in de strijd tegen buitensporige strafbedingen.

Als «moodoplossing» was de pretoriaanse aanslag op het comminatoire strafbeding bijgevolg nog min of meer te rechtvaardigen, hoewel én de inhoud van de artikelen 1226 (oud), 1228 en 1229, tweede lid, B.W., én de tegengestelde evolutie – vanuit dezelfde basisteksten nochtans – in Nederland en Frankrijk, én de toenadering die deze cassatierechtspraak bewerkstelligde, van de Belgische regelgeving tot die van godbetert een *common-law-land*, er naar onze mening toch op wijzen dat ons hoogste rechtscollege een theorie heeft ontwikkeld die minstens aan de *geest* van de Code Napoléon enigszins afbreuk doet.

28. Onze droefnis bereft echter voornamelijk de miskleun waarvan de Belgische wetgever onlangs is bevallen, namelijk de wet van 23 november 1998.⁷⁹

Aan goede bedoelingen heeft het de wetgever nochtans niet ontbroken. Het besef dat de bal in zijn kamp lag, omdat het Hof van Cassatie zich sinds 1970 in een bocht had gewrongen waar het op eigen houtje bezwaarlijk nog uit kon geraken, zorgde ervoor dat vanaf het begin van de jaren tachtig herhaaldelijk wetsvoorstellen en -ontwerpen werden gelanceerd om enerzijds het comminatoire strafbeding in ere

te herstellen en anderzijds – ter compensatie – aan de rechter de bevoegdheid toe te kennen om excessieve strafbedingen *s.l.* te matigen,⁸⁰ maar geen van deze initiatieven mondde daadwerkelijk uit in de beoogde wijziging van het Burgerlijk Wetboek. Anders zou België nochtans opnieuw in de pas hebben gelopen met Frankrijk en Nederland, en zouden de drie landen met Napoleontische «roots» vandaag de dag inzake strafbedingen *s.l.* wellicht een grotendeels gelijksoortig systeem kennen, gekenmerkt door bifunctionaliteit – en dus erkenning van de comminatoire functie – enerzijds, en rechterlijk matigingsrecht anderzijds.

29. Ook het oorspronkelijke wetsvoorstel dat aan de basis ligt van de wet van 23 november 1998⁸¹ kende diezelfde dubbele strekking, door het strafbeding *s.l.* in de voorgestelde tekst van het nieuwe art. 1226 B.W. te definiëren als «een beding waarbij een persoon zich voor het geval van niet-uitvoering van de overeenkomst tot iets bepaalds verbindt, *onverschillig* of de partijen enige betwisting omtrent het bestaan en de omvang van de schade willen voorkomen, of een *straf* willen bedingen om de nakoming van de verbintenis te verzekeren, of het ene én het andere willen doen»,⁸² en door in het te herschrijven art. 1231, § 1, eerste lid, B.W. het rechterlijk matigingsrecht te laten afhangen van het overschrijden van het bedrag «dat partijen klaarblijkelijk konden vaststellen, *niet alleen* om de schade wegens niet-nakoming van de verbintenis te vergoeden, *maar ook* om de schuldenaar tot nakoming van zijn verbintenis te dwingen».⁸³

Het comminatoire element werd evenwel uit beide bepalingen weggelaten ingevolge een amendement dat de cassatierechtspraak tegen «private straffen» wilde bekrachtigd zien.⁸⁴ Hoewel dit amendement het wezen zelf van het strafbeding raakte, werd het niettemin zonder veel discussie aangenomen. In het verslag van de bevoegde Kamercommissie treft men slechts de laconieke vaststellingen aan dat «het strafbeding in art. 28 van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord bepaald is als een beding dat ertoe strekt op forfaitaire wijze de potentiële schade te dekken geleden door het niet-nakomen van de hoofdverbintenis», en dat het «uit *legistieke overwegingen* (!) aanbeveling verdient beide definities op elkaar af te stemmen».⁸⁵

⁸⁰ Wetsvoorstel tot aanvulling van artikel 1152 van het Burgerlijk Wetboek teneinde aan de rechters beoordelingsbevoegdheid ten aanzien van strafbedingen toe te kennen, *Parl.St.* Kamer, 1980-81, nr. 782; Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 1226 en 1231 van het Burgerlijk Wetboek en tot opheffing van artikel 1152 van hetzelfde Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 1983-84, nr. 979; Wetsvoorstel tot wijziging van de artikelen 1226 en 1228 tot 1233 van het Burgerlijk Wetboek en tot opheffing van artikel 1152 van hetzelfde Wetboek, *Parl.St.* Senaat, B.Z. 1991-92, nr. 182 en *Parl.St.* Senaat 1995-96, nr. 218.

⁸¹ Wetsvoorstel tot wijziging, wat het strafbeding en de moratoire intrest betreft, van het Burgerlijk Wetboek (hierna genoemd: Wetsvoorstel), *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/1, p. 1-6 en 1373/4, p. 2-3 en 10-11.

⁸² Art. 3 Wetsvoorstel, *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/1, p. 7.

⁸³ Art. 4 Wetsvoorstel, *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/1, p. 7.

⁸⁴ Wetsvoorstel, *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/2, p. 2-3 en nr. 1373/4, p. 4 en 14-15; P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 224 en 228.

⁸⁵ Wetsvoorstel, *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/4, p. 15.

⁷⁸ A. WALCHSHÖFER, *l.c.*, p. 1093, nr. 17 *in fine*.

⁷⁹ L. CORNELIS, *l.c.*, p. 9-22, nrs. 13-43; I. DEMUYNCK, *l.c.*, 105-111; P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 222-238; B. WYLLEMAN, *l.c.*, 701-708.

Het resultaat van deze noeste parlementaire arbeid is het monstertje dat in de huidige artikelen 1226 en 1231 B.W. huist. Los van de «schoonheidsfoutjes»⁸⁶ en het risico op nieuwe betwistingen,⁸⁷ zijn de vigerende bepalingen immers *inopportuun*, *onwerkzaam* en *inconsequent*.

A. Inopportuun

30. De wetgever heeft in 1998 «uit legistieke overwegingen» een fundamentele keuze gemaakt tégen het comminatoire strafbeding. Men kan zich afvragen wat de volksvertegenwoordiging mag hebben bezield om deze verarming van ons verbintenissenrecht te bezegelen in plaats van te beëindigen. Een wetgever die zich bewust is van zijn plaats in de hiërarchie der machten, laat zich de les niet spellen door de rechtspraak. Hij zou zich dan ook geenszins verplicht hebben gevoeld om de aldaar verzonnen theorie aangaande de puur indemnitare aard van het «strafbeding» slaafs te volgen. Integendeel, hij zou het Hof van Cassatie bedankt hebben voor de bewezen dienst – namelijk de «noodoplossing» (cf. *supra*, nr. 27)⁸⁸ – maar het heft vervolgens weer in eigen handen hebben genomen door zo snel mogelijk een geschikte regeling uit te werken voor schade- en strafbedingen.

Een wettelijke ingreep van die aard zou, in tegenstelling tot de hier bekritiseerde, meteen ook de fabel hebben ontkracht dat conventionele straffen *s.s.* strijdig zijn met de openbare orde, want zoiets kan onmogelijk nog staande worden gehouden zodra een rechtsfiguur met deze draagwijdte de *niet langer te negeren* goedkeuring wegdraagt van de volksvertegenwoordiging. Deze stelling is trouwens al langer aan kritiek onderhevig, en niet zonder reden, want ook naar onze mening kan men een conventionele straf, geldig *overeengekomen* door twee rechtszoekenden die althans *de iure* op voet van gelijkheid staan, niet zonder meer gelijkstellen met een door een overheid *opgelegde* boete of vrijheidsberoving. Het is dan ook niet geheel eerlijk om in dit verband te goochelen met begrippen als «private bestraffing».⁸⁹ Ten slotte kan men zich de retorische vraag stellen of de openbare orde in België – een land ter grootte van een speldenkop *nota bene* – dan zo bijzonder teergevoelig en lichtgeraakt is, dat ze zich zou verzetten tegen een instituut dat in onze voornaamste buurlanden wél het uitdrukkelijke «*nil obstat*» heeft verkregen van de wetgever...

31. Wij spraken hierboven reeds van een *verarming* van het verbintenissenrecht. Hoe kan men het droeve feit dat het strafbeding *s.s.* ons is ontvallen, anders noemen? Het bedingen van een straf *s.s.* is een van de weinige technieken om een schuldenaar *ex a priori* – d.w.z. vooraleer het kwaad (de contractuele wanprestatie) is geschied – toe te bewegen (de maar even zijn beste beentje voor te zetten bij de naleving

van zijn verplichtingen. Gedwongen uitvoering *in natura*, vervangende schadevergoeding, *exceptio non adimpleti contractus* en ontbinding van de overeenkomst zijn daarentegen louter lapmiddelen die de schuldeiser slechts *post factum* – d.w.z. als het voor hem misschien al te laat is – ter beschikking staan. Het strafbeding is en blijft dan ook een nuttig instrument in het hedendaagse rechtsverkeer. In Duitsland, Frankrijk en Nederland heeft men dat begrepen. Ook in België werd dit ingezien door een aantal critici van de hierboven vermelde cassatierechtspraak,⁹⁰ maar jammer genoeg niet door de wetgever van 1998...

B. Onwerkzaam

32. Wij hebben er al op gewezen (cf. *supra*, nr. 23) dat met het algemene matigingsrecht waarin het nieuwe art. 1231, § 1, B.W. voorziet, wellicht reeds van meet af aan niet te werken valt. Bij het supprimeren van het comminatoire element, niet alleen in de definitie van het «strafbeding» (art. 1226 B.W.), maar ook als factor bij de beoordeling van de excessiviteit ervan in het raam van de rechterlijke matigingsbevoegdheid (art. 1231, § 1, B.W.) (cf. *supra*, nr. 29), heeft de wetgever namelijk over het hoofd gezien dat ingevolge dit amendement het *matigingsrecht aanvangt* daar waar de *geldigheid* van het beding *ophoudt*. Strikt genomen begint het matigingsrecht zelfs nog een boogschuit voorbij deze grens, want om een «straf» te kunnen verminderen moet het bedrag dat de partijen konden vaststellen om de schade wegens niet-uitvoering van de overeenkomst te vergoeden «*kennelijk*» overschreden zijn, terwijl – volgens de cassatierechtspraak – het *loutere* overtreffen van de potentiële schade reeds volstaat voor een ongeldige «private straf».⁹¹

Deze absurde stand van zaken doemt art. 1231, § 1, B.W. tot inactiviteit. Immers, ofwel werd in een concreet geval het bedrag van de te verwachten schade niet overschreden, en dan kan de rechter (nog) niet matigen, daar niet is voldaan is aan de voorwaarde van art. 1231, § 1, eerste lid, B.W.; ofwel stelt men vast dat het bedoelde bedrag wél is overschreden, maar dan valt er niets (meer) te matigen, omdat men dan te maken heeft met een «private straf», *nog steeds* strijdig met de Belgische openbare orde, en dus absoluut nietig... De schaarse gepubliceerde rechtspraak die reeds toepassing maakt van de nieuwe wetgeving, lijkt deze toestand overigens te bevestigen.⁹²

C. Inconsequent

33. In de veronderstelling dat het algemene matigingsrecht, opgenomen in het nieuwe art. 1231, § 1, B.W., wel

⁸⁶ L. CORNELIS, *l.c.*, p. 11-13, nrs. 19-22.

⁸⁷ P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 223.

⁸⁸ Men realiseerde zich terdege dat het Hof van Cassatie «veel verder ging dan nodig» om de bestaande misbruiken te bestrijden (cf. Wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 1226 en 1231 van het Burgerlijk Wetboek en tot opheffing van artikel 1152 van hetzelfde Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 1983-84, nr. 979/1, p. 3 en nr. 979/5, p. 2).

⁸⁹ I. MOREAU-MARGRÈVE, *o.c.*, *R.C.J.B.* 1972, 481-484 en 494-499; cf. A. WALCHSHÖFER, *l.c.*, p. 1077, nr. 17.

⁹⁰ Kh. Charleroi, 23 juni 1977, *J.T.*, 1977, 573, noot Cl. VAN HAM; L. CORNELIS, *l.c.*, p. 6, nr. 6 en p. 13-14, nr. 24; I. MOREAU-MARGRÈVE, *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1972, 496-499 en 504; J. THILMANY, *o.c.*, *D.P.C.I.*, 1982, 450.

⁹¹ I. DEMUYNCK, *l.c.*, p. 108, nr. 10; R. KRUIHOF, H. MOONS en C. PAULUS, *l.c.*, p. 748, nr. 147; B. WYLLEMAN, *l.c.*, p. 704, nr. 9.

⁹² Antwerpen 2 februari 1999, *A.J.T.*, 1999-2000, 671; Rb. Veurne, 28 januari 1999, *A.J.T.*, 1999-2000, 263; cf. Wetsvoorstel, *Parl.St.* Kamer, 1997-98, nr. 1373/4, p. 11-12 («Het wetsvoorstel heeft geen invloed op de algemene bepalingen uit de wilsleer»); *contra*: L. CORNELIS, *l.c.*, p. 14-15, nr. 25, p. 16, nr. 30, p. 17, nr. 32, p. 18-19, nr. 36 en p. 21, nr. 42.

degelijk een enigszins onverwachte⁹³ wiegendood is gestorven, dan moet daar wel meteen worden aan toegevoegd dat dit minder dramatisch is dan het lijkt. Immers, het is de wetgever van 1998 blijkbaar eveneens ontgaan dat dit matigingsrecht, hoewel volledig verantwoord in het raam van het oorspronkelijke wetsvoorstel, na het hierboven besproken amendement elke relevantie verloren had. Door – in weerwil van de initiële bedoeling – de zuiver indemnitaire aard van het «strafbeding» te bevestigen (art. 1226 B.W.) en bijgevolg de ongeldigheid van de échte conventionele straf te bestendigen, deed de wetgever niets anders dan de jurisprudentiële «noodoplossing» (cf. *supra*, nr. 27) bekrachtigen. Er ontstond dan ook niet in het minst enige behoefte aan een rechterlijke matigingsbevoegdheid inzake excessieve strafbedingen *s.s.* Die bleven namelijk, net als tevoren, eenvoudigweg verboden.

34. Voorzover de geldigheid ervan niet onbeperkt gewaarborgd is, bestaat er trouwens geen enkele behoefte aan matiging van (louter indemnitaire) *schadebedingen*. Dit werd niet alleen in België door een enkeling ingezien,⁹⁴ maar het wordt ook duidelijk aangetoond door de buitenlandse voorbeelden.⁹⁵

Frankrijk, Nederland en Duitsland kennen een matigingsrecht, om de simpele reden dat een dergelijke correctie nodig is, omdat deze landen tevens de principiële geldigheid erkennen van *comminatoire* bedingen. De rechter moet er dan ook mede in het licht van deze *comminatoire* functie bepalen óf en zo ja, in welke mate hij een concrete straf *s.l.* zal reduceren.

In Engeland bestaat geen matigingsrecht, omdat de bescherming tegen «penalties» er anderszins – namelijk door hun niet-afdwingbaarheid – wordt gegarandeerd. Welnu, voor België gold (en geldt) in feite net hetzelfde, gezien de absolute nietigheid van strafbedingen *s.s.* (cf. *supra*, nr. 14). Dit hadden onze volksvertegenwoordigers dienen te beseffen, van zodra vaststond dat zou worden afgezien van de rehabilitatie van de *comminatoire* functie. Ze hadden zich m.a.w. de moeite kunnen besparen om het voorgestelde art. 1231, § 1, B.W. ietwat *bij te schaven* in het licht van de geamendeerde tekst van het eveneens te vernieuwen art. 1226 B.W.; ze hadden de voorgenomen wijziging van art. 1231 B.W. evengoed *in haar geheel* kunnen laten vallen...

35. Het zou trouwens een anomalie zijn om aan de rechter matigingsbevoegdheid toe te kennen m.b.t. (geldige) *schadebedingen*. Het door de partijen op voorhand vastgestelde forfait beoogt juist elke rechterlijke tussenkomst bij het begroten van de schadevergoeding wegens contractuele wanprestatie – en vooral de bewijsproblemen die daarmee gepaard gaan – te vermijden (cf. *supra*, nr. 2). De mogelijkheid openlaten tot matiging van een *schadebeding* – tot de effectieve schade welteverstaan – zou betekenen dat dit

beding wordt verlaagd tot en niets anders kan inhouden dan een loutere *omkering van de bewijslast* aangaande de door de schuldeiser geleden schade,⁹⁶ zoals het Pothier drie eeuwen geleden nog voor ogen stond (cf. *supra*, nr. 10).

Dat het onlangs in België ingevoerde algemene matigingsrecht pas ingaat bij het overschrijden van de potentiële schade (art. 1231, § 1, eerste lid, B.W.) – wat meteen met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de onwerkzaamheid ervan impliceert (cf. *supra*, nrs. 23 en 32) – mag dan ook gerust een geluk bij een ongeluk worden genoemd. Anders zou, nadat de Belgische rechtspraak reeds «uit noodzaak» het *strafbeding* had vermoord, de Belgische wetgever nog «per ongeluk» het *schadebeding* hebben verminkt. Het is inderdaad niet voor niets dat de rechtsleer hier te lande zo nu en dan eens moet aanmanen «dief te zijn voor het verbintenissenrecht».⁹⁷

V. BESLUIT

36. Uit onze kritiek op de wet van 23 november 1998 is gebleken dat de hele operatie al bij al een maat voor niets is geweest. Vergeleken met de toestand vóór de wetswijziging is er zo goed als *niets* veranderd, want geen enkele van de drie pijlers van de gevestigde cassatierechtspraak werd onderuitgehaald. De *eerste* krachtlijn – de louter indemnitaire aard van het «strafbeding» – werd expliciet bevestigd door het nieuwe art. 1226 B.W. De *tweede* krachtlijn – de zogezegde strijdigheid van conventionele straffen met de openbare orde – bleef daardóór eveneens intact. Slechts aan de *derde* krachtlijn – verbod van matiging van excessieve bedingen – heeft men gepoogd te sleutelen door art. 1152 B.W. op te heffen en een algemeen matigingsrecht in te voeren (art. 1231, § 1, B.W.). Helaas is het wegens de ongewijzigde aard van het Belgische «strafbeding» *onnodig* en bovendien *onmogelijk* om daarvan gebruik te maken...

De wet van 23 november 1998 was echter niet alleen – om meer dan één reden – een flater, maar ook een gemiste kans. Waren de originele plannen verwezenlijkt, dan had België zich in deze materie – na een intermezzo van bijna dertig jaar – opnieuw ingeschakeld in de traditie die men in Frankrijk en Nederland nooit heeft verlaten. De regeling die de twee laatstgenoemde landen kennen, is naar onze mening nochtans de meest benijdenswaardige. De bifunctionaliteit voorkomt het veelal arbitraire onderscheid tussen schade- en strafbedingen, de erkenning van de *comminatoire* functie redt het voor de schuldeisers toch zo nuttige strafbeding *s.s.*, en het rechterlijke matigingsrecht biedt de schuldenaars een waarborg tegen buitensporige bedragen.

Laat ons hopen dat de Belgische wetgever niet eeuwig blind blijft voor de voordelen van dit systeem, en inzake schade- en strafbedingen alsnog een reglementering uitwerkt die op dezelfde leest is geschoeid als de Franse en de Nederlandse.

A. GOEGBUER

⁹³ Géén van de eerste commentatoren van de nieuwe wet lijkt het te zijn opgevallen: zie L. CORNELIS, *l.c.*, p. 14-15, nr. 25, p. 16, nr. 30 en p. 21, nr. 42; I. DEMUYNCK, *l.c.*, p. 107-108 en 114, nrs. 8, 10-11 en 19-20; P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 229 en 23; B. WYLLEMAN, *l.c.*, p. 703-705, nrs. 7-9.

⁹⁴ E. DIRIX, «Over de beperkende werking van de goede trouw», *T.B.H.*, 1988, 661. Dezelfde idee is ook terug te vinden bij E. KRINGS, conclusie voor Cass., 17 april 1970, *Arr.Cass.*, 1970, p. 758-761, nrs. 8-15.

⁹⁵ Cf. J. THILMANY, *o.c.*, *R.I.D.C.*, 1980, p. 54, nr. 46B.

⁹⁶ I. MOREAU-MARGRÈVE, *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1972, 504; cf. P. WÉRY, *o.c.*, *T.B.B.R.*, 1999, 231.

⁹⁷ L. CORNELIS, «Lief zijn voor het verbintenissenrecht (over het virtuele strafbeding)», *T.B.H.*, 2000, 5-22.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

1 MAART 2001

Voorzitter: de h. De Baets

Rapporteurs: de hh. Boel en Martens

Advocaten: mrs. Stalpart, loco Vanparijs, Halet, Bodson,
Van Cutsem, Bodarwè, Vandepitte loco Mallien, Tim-
mermans loco Peeters

1. Arbitragehof – Belang – 2. Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Economische reglementering – Wekelijkse rustdag – Verplichte avondsluiting

1. Een vennootschap die handel en in- en uitvoer van onder meer tabakswaaren tot statutair doel heeft, doet niet blijken van het vereiste belang om de vernietiging te vorderen van de wet van 29 januari 1999 tot wijziging van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening, omdat de tabakswinkels uitdrukkelijk van de toepassing van een verplicht sluitingsuur worden uitgesloten, zodat haar situatie door de bestreden normen niet rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

2. Art. 1, §§ 1, 2 en 3, van de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht schendt art. 10 en 11 van de Grondwet niet, doordat het toestaat een wekelijkse rustdag op te leggen aan de uitbaters van tankstations en bijbehorende winkelruimten, wanneer de verkoopruimte buiten het domein der autosnelwegen is gelegen.

Art. 1 en 2 van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening schenden art. 10 en 11 van de Grondwet niet, doordat zij een verplichte avondsluiting opleggen aan de uitbaters van aan tankstations verbonden winkelruimten die buiten het domein der autosnelwegen zijn gelegen.

Arrest nr. 26/2001

Onderwerp van het beroep en van de prejudiciële vragen

a. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 27 december 1999 ter post aangetekende brief heeft de B.V.B.A. E. beroep tot vernietiging ingesteld van de wet van 29 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening (bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 1 juli 1999).

Die zaak is ingeschreven onder nummer 1857 van de rol van het Hof.

b. Bij vonnis van 6 januari 2000 inzake de procureur des Konings en anderen tegen J.-F. M. en anderen, heeft de Correctionele Rechtbank te Luik de volgende prejudiciële vragen gesteld:

«Rekening houdend met de evolutie van de Europese Gemeenschap en van de markt van tankstations:

1. Is art. 1, §§ 1, 2 en 3, van de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht

in overeenstemming met het gelijkheidsbeginsel verankerd in art. 10 en 11 van de Belgische Grondwet, in die zin dat het toestaat een wekelijkse rustdag op te leggen aan tankstations en bijbehorende «shops» wanneer de verkoopruimte is gelegen buiten het domein der autosnelwegen, terwijl art. 1, § 4, van dezelfde wet diezelfde handelszaken van die verplichting vrijstelt wanneer de verkoopruimte op het domein der autosnelwegen is gelegen?

2. Zijn art. 1 en 2 van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening in overeenstemming met het gelijkheidsbeginsel verankerd in art. 10 en 11 van de Belgische Grondwet, in die zin dat ze een verplichte avondsluiting of de keuze tussen openingsuren overdag of 's nachts opleggen aan de aan tankstations verbonden «shops» die buiten het domein van de autosnelwegen gelegen zijn, terwijl art. 4, § 1, f), van dezelfde wet diezelfde handelszaken toestaat 24 uur op 24 open te blijven wanneer de verkoopruimte op het domein van de autosnelwegen gelegen is?»

Die zaak is ingeschreven onder nummer 1866 van de rol van het Hof.

...

In rechte

a. Zaak nr. 1857

B.1. De verzoekende partij, de B.V.B.A. E., vordert de vernietiging van de wet van 29 januari 1999 tot wijziging van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening wegens schending van de bevoegdheidsverdelende regelen, van het gelijkheidsbeginsel en van het grondwettelijk beginsel van vrijheid van handel en nijverheid.

B.2.1. De Ministerraad betwist de ontvankelijkheid van het beroep tot vernietiging doordat de verzoekende partij niet van het vereiste belang zou doen blijken.

B.2.2. Krachtens de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening geldt een principieel verbod van toegang voor de klanten tot de winkelinrichtingen, alsmede van rechtstreekse verkoop aan de verbruiker tijdens de sluitingsuren (art. 1). Onder «sluitingsuren» wordt verstaan: vóór 5 uur en na 20 uur (na 21 uur op vrijdag en op werkdagen die een wettelijke feestdag voorafgaan) (art. 2). Op het principe van een verplicht sluitingsuur wordt een uitzondering gemaakt voor bepaalde types van ondernemingen, producten en plaatsen. Aldus zijn onder meer tabakswinkels van het toepassingsgebied van die wet uitgesloten (art. 4).

De bestreden wet van 29 januari 1999 wijzigt de voormelde wet van 24 juli 1973, inzonderheid door in de laatstvermelde wet bepalingen op te nemen met betrekking tot de zogenaamde «nachtwinkels». Die bepalingen beogen de terzake bestaande onwettige toestand te regulariseren (*Parl. St.*, Kamer, 1997-98, nr. 1308/1, p. 2 en 12). Tabakswinkels blijven van het toepassingsgebied van de verplichte avondsluiting uitgesloten, zoals dat reeds het geval was onder de

gelding van de wet van 24 juli 1973. Art. 3 van de bestreden wet neemt aldus, wat de tabakswinkels betreft, de reeds eerder bestaande uitzondering over.

B.2.3. Krachtens art. 4 van haar statuten heeft de verzoekende vennootschap de groot- en kleinhandel en de in- en uitvoer van onder meer tabakswaren tot doel. In haar verzoekschrift wijst zij erop dat zij «één der marktleiders (is) in de tabakshandel te (...)» en dat «terzake (...) grote omzetcijfers (worden) gemaakt, zodat alle tabakshandelaars 's nachts verkopen, omdat ook dan een aanzienlijk deel van de omzet wordt gemaakt (ongeveer 1/4)».

B.2.4. De verzoekende partij doet niet blijken van het vereiste belang om de vernietiging te vorderen van de bestreden wet, omdat de tabakswinkels uitdrukkelijk van de toepassing van een verplicht sluitingsuur worden uitgesloten, zodat haar situatie door de bestreden normen niet rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

B.2.5. Het beroep tot vernietiging is niet ontvankelijk.

B.3. Daar de verzoekende partij geen belang heeft om de vernietiging van de bestreden wet te vorderen, is de tussenkomst van de N.V. S. in die procedure evenmin ontvankelijk.

b. *Zaak nr. 1866*

B.4.1. In haar memories betoogt de tussenkomende partij N.V. S. dat de in die zaak gestelde prejudiciële vragen betrekking hebben op een geding dat analoog is met datgene in het raam waarvan zij werd veroordeeld.

B.4.2. Art. 87, § 1, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof beperkt het recht om een memorie neer te leggen, in het in die paragraaf bedoelde geval, tot «ieder die van een belang doet blijken in de zaak voor de rechter die de verwijzing gelast»; daaruit volgt dat de enkele hoedanigheid van partij bij een procedure die analoog is met die welke bij het Hof prejudicieel ahangig is, niet voldoende is om te doen blijken van het belang om in een procedure betreffende een prejudiciële vraag tussen te komen.

B.4.3. De memories neergelegd door de N.V. S. zijn niet ontvankelijk.

B.5. De verwijzende rechter stelt twee prejudiciële vragen over de bestaanbaarheid met art. 10 en 11 van de Grondwet, van, eensdeels, art. 1, §§ 1 tot 4, van de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht en, anderdeels, art. 1, 2 en 4, § 1, f), van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening.

In die wetgevingen wordt een onderscheid gemaakt wat de wekelijkse rustdag en de verplichte avondsluiting betreft tussen verkooppunten naargelang zij al dan niet op het domein van de autosnelwegen zijn gelegen.

B.6.1. Art. 1, § 1, van de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht machtigt de Koning ertoe, wanneer het algemeen nut en de economische noodwendigheden het toestaan, op aanvraag van een of verscheidene beroepsverbonden en op gunstig advies van de Hoge Raad voor de Middenstand, een wekelijkse rustdag verplicht te stellen in de tak van handel of ambacht welke dat verbond of die verbonden aanbelangt.

Krachtens art. 1, § 4, van dezelfde wet, gewijzigd bij de wet van 5 juli 1973, geldt de door de Koning genomen beslissing niet voor de op het domein van de autosnelwegen gelegen verkooppunten.

B.6.2. Art. 1 van de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening verbiedt de toegang tot de winkelinrichtingen voor de klanten, alsmede de rechtstreekse verkoop aan de verbruiker tijdens de sluitingsuren, voor wat betreft de kleinhandel en in het algemeen elke onderneming die zich bezighoudt met de rechtstreekse verkoop van producten of het verlenen van diensten aan de verbruiker, waarvoor contact met de klanten vereist is.

Krachtens art. 4, § 1, f), van dezelfde wet, ingevoegd bij art. 3 van de wet van 29 januari 1999, zijn de bepalingen van het voormelde artikel 1 niet van toepassing op: «f) de verkoop van algemene voedingswaren en huishoudelijke artikelen, met uitsluiting van gedistilleerde alcoholische dranken en gegiste dranken met een gehalte van meer dan 6% volume alcohol, wanneer deze verkoop plaatsvindt in tankstations langs de autosnelweg of in winkelruimten gelegen op het domein ervan en als de netto-verkoopoppervlakte, dit is de oppervlakte dienstig voor de verkoop en toegankelijk voor het publiek, niet meer bedraagt dan 250 m².»

B.7. Zowel de verwijzende rechter als de partijen voor het Hof verwijzen naar de rechtspraak van het Hof, namelijk naar arresten nrs. 36/91, 35/92 en 52/95.

In die arresten heeft het Hof voor recht gezegd dat art. 1, § 4, van de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht, vervangen bij art. 1 van de wet van 5 juli 1973? het gelijkheidsbeginsel niet schendt op basis van volgende overwegingen:

«Blijkens de parlementaire voorbereiding van de wet van 5 juli 1973 houdt de uitzondering voor de op het domein der autosnelwegen gelegen verkooppunten verband met de omstandigheid dat het Belgische autosnelwegennet in het Europese is geïntegreerd (*Parl. St.*, Senaat, 1972-73, nr. 86, p. 2).

Het door art. 1, § 4, eerste lid, van de wet van 22 juni 1960, gewijzigd bij de wet van 5 juli 1973, gehanteerde criterium, namelijk de lokalisatie van het verkooppunt op of buiten het domein der autosnelwegen, is objectief en pertinent.

Dankzij de ingestelde uitzondering kan de gebruiker van een autosnelweg zijn weg daarop vervolgen zonder bevoorradingsmoeilijkheden te moeten vrezen die hun oorzaak vinden in de omstandigheid dat een langs de autosnelweg gelegen tankstation gesloten is vanwege de verplichting een wekelijkse rustdag te respecteren. Wanneer hij immers voor een gesloten tankstation zou staan, zou hij vaak niet in de onmiddellijke omgeving een open tankstation kunnen bereiken, dit zowel wegens de eigen aard en inrichting van het autosnelwegennet als wegens de mindere bekendheid van de automobilist met de streek die hij doorreist.

De hierboven vermelde redenen die voor de verkooppunten gelegen op het domein der autosnelwegen een uitzondering op de verplichte wekelijkse rustdag verantwoordt, hangen samen met de eigen kenmerken van de autosnelwegen en van het verkeer op die wegen. Zij zijn bijgevolg niet aanwezig ten aanzien van verkooppunten die zijn gelegen langs andere wegen, zelfs al zijn die verkooppunten in de nabijheid van een autosnelweg gelegen langs een weg die op een op- of afrit van een autosnelweg aansluit. De omstandigheid dat die verkooppunten niet dezelfde uitzondering genieten, houdt derhalve geen schending in van

het in art. 10 van de Grondwet neergelegde gelijkheidsbeginsel.» (arrest nr. 52/95, 4).

B.8.1. Volgens de verwijzende rechter rijst de vraag of de voormelde rechtspraak gehandhaafd kan blijven, gelet op de sedertdien totstandgekomen beschikking nr. 1692/96/EG van het Europese Parlement en de Raad van 23 juli 1996 betreffende communautaire richtsnoeren voor de ontwikkeling van een Trans-Europees vervoersnet.

Het openbaar ministerie in het bodemgeschil en de Ministerraad voor het Hof zijn van mening dat die rechtspraak haar gelding behoudt. De andere partijen voor het Hof betogen integendeel dat uit het E.G.-Verdrag en uit de voormelde beschikking volgt dat het Europese wegnnet niet alleen bestaat uit de autosnelwegen, maar ook uit een groot aantal andere wegen en grote assen. Dan zou volgens die partijen geen onderscheid meer mogen worden gemaakt tussen verkooppunten naargelang zij al dan niet op het domein van de autosnelwegen zijn gelegen, maar wel naargelang zij al dan niet zijn gelegen langs wegen die deel uitmaken van het Europese wegnnet.

B.8.2. Krachtens art. 2, eerste lid, van de voormelde beschikking nr. 1692/96/EG wordt het Trans-Europees vervoersnet voor het jaar 2010 op gemeenschapsniveau geleidelijk totstandgebracht door de infrastructuurnetten voor onder meer vervoer over land tot een geheel te verenigen.

Uit de preambule van de beschikking nr. 1692/96/EG volgt dat die geïnspireerd is op communautaire doelstellingen, zoals de goede werking van de interne markt en de versterking van de economische en sociale samenhang, en dat die specifiek tot doel heeft «een duurzame mobiliteit van personen en goederen onder optimale sociale, milieu- en veiligheidsomstandigheden te garanderen en alle vervoerstakken te integreren, rekening houdende met hun relatieve voordelen». Met het oog op het bereiken van die doelstellingen bepaalt art. 9, eerste lid, van de beschikking dat «het Trans-Europees wegnnet bestaat uit reeds bestaande, nieuwe of aan te passen autosnelwegen en wegen van hoge kwaliteit».

Uit die vermelding kan niet worden afgeleid dat de autosnelwegen en de andere wegen «van hoge kwaliteit», voortaan en in alle opzichten, door de interne wetgevingen op dezelfde wijze zouden moeten worden behandeld. Het onderscheid dat wordt gemaakt tussen de wegen en autosnelwegen blijft, wat de bijzondere aangelegenheid betreft van de openingsdagen en -uren, op een toelaatbaar criterium gebaseerd. De doelstelling die de lidstaten in 2010 zullen moeten bereiken, neemt niet weg dat de in de hiervoor genoemde arresten vermelde verschillen reëel en relevant blijven.

B.9. Om de redenen die in B.7 in herinnering zijn gebracht, schendt de wet van 22 juni 1960 tot invoering van een wekelijkse rustdag in nering en ambacht, waarop de eerste prejudiciële vraag betrekking heeft, artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet doordat daarin een onderscheid wordt gemaakt tussen verkooppunten -tankstations of bijbehorende winkelruimten – naargelang zij al dan niet op het domein van de autosnelwegen zijn gelegen.

B.10. De tweede prejudiciële vraag heeft betrekking op het onderscheid dat in de wet van 24 juli 1973 tot instelling van een verplichte avondsluiting in handel, ambacht en dienstverlening wordt gemaakt tussen bij tankstations behorende

winkelruimten naargelang zij al dan niet op het domein van de autosnelwegen zijn gelegen.

De memorie van toelichting bij art. 3 van de wet van 29 januari 1999, waarbij een *littera f*) aan art. 4, § 1, van de voormelde wet van 24 juli 1973 werd toegevoegd, vermeldt daaromtrent het volgende: «(...) aan tankstations die langs autosnelwegen zijn gelegen (wordt) toegestaan algemene voedingswaren te verkopen. Het is nuttig voor de autoweggebruiker die op doorreis is, dat hij niet meer verplicht wordt de autosnelweg te verlaten om wat voedsel te kopen. Om evenwel te voorkomen dat deze tankstations op de duur superettes worden en ook andere klanten gaan aantrekken, moeten zowel het assortiment en de oppervlakte beperkt blijven. Een oppervlaktebeperking zal zeker een invloed hebben op het assortiment. Toch is het belangrijk, vooral met het oog op de verkeersveiligheid, alcoholische dranken met een gehalte van meer dan 6% volume alcohol uit te sluiten (*Parl. St.*, Kamer, 1997-98, nr. 1308/1, p. 5).

B.11. De argumentatie die in voormelde parlementaire voorbereiding werd aangevoerd om de uitzondering op het verplichte sluitingsuur ten aanzien van tankstations langs de autosnelweg of van winkelruimten gelegen op het domein ervan, te staven, kan redelijkerwijze de in de tweede prejudiciële vraag vermelde verschillende behandeling verantwoord maken.

Bovendien gelden de in B.7 in herinnering gebrachte overwegingen van het Hof met betrekking tot het niet-discriminerend karakter van de regeling van de wekelijkse rustdag *mutatis mutandis* voor de regeling van de verplichte avondsluiting.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 16 SEPTEMBER 1999

Voorzitter: de h. Verougstraete

Rapporteur: de h. Waüters

Openbaar ministerie: de h. Dubrulle

Advocaat: mr. Simont

Overeenkomst – Wilsgebreken – Bedrog – Stilzwijgen – Voorwaarde

Bedrog in de zin van art. 1116 B.W. onderstelt dat een contractant met opzet kunstgrepen gebruikt om de wederpartij te doen contracteren.

Stilzwijgen bij het sluiten van een overeenkomst kan onder omstandigheden bedrog uitmaken in de zin van art. 1116 B.W., wanneer de partij die het verzwegen feit niet kende, niet zou hebben gecontracteerd zo zij dit feit zou hebben gekend.

B.V.B.A. C. t/ Van A.

Gelet op het bestreden arrest, op 29 april 1997 gewezen door het Hof van Beroep te Antwerpen;

...

Overwegende dat bedrog in de zin van art. 1116 B.W. onderstelt dat een contractant met opzet kunstgrepen gebruikt om de wederpartij te doen contracteren;

Dat stilzwijgen bij het sluiten van een overeenkomst onder omstandigheden bedrog kan uitmaken in de zin van art. 1116 B.W., wanneer de partij die het verzwegen feit niet kende, niet zou hebben gecontracteerd zo zij dit feit zou hebben gekend;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de verkoper door het proces-verbaal van de politie van Schilde van 20 februari 1989 werd ingelicht over de inbreuk; dat het oordeelt dat de eisers wisten of moesten weten dat de loods moest worden afgebroken; dat het verder vaststelt dat de verkoopovereenkomst van 31 juli 1990 dateert; dat het oordeelt dat de handelwijze van de verkopers een kunstgreep uitmaakte die listig was en dat in redelijkheid mag worden aangenomen dat de koopster niet zou hebben gekocht indien zij op de hoogte was geweest van de afwezigheid van een bouwvergunning en de daaruit voortvloeiende overtreding en verplichting tot afbraak;

Dat het arrest zodoende zonder schending van art. 1116 B.W. op grond van het stilzwijgen van eiseres dat het als een listige kunstgreep beschouwt en op grond van de gevolgen die dit stilzwijgen had voor de koper oordeelt dat er te dezen sprake was van bedrog;

Dat het aldus zijn beslissing naar recht verantwoordt.

...

NOOT – Zie in dezelfde zin: Cass., 28 april 1961, *Pas.*, 1961, I, 925, met noot R.H.; Cass., 8 juni 1978, *R.W.*, 1978-79, 1777.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 17 MEI 2000

Voorzitter: de h. Lahousse

Rapporteur: de h. de Codt

Openbaar ministerie: de h. Loop

Advocaat: mr. De Bruyn

Onrechtmatige daad – Schade en schadeloosstelling – Inkomstenverlies – Rechthebbenden van slachtoffer van onopzettelijke doodslag – Persoonlijke onderhoudskosten van het slachtoffer – Aftrek van het geheel van de gezinsinkomsten – Vergoeding voor niet geleden schade

Het vonnis dat de persoonlijke onderhoudskosten van het slachtoffer van een onopzettelijke doodslag berekent op grond van de gezinsinkomsten, en dat die kosten vervolgens aftrekt van de gecumuleerde inkomsten van dat gezin en niet van de eigen inkomsten van de overledene, kent een vergoeding toe wegens niet geleden schade.

B.V.B.A. R.-P. en N.V. A.R.B. t/ J. en D.

Gelet op het bestreden vonnis, op 13 december 1999 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Dinant;

A. In zoverre de voorzieningen gericht zijn tegen de weerster N.J.:

...

Over het eerste middel:

Overwegende dat de schade die de rechthebbenden van het slachtoffer van een onopzettelijke doodslag lijden ten gevolge van de derving van zijn beroepsinkomsten, bestaat in het verlies van dat gedeelte van zijn inkomsten dat hun persoonlijk ten goede kwam;

Overwegende dat het bestreden vonnis de persoonlijke onderhoudskosten van het slachtoffer R.C. berekent op grond van het geheel van de gezinsinkomsten, en die vervolgens van de gecumuleerde inkomsten van dat gezin en niet van de eigen inkomsten van de overledene aftrekt, teneinde het aandeel van laatstgenoemde in het onderhoud van zijn minderjarige zoon te bepalen, welk aandeel het kind wegens het overlijden van zijn vader verloren heeft; dat, het vonnis aldus een vergoeding toekent wegens niet geleden schade;

Dat het middel gegrond is;

...

NOOT – Vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie (zie o.m. Cass., 31 oktober 1978, *Arr. Cass.*, 1978-79, 253; Cass., 28 februari 1989, *R.W.*, 1989-90, 539, met noot).

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 24 MEI 2000

Voorzitter: de h. Lahousse

Rapporteur: de h. Fischer

Openbaar ministerie: de h. Loop

Advocaten: mrs. Nelissen Grade en Orban

Onrechtmatige daad – Schade en schadeloosstelling – Inkomstenverlies – Weduwe van slachtoffer van dodelijk ongeval – Persoonlijke onderhoudskosten van slachtoffer – Berekening op grond van de eigen inkomsten van het slachtoffer – Vergoeding voor niet geleden schade

Om de vergoeding te bepalen die aan de weduwe van het slachtoffer van een dodelijk ongeval verschuldigd is, en, meer bepaald, het bedrag te bepalen dat de weduwe persoonlijk ten goede kwam toen haar echtgenoot nog leefde, en dat zij wegens zijn overlijden heeft verloren, moeten de persoonlijke onderhoudskosten van de echtgenoot, die worden berekend op het geheel van de gezinsinkomsten, van zijn eigen inkomsten worden afgetrokken.

S. t/ D. en F.

Gelet op de bestreden arresten, op 4 januari 1996, 10 juni 1998 en 2 december 1999 in het Duits gewezen door het Hof van Beroep te Luik en gelet op de in die taal gestelde voorzieningen;

Gelet op de beschikking, die op 10 januari 2000 is gewezen door de eerste voorzitter van het Hof en waarin beslist wordt dat de rechtspleging vanaf de terechtzitting in het Frans zal worden gevoerd;

...

III. Op de voorziening die W.S. heeft ingesteld tegen het arrest van 10 juni 1998, in zoverre dat arrest uitspraak doet over de burgerlijke rechtsvordering die verweerster, handelend in eigen naam, heeft ingesteld, en op de voorziening die hij tegen het arrest van 2 december 1999 heeft ingesteld:

...

Over het eerste middel:

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat, om de vergoeding te bepalen die aan de weduwe van het slachtoffer van een dodelijk verkeersongeval verschuldigd is, en, meer bepaald, het bedrag te bepalen dat de weduwe persoonlijk ten goede kwam toen haar echtgenoot nog leefde, en dat zij wegens zijn overlijden heeft verloren, de persoonlijke onderhoudskosten van de echtgenoot, die worden berekend op het geheel van de gezinsinkomsten, van zijn eigen inkomsten afgetrokken moeten worden;

Overwegende dat het arrest, te dezen, om de vergoeding te bepalen die aan verweerster, echtgenote van de aan de gevolgen van een ongeval overleden H.E., moet worden betaald, en om, meer bepaald, het bedrag te bepalen van de inkomsten van de overledene dat verweerster persoonlijk ten goede kwam toen dat slachtoffer nog leefde, en dat zij wegens zijn overlijden heeft verloren, de persoonlijke onderhoudskosten van H.E. niet op grond van de totale gezinsinkomsten maar op grond van de eigen inkomsten van dat slachtoffer berekent;

Dat het arrest van 10 juni 1998 aldus een vergoeding wegens niet geleden schade toekent, en zijn beslissing over de materiële schade die verweerster wegens de derving van de inkomsten van wijlen H.E. geleden heeft, niet naar recht verantwoordt;

Dat het onderdeel gegrond is.

NOOT – Vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie (zie o.m. Cass., 18 februari 1995, *R.W.*, 1974-75, 2591; Cass., 19 januari 1976, *R.W.*, 1975-76, 2517; Cass., 19 december 1979, *R.W.*, 1980-81, 313; Cass., 28 februari 1989, *R.W.*, 1989-90, 539, met noot).

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 6 FEBRUARI 2001

Voorzitter: de h. Forrier

Rapporteur: de h. Huybrechts

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaat: mr. Claes

Oplichting – Valse namen of valse hoedanigheden – Begrip – Geen vereiste van listige kunstgrepen

De oplichting van art. 496 Sw. vereist hetzij het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden, hetzij het aanwenden van listige kunstgrepen om te doen geloven aan het bestaan van valse ondernemingen, van een denkbeeldige

macht of van een denkbeeldig krediet, om een goede afloop, een ongeval of enige andere hersenschimmige gebeurtenis te doen verwachten of te doen vrezen of om op andere wijze misbruik te maken van het vertrouwen of van de lichtgelovigheid.

Het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden vereist geen listige kunstgrepen.

Het gebruikmaken van een valse hoedanigheid is het aannemen van een valse hoedanigheid met de bedoeling een derde te misleiden en hem het vertrouwen in te boezemen dat aan die hoedanigheid is verbonden.

K. t/ G. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 maart 1999 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Over het tweede middel:

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de «oplichting» van art. 496 Sw. vereist hetzij het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden, hetzij het aanwenden van listige kunstgrepen om te doen geloven aan het bestaan van valse ondernemingen, van een denkbeeldige macht of van een denkbeeldig krediet, om een goede afloop, een ongeval of enige andere hersenschimmige gebeurtenis te doen verwachten of te doen vrezen of om op andere wijze misbruik te maken van het vertrouwen of van de lichtgelovigheid;

Overwegende dat het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden geen listige kunstgrepen vereist; dat, anders dan bij listige kunstgrepen, het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden kan plaatsgrijpen door een leugen omtrent zijn naam of hoedanigheid;

Dat het gebruikmaken van een valse, publieke of private, hoedanigheid kan bestaan in het aannemen van een titel, een bediening, een betrekking, een verwantschap, die men in werkelijkheid niet heeft; dat het onder meer kan bestaan in het aannemen van de hoedanigheid van eigenaar terwijl men dat niet is of van de hoedanigheid van eigenaar met beschikkingsbevoegdheid, terwijl men die niet heeft; dat, kortom, het gebruikmaken van een valse hoedanigheid het aannemen is van een hoedanigheid met de bedoeling een derde te misleiden en hem het vertrouwen in te boezemen dat aan die hoedanigheid verbonden is;

Dat het onderdeel faalt naar recht;

...

NOOT – Over valse hoedanigheden en oplichting

1. Als oplichting wordt niet alleen bestraft het zich doen afgeven of leveren van zaken die aan een ander toebehoren op een van de wijzen in art. 496 Sw. omschreven, maar ook het «op andere wijze misbruik maken van het vertrouwen of van de lichtgelovigheid.»

Deze ruime omschrijving van het misdrijf staat haaks op de traditionele Franse leer die wil dat de toepassing van art. 405 van hun Strafwetboek (het huidige art. 313-1) strikt beperkt blijft tot de in de wet opgesomde wijzen van oplichting.

2. Het gebruikmaken van valse namen of hoedanigheden dan wel het aanwenden van listige kunstgrepen moet niet enkel gericht zijn op het misleiden van derden, maar bovendien moeten deze bedrieglijke middelen bepalend zijn voor de afgifte of de levering.

Men zou oplichting kunnen bestempelen als bedrog, maar niet iedereen die zich bedrogen voelt, is daarom het slachtoffer van oplichting. Er is méér nodig dan benadeling, onbillijkheid, onrecht of kwade trouw: gewinzucht, sluwheid, onoprechtheid of gewetenloosheid is niet altijd gemakkelijk te onderscheiden van bedriegerij.

3. Het commentaar bij art. 496 Sw. blijft meestal beperkt tot de wijzen van oplichting die in de wet zijn omschreven, hoewel we ons niet mogen blindstaren op deze bedrieglijke praktijken die slechts bij wijze van voorbeeld worden vermeld. We mogen ons niet laten beïnvloeden door de Franse rechtspraak die steunt op een andere wettelijke omschrijving van het misdrijf.

4. Reeds eerder besliste het Hof van Cassatie dat het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden om zich zaken te doen afgeven of te leveren onder de toepassing van art. 496 Sw. valt, zonder dat bovendien wordt vereist dat de dader listige kunstgrepen heeft aangewend om in zijn opzet te slagen (Cass., 13 oktober 1947, *Arr. Cass.*, 1947, 319; Cass., 23 februari 1959, *Pas.*, 1959, I, 632).

Als het bedrog is bewezen, dient bovendien geen arglistigheid meer te worden aangetoond.

5. Toch lijkt het ons interessant enige toelichting te verstrekken bij de begrippen «valse namen» en «valse hoedanigheden» waarvan de eenduidigheid veel geringer is dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Natuurlijk lijkt het evident wat wordt bedoeld met «valse namen»: het is het gebruik van een naam die de dader niet toekomt. Het kan een valse voornaam, een fictieve familienaam, een adellijke titel, een schuilnaam of een kloosternaam zijn (W. Calewaert, *Oplichting en oplichter*, p. 40; L. Huybrechts, «Oplichting», in *Comm. Strafr.*, nr. 11).

6. Het is twijfelachtig of het gebruik van een voornaam, die weliswaar voorkomt in zijn geboorteakte, maar die deze persoon nooit draagt, een bestanddeel van oplichting uitmaakt. Het begrip «valse naam» stemt niet overeen met de omschrijving die daaraan wordt gegeven in art. 231 Sw. Hier wordt de klemtoon gelegd op het verbergen van zijn werkelijke identiteit om zich te onttrekken aan een juridische verbintenis of om een ander te misleiden.

7. Zelfs onder zijn echte naam kan men oplichting plegen en argeloze slachtoffers misleiden. Natuurlijk mag iemand die Bill Gates, Jo de Meyere of Marc Dupain heet, zijn echte naam gebruiken, zelfs al heeft zijn homoniem bekendheid verworven of al dreigt er gevaar voor verwarring, maar als hij die equivoque in de hand werkt door zijn kleding, zijn haarsnit, zijn gedragingen of zijn levensstijl, teneinde misbruik te maken van de verwarring, dan hebben we te maken met een mise-en-scène die als oplichting wordt bestraft.

Zo lijkt het geen twijfel dat de disco-exploitant oplichting pleegt als hij publiciteit maakt voor het optreden van Koen Wouters, maar in de plaats van Clouseau een obscure homoniem op de planken voert.

8. Als de benadeelde zich heeft vergist omtrent de ware identiteit van de dader, als hij gemeend heeft dat zijn contractant een B.V. was of als hij uit de homonymie een verwantschap met een magnaat heeft afgeleid, zonder dat zijn

tegenspeler daarbij enige rol heeft gespeeld of enige bedrieglijke handeling heeft gesteld, dan kan er ook geen sprake zijn van oplichting. De onzorgvuldigheid, de voortvarendheid of de lichtzinnigheid van het slachtoffer kan de incriminatie van de vergissing niet wettigen.

9. Maar de term «valse hoedanigheid» is nog veel vager, de invulling van het abstractum nog veel gewaagder en de omschrijving van het begrip nog controversiëler. Volgens Van Dale is de hoedanigheid van een persoon te bestempelen als zijn eigenschap of zijn staat, waardigheid of functie.

Het is evident dat de eigenschap van de dader hier niet in aanmerking komt: of de betrokkene zich heeft voorgedaan als spaarzaam of kwistig, zorgzaam of slordig, kerngezond of aamborstig, als rijkard of kaalhans, speelt hier geen rol.

10. Het Hof van Cassatie vermeldt bij de valse hoedanigheden een titel, een bediening, een betrekking en een verwantschap. Men zou er ook nog kunnen aan toevoegen: een beroep, een ambacht of een job. Het wordt pas delicaat als iemand zich ten onrechte uitteefte voor aquarellist, kunstschilder, beeldhouwer, musicus of kruidenspecialist: men mag van de rechter niet verwachten dat hij bepaalt wie desbevoegd is, zaakkundig of competent, dilettant of amateur.

11. Met het «aannemen van de hoedanigheid van eigenaar» dat in het onderhavige arrest in een adem bij de bedrieglijke praktijken wordt opgesomd, hebben we het nog moeilijker. Aangenomen dat de bedrieger die een gestolen of verduisterd goed verkoopt als het zijne, die het eigendomsrecht over de te koop aangeboden zaak voorwendt, dan wel een valse notariële akte of grondbrief voorbrengt om zijn contractant te misleiden, onder toepassing van art. 496 Sw. valt.

12. Maar elke grootspraak, alle snoeftaal, iedere opsnijderij mag niet worden afgestraft als oplichterij. Als ik *in mora* benzine voor mijn Cadillac krijg omdat ik aan de pompbediende heb wijsgemaakt dat de limousine mij toebehoort, of als ik zonder mise-en-scène of zonder bedrieglijke manoeuvres, op krediet een koud buffet laat afleveren, terwijl ik aan de traiteur heb verteld dat ik de nieuwe eigenaar van het kasteel ben, pleeg ik dan oplichting? De koper, de leverancier en de zakenman hoeven niet louter voort te gaan op indrukken, intuïtie of onderstellingen.

13. De toepassing van art. 496 Sw. vereist natuurlijk dat de dader zich iets heeft doen afgeven of leveren, maar hoe moeten we uitmaken of het voorwenden van een valse hoedanigheid daarbij determinerend was? Wie zal ons zeggen of een bepaalde smoes doorslaggevend was bij het verlenen van krediet, wie weet welk feit of gegeven het vertrouwen heeft verschalkt? Elke bedrogen handelaar, koopjesjager of consument zal beweren dat hij werd misleid, en dat de tegenpartij bij hem, bedrieglijk, een verkeerde indruk heeft gewekt die hij als oplichterij bestempelt.

14. Blijkt ook te dezen niet dat een schijnbaar eenvoudig *dictum* soms uiterst controversiële problemen oproept, die op hun beurt weer ingewikkelder uitspraken van het Hof van Cassatie vereisen?

Selbstverständlichkeiten sind Gedankenlosigkeiten.

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE GENT

23e KAMER – 6 JUNI 2000

Voorzitter: de h. Teirlinck

Advocaten: mrs. Seynaeve, Gillon en Hiergens

Voorrechten – Verhuurder – Conflict pandhouder op de handelszaak – Anterioriteitsregel – Opeenvolgende huurovereenkomsten – Gevolgen

Het conflict tussen het voorrecht van de verhuurder (art. 20, 1°, Hyp. W.) en het pandrecht op de handelszaak wordt beslecht aan de hand van de anterioriteitsregel, waarbij voor het voorrecht het tijdstip waarop de huurovereenkomst uitvoering heeft gekregen, determinerend is. De omstandigheid dat de oorspronkelijke huurovereenkomst werd vervangen door diverse opeenvolgende overeenkomsten heeft niet tot gevolg dat de rang van het voorrecht gevaar loopt wanneer niets wijst op novatie.

N.V. K. t/ N.V. V. e.a.

Bij vonnis van 4 september 1992 van de Rechtbank van Koophandel te Kortrijk wordt de N.V. V. failliet verklaard.

Eerste geïntimeerde deed aanvankelijk aangifte van schuldvordering in het bevoorrecht passief van voornoemd faillissement tot beloop van een provisie van 1 fr.

...

Later vordert eerste geïntimeerde de opname van haar schuldvordering in het bevoorrecht passief van het faillissement ten bedrage van 4.544.155 fr., waarvan 2.829.305 fr. nog te betalen blijft, te vermeerderen met de rente overeenkomstig het vonnis van 22 november 1996 tot aan de algehele betaling. Dit bedrag van 4.544.155 fr. is samengesteld uit 1.787.875 fr. aan huurgelden en 2.756.280 fr. aan wederverhuisvergoeding.

...

De N.V. K. komt voor de eerste rechter vrijwillig tussen in het proces en vraagt om de vordering van eerste geïntimeerde grotendeels af te wijzen als ongegrond.

Zij vraagt om te zeggen voor recht dat de schuldvordering die eerste geïntimeerde heeft slechts een schuld in de boedel is en dat het voorrecht klevende aan deze schuldvordering (dit van de verhuurder) geprimeerd wordt door het voorrecht klevend aan haar schuldvordering (pand op handelszaak).

...

De eerste rechter verklaart de vordering van eerste geïntimeerde toelaatbaar en in volgende mate gegrond. Hij zegt voor recht dat eerste geïntimeerde een tegoed heeft in de boedel van het faillissement van de N.V. V. en aldus definitief en bevoorrecht op grond van art. 20, 1°, Hypotheekwet wordt opgenomen ten belope van 6.818.641 fr. In hoofdsom, vermeerderd met de rente begroot op 1.757.702 fr., te vermeerderen met 1.308 fr. per dag vanaf 1 januari 1997 tot de datum van de volledige betaling.

...

De eerste rechter motiveerde onder meer als volgt:

– dat de respectieve voorrang van het voorrecht van de verhuurder en het recht van de pandhoudende schuldeiser van een handelszaak, afhankelijk is van de anciënniteit van het ene recht ten opzichte van het andere,

– het louter feit dat eerste geïntimeerde gedurende jaren, en duidelijk vóór de vestiging van het pand op de handelszaak, de gebouwen aan de N.V. V. verhuurde, toont afdoende aan dat partijen heel die tijd door één huurovereenkomst gebonden waren. De partijen hadden niet de bedoeling te noveren,

...

De eerste rechter heeft twee principes vastgelegd die door geen der partijen worden betwist en die het Hof onderschrijft, namelijk:

– de toepasselijkheid van het anterioriteitsbeginsel bij samenloop van het voorrecht van de verhuurder en het voorrecht van de pandhoudende schuldeiser,

– voor het bepalen van de datum waarop het voorrecht van de verhuurder is ontstaan, geldt de werkelijke datum waarop de huurovereenkomst uitvoering heeft gekregen en de meubelen in het huurgoed zijn gebracht.

De betwisting die aan de orde is, betreft de vraag of eerste geïntimeerde en de gefailleerde vanaf minstens 1 december 1981 slechts gebonden waren door één huurovereenkomst (zoals eerste geïntimeerde en de eerste rechter besluiten), dan wel dat de diverse huurovereenkomsten telkenmale werden beëindigd door het verstrijken van hun duur, derwijze dat het de laatste huurovereenkomst van 10 februari 1988 is die het voorrecht van de verhuurder heeft doen ontstaan, d.w.z. na de inpandgeving van de handelszaak aan de N.V. K., die dateert van 5 januari 1984 (zoals appellante inroept).

De oude «L. De C.» die reeds bestond in de jaren 1880 wordt in 1977 gesplitst in twee vennootschappen, namelijk:

– eerste geïntimeerde als immobiliënnvennootschap,
– de N.V. V., die de handelsactiviteit van de oude «L. De C.» verderzette.

Op 23 maart 1979 wordt schriftelijk een associatieovereenkomst tussen eerste geïntimeerde en de N.V. V. aangegaan.

In art. 3 wordt overeengekomen dat eerste geïntimeerde aan de gefailleerde de industriële lokalen, magazijnen en burelen, die laatstgenoemde op dat ogenblik bezet, verhuurt vanaf 1 januari 1977 en dit voor onbepaalde duur.

Beide partijen verbinden zich ertoe om de termijn van de huur die in de geregistreerde overeenkomst van 15 november 1977 zou beperkt worden zijn tot drie jaar, te verlengen van jaar tot jaar, tenzij opzeg te betekenen overeenkomstig art. 5. Voor 1979 is de huurprijs bepaald op 687.034 fr. per trimester.

Het voornoemde art. 5 schrijft voor dat in het raam van een gehele of gedeeltelijke verhuis, samen uitgewerkt door de beide partijen, er een opzeg van minimum één jaar dient te worden gegeven. Deze opzegverplichting is wederzijds.

Eerste geïntimeerde legt met betrekking tot de industriële gebouwen, magazijnen en burelen gelegen aan de (...) te Kortrijk zes geregistreerde huurcontracten voor:

...

Appellante kan niet worden gevolgd wanneer zij uit de omstandigheid dat in de voorliggende huurovereenkomsten (behalve die van 10 februari 1988) geen enkele mogelijkheid tot stilzwijgende verlenging wordt bedongen, afleidt dat aan

deze overeenkomsten op normale wijze een einde was gekomen door het verstrijken van de duur. Immers, de openvolgende huurovereenkomsten passen binnen de uitvoering van de associatieovereenkomst van 23 maart 1979 (meer in het bijzonder van art. 3 en 5 ervan), waarbij de huurrechten van partijen voor onbepaalde duur werden geregeld. De huurovereenkomsten dateren van ongeveer een jaar vóór de eigenlijke huurperiode waarop ze betrekking hebben en vormen in wezen slechts de bevestiging dat er in de betrokken periode geen verhuus van eerste geïntimeerde overwogen wordt en dat dientengevolge geen van beide partijen gebruik wil maken van de mogelijkheid om de overeenkomst geheel of partieel te beëindigen.

In de gegeven omstandigheden kan de vervanging zonder onderbreking van een huurcontract door een ander niet tot voorwerp hebben afbreuk te doen aan de voorrang die het voorrecht van de verhuurder heeft boven dat van de pandhoudende schuldeiser wiens recht ontstaan is na het totstandkomen van de oorspronkelijke huurovereenkomst, aangezien de clausules van de nieuwe huurovereenkomst normaal zijn en geenszins een novatie uitmaken (zoals verder zal worden uiteengezet).

De wijziging van de huurprijzen – waarbij het opvalt dat in een periode van negen jaar de huurprijs met ca. 30% (687.034 fr. t.a.v. 912.479 fr.) steeg – kan *in casu* niet als abnormaal worden beschouwd, gelet op de bijzondere verhouding onder partijen, de associatieovereenkomst, de lange duurtijd van de huur, de inflatie en de stijging van de prijzen op de huurmarkt van onroerende goederen in het algemeen.

Schuldvernieuwing komt tot stand wanneer de schuldenaar tegenover zijn schuldeiser een nieuwe schuld aangaat die wordt gesteld in de plaats van de oude die tenietgaat (art. 1271 B.W.).

Schuldvernieuwing wordt niet vermoed; de wil om ze tot stand te brengen moet duidelijk blijken (art. 1273 B.W.) De wil om te novieren dient vast te staan. In geval van twijfel dient de rechter zich tegen de novatie uit te spreken.

Naar het oordeel van het Hof ontbreekt het bewijs dat de wil bestaat om te novieren in geval van wijziging van slechts ondergeschikte punten. Het bewijs ligt *in casu* niet voor dat wezenlijke punten van de overeenkomst werden gewijzigd. Wat de huurprijs betreft, wordt verwezen naar wat hierboven werd gemotiveerd. Ook de omstandigheid dat de huurprijs per trimester, dan wel per jaar werd aangerekend en dat de termijn van de overeenkomst verschilt van een tot twee jaar, maakt geen wezenlijk punt uit. Dat bij de overeenkomst van 10 februari 1988 de stilzwijgende verlenging voor onbepaalde duur werd verwoord, ligt volledig binnen de lijn van wet in de associatieovereenkomst werd bedongen. De vermoedelijk – gelet op de beperkte vermindering van de huurprijs – slechts lichte aanpassing (vermindering) van de verhuurde oppervlakte bij de huurovereenkomst van 10 februari 1988 is evenmin een wezenlijk punt van de overeenkomst.

Gelet op de anterioriteit van het voorrecht van de verhuurder op dit van de pandhoudende schuldeiser, dient het hoofdberoep ongegrond te worden verklaard.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER – 21 NOVEMBER 2000

Voorzitter: mevr. Homans

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Schepers en Ulenaers

Advocaten: mrs. Verheers loco Verachttert en Dauwe loco Heyvaert

Arbeidsovereenkomst – Bedienden – Opzeggingstermijn – Overeenkomst – Tijdstip van de overeenkomst

Een overeenkomst over de opzeggingstermijn kan niet geldig worden gesloten vóór de opzegging. De partijen moeten echter niet wachten met het sluiten van de overeenkomst tot drie werkdagen zijn verstreken volgend op het versturen van de aangetekende opzeggingsbrief. De bepaling van art. 37, § 1, vierde lid, Arbeidsovereenkomstenwet heeft immers betrekking op de kennisgeving van de opzegging en staat los van een mogelijke overeenkomst die de partijen kunnen sluiten vanaf het ogenblik waarop de opzegging wordt gegeven.

V. t/ O.C.M.W. te Bree

I. De feiten

In zijn vergadering van 8 oktober 1998 beslist de Raad voor Maatschappelijk Welzijn van geïntimeerde appellant wegens reorganisatie op te zeggen.

Met aangetekende brief van 13 oktober 1998 zegt geïntimeerde appellant op en bepaalt de opzeggingstermijn, overeenkomstig het bijgevoegde, door beide partijen ondertekende akkoord van eveneens 13 oktober 1998, op drie maanden ingaande op 1 november 1998 om te eindigen op 31 januari 1999.

II. In rechte

1. Ook voor het hof betoogt appellant, zoals voor de eerste rechter, dat de overeenkomst die partijen op 13 oktober 1998 over de duur van de opzeggingstermijn sloten, nietig is.

Op dat ogenblik had de opzegging, die met aangetekende brief van diezelfde dag aan appellant ter kennis werd gebracht, immers nog geen uitwerking: overeenkomstig art. 37, § 1, vierde lid van de Arbeidsovereenkomstenwet heeft de aangetekende brief waarbij de opzegging aan de werknemer ter kennis wordt gebracht, pas uitwerking de derde werkdag na de datum van verzending.

Derhalve, aldus nog appellant, zou een dergelijke overeenkomst over de opzeggingstermijn slechts ten vroegste op 16 oktober 1998 geldig kunnen gesloten zijn.

2. *In casu* werd in de zitting van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn van geïntimeerde van 8 oktober 1998 beslist dat appellant om redenen van reorganisatie zou worden opgezegd.

Blijkens de brief van de raadsman van appellant van 23 oktober 1998 was appellant van deze beslissing reeds op de hoogte vooraleer hij op 13 oktober 1998 effectief werd opgezegd.

Op 13 oktober 1998 roept geïntimeerde appellant en deelt hem mee dat in de Raad van 8 oktober 1998 werd beslist hem op te zeggen en dat de aangetekende opzeggingsbrief diezelfde dag zal vertrekken. Hierop wordt tussen partijen een overeenkomst opgesteld:

...

Vervolgens verzendt geïntimeerde dezelfde dag nog aan appellant de aangetekende opzeggingsbrief:

...

3. Appellant betwist niet dat hij zijn akkoord heeft gegeven met een opzeggingstermijn van drie maanden.

Hij voert enkel aan dat dit akkoord, gegeven op dat ogenblik, nietig was aangezien het werd gesloten vooraleer de kennisgeving van de opzegging zelf uitwerking had, op een ogenblik dat appellant zich nog in een ondergeschikte positie bevond.

4. Art. 82, § 3, eerste lid van de Arbeidsovereenkomstenwet bepaalt dat wanneer het jaarlijks loon 650.000 fr. overschrijdt (of 928.000 fr. in 1998), de door de werkgever en de bediende in acht te nemen opzeggingstermijnen vastgesteld worden, hetzij bij overeenkomst, *gesloten ten vroegste op het ogenblik waarop de opzegging wordt gegeven*, hetzij door de rechter.

De *ratio legis* hiervoor is dat, eens dat de werknemer op de hoogte is van de opzegging, hij weet dat de arbeidsovereenkomst beëindigd zal worden en hij alsdan op een vrije wijze met de werkgever over de opzeggingstermijn kan onderhandelen en hieromtrent al dan niet een overeenkomst kan sluiten dan wel zijn werkgever voor de arbeidsrechtbank kan dagvaarden teneinde een langere opzeggingstermijn te verkrijgen.

Art. 82, § 3, eerste lid, verwijst niet uitdrukkelijk naar art. 37, § 1, vierde lid van de Arbeidsovereenkomstenwet.

Samen met de eerste rechter is het hof van oordeel dat appellant ten onrechte de bepaling van art. 82, § 3, eerste lid, van de Arbeidsovereenkomstenwet koppelt aan die van art. 37, § 1, vierde lid, van de Arbeidsovereenkomstenwet, teneinde aan te voeren dat de overeenkomst over de opzeggingstermijn ongeldig is.

De bepaling van art. 37, § 1, vierde lid, van de Arbeidsovereenkomstenwet heeft betrekking op de *kennisgeving* van de opzegging en staat los van een mogelijke *overeenkomst* over de opzeggingstermijn die partijen, op grond van art. 82, § 3, eerste lid, vanaf het ogenblik waarop de opzegging wordt gegeven, kunnen sluiten (Cass., 1 december 1986, *J.T.T.*, 1987, 55; Arbh. Luik, 23 maart 1995, *J.L.M.B.*, 1995, 1131, met noot J. Clesse; C. Engels, «Contractuele afspraken aangaande opzeggingstermijnen», *T.S.R. Bijzonder nummer, 20 jaar Arbeidsovereenkomstenwet*, 1998, 154).

In casu werd de overeenkomst tussen partijen gesloten nadat geïntimeerde appellant op de hoogte had gebracht van zijn beslissing appellant diezelfde dag op te zeggen.

Op dat ogenblik kon appellant op voet van gelijkheid met de werkgever over een opzeggingstermijn onderhandelen en hieromtrent een overeenkomst sluiten (Cass., 11 februari 1980, *R.W.*, 1979-80, 2037, met conclusie van advocaat-generaal H. Lenaerts).

De overeenkomst over de opzeggingstermijn werd dan gevoegd bij de opzeggingsbrief, die onmiddellijk na het sluiten van de overeenkomst, overeenkomstig art. 37, § 1, vierde lid, van de Arbeidsovereenkomstenwet aangetekend aan appellant werd verstuurd.

Geïntimeerde heeft op deze wijze niet onwettelijk gehandeld (F. Hendrickx, Bepaling van de opzeggingstermijn en opzeggingsvergoeding bij overeenkomst, *T.S.R.*, 1996, 406; B. Tilleman, I. Claeys, Ch. Coudron en K. Loontjens, *Dading*, in *A.P.R.*, Story-Scientia, 2000, nr. 659; C. Engels, «Contractuele afspraken aangaande opzeggingstermijnen», *T.S.R. Bijzonder nummer, 20 jaar Arbeidsovereenkomstenwet*, 1998, 154).

Zoals de eerste rechter terecht opmerkt, sluit dit aan bij de dagelijkse praktijk waarbij doorgaans de werkgever de opzegging of het ontslag vooraf aan de werknemer mondeling mededeelt, waarna reeds onmiddellijk over de opzeggingstermijn of -vergoeding tussen partijen wordt onderhandeld.

Het hof besluit dat de overeenkomst over de opzeggingstermijn, op 13 oktober 1998 tussen partijen gesloten, dan ook rechtsgeldig is.

Hieruit volgt dat appellant geen aanspraak kan maken op een aanvullende opzeggingsvergoeding.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE TURNHOUT

2e KAMER – 26 JUNI 2001

Voorzitter: de h. Van Haelst

Rechters in handelszaken: de hh. Van Der Vloet en Bomhals

Advocaten: mrs. Van Passel, Verlinden, De Graef loco

Vermeulen, Lievens, Windey, Dumon en Devos

Gerechtigd akkoord – Rechten schuldeisers – Schulden aangegaan met medewerking van de commissaris inzake opschorting – Boedelschulden in later faillissement – Gevolgen voor hypothecaire, pandhoudende en bevoorrechte schuldeisers

Schulden die zijn aangegaan met de medewerking van de commissaris inzake opschorting gelden krachtens art. 44 Wet Gerechtigd Akkoord in het latere faillissement als boedelschulden. Die medewerking of goedkeuring mag worden bewezen met alle middelen rechtens, vermoedens inbegrepen.

De in art. 44 Wet Gerechtigd Akkoord bedoelde schulden kunnen echter in het latere faillissement geen afbreuk doen aan de zekerheidsrechten van separatisten (bijzonder bevoorrechte, pandhoudende en hypothecaire schuldeisers), indien niet het bewijs wordt geleverd dat die schulden deze schuldeisers tot voordeel strekten.

N.V. F.C.F. e.a. t/ Faillissement N.V. B.I. en N.V. B.

1. Ten aanzien van het voorwerp van de eis van N.V. F. tegen de curatoren q.q. over de faillissementen van N.V. B.I. en N.V. B.

De eis van N.V. F. strekt ertoe de curatoren over de faillissementen van N.V. B.I. en N.V. B. te veroordelen tot onmiddellijke overmaking aan de N.V. F. van een gedetailleerde en geactualiseerde afrekening van de opbrengsten van de tegeldegemaakte activa van het faillissement, die het onderpand uitmaken van de bijzondere voorrechten van de N.V. F. als hypothecaire en pandhoudende schuldeisers.

...

De eis strekt er voorts toe te zeggen voor recht dat er geen schuldvorderingen zijn in het faillissement die kunnen worden erkend als boedelschulden in de zin van art. 44, tweede lid, van de wet betreffende het gerechtelijk akkoord.

De eis strekt er zeer subsidiair – in de hypothese dat de rechtbank zou vaststellen dat er verscheidene boedelschulden in de zin van art. 44, tweede lid, van de wet betreffende het gerechtelijk akkoord zijn – te zeggen voor recht dat de titularissen van deze boedelschulden niet bewijzen noch aangeboden hebben te bewijzen dat zij hebben bijgedragen tot de valorisatie of het behoud van de zekerheden van de N.V. F. en dat dientengevolge hun vorderingen niet tegenwerpelijk zijn aan de N.V. F.

2. Ten aanzien van het voorwerp van de eis van N.V. F.C.F. tegen de curatoren van het faillissement van N.V. B.I.

De eis van N.V. F.C.F. strekt ertoe te horen zeggen voor recht dat de schuldvordering ten bedrage van 42.817.553 fr., eventueel te verminderen in de loop van het geding, een boedelschuld uitmaakt in de zin van art. 44, tweede lid, van de wet op het gerechtelijk akkoord en als bevoorrechte schuld dient te worden opgenomen in het bevoorrecht passief van het faillissement.

De eis van N.V. F.C.F. strekt er voorts toe te zeggen voor recht dat haar schuldvordering ten bedrage van 42.817.553 fr., eventueel te verminderen in de loop van het geding, primeert op de vorderingen van de hypothecaire, pandhoudende en andere bijzonder bevoorrechte schuldeisers van het faillissement, in de mate dat deze andere schuldvorderingen geen boedelschuld uitmaken in de zin van art. 44, tweede lid, van de wet op het gerechtelijk akkoord.

...

14. Ten aanzien van de soorten boedelschulden

Het begrip boedelschulden moet worden verijnd. Enerzijds zijn er de kosten en uitgaven voor het beheer van de boedel, namelijk de kosten veroorzaakt door de vereffening van de boedel: de uitgaven voor administratie van de boedel, uitkeringen tot levensonderhoud aan de gefailleerde en zijn gezin en de verplichtingen rechtstreeks uit de wet ontstaan na het faillissement. Anderzijds zijn er de schulden, ontstaan ingevolge initiatieven van de curator *q.q.*, zoals die welke ontstaan uit wederkerige overeenkomsten op initiatief van de curator worden voortgezet, of die ontstaan ingevolge aansprakelijkheid buiten overeenkomst van de curator *q.q.* of de schulden ontstaan uit de verrijking zonder oorzaak van de boedel.

Het voorwerp van de arresten van 16 juni 1988 van het Hof van Cassatie waren deze tweede soort boedelschulden.

De handelingen bedoeld in art. 44, tweede lid van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord, waarbij handelingen door de schuldenaar tijdens de akkoordprocedure verricht met medewerking, machtiging of bijstand van de commissaris inzake opschorting bij faillissement, worden beschouwd als handelingen van de curator, waarbij de schulden aangegaan gedurende de akkoordprocedure gelden als boedelschulden van het faillissement, worden gelijkgesteld met handelingen op vrij initiatief van de curator *q.q.* en worden dientengevolge gelijkgesteld met

de tweede soort en niet met de eerste soort boedelschulden, namelijk de kosten en uitgaven van het beheer van de boedel.

15. Ten aanzien van de rang tussen enerzijds de eerste soort boedelschulden, de kosten en uitgaven voor beheer van de boedel als bedoeld in art. 99 Faillissementswet en anderzijds de schulden van de gefailleerde ten aanzien van hypothecaire en bijzonder bevoorrechte schuldeisers

Daar de curatoren *q.q.* in uitvoering van hun wettelijke opdracht overgingen en nog zullen overgaan tot de realisatie van goederen waarop de zekerheden van bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers betrekking hebben, zodat de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers niet meer integraal ontsnappen aan het collectief beslag, is er dientengevolge ook geen reden is om hen te laten ontsnappen aan de kosten van het collectief beslag, bedoeld in art. 99 Faillissementswet.

De eerste soort boedelschulden, namelijk de kosten en uitgaven van het beheer van de boedel, nemen dientengevolge rang vóór de bijzondere bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers.

16. Ten aanzien van de rang tussen enerzijds de tweede soort boedelschulden en anderzijds de schulden van de gefailleerde ten aanzien van de hypothecaire en bijzonder bevoorrechte schuldeisers

16.1. In principe zijn deze tweede soort boedelschulden niet tegenwerpelijk aan de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers, tenzij het bewijs kan worden geleverd dat deze lasten hebben bijgedragen tot het behoud of tot realisatie van de goederen waarop hun bijzondere zekerheid betrekking heeft, tenzij met andere woorden de separatisten voordeel hebben gehad bij het maken van deze tweede soort boedelschulden.

16.2. Art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord creëert geen nieuw voorrecht.

Uit de parlementaire voorbereidingsstukken van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord blijkt dat middels art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord niets werd gewijzigd aan het bestaande recht betreffende voorrechten en hypotheeken. (Verslag Vandeuren, *Parl. St.*, Kamer, 1995-96, nr. 329/17, p. 66). Op een amendement op de latere wet van 17 juli 1997, ertoe strekkende «uitdrukkelijk te bepalen dat de hypothecaire, bevoorrechte of pandhoudende schuldeisers het recht behouden om bij voorrang te worden uitbetaald uit gelden die voortkomen uit goederen die hen tot zekerheid strekken» antwoordde de minister van Justitie dit amendement overbodig te achten, en hij voegde eraan toe: «Het gemene recht blijft van toepassing, wat de voorrechten en hypotheeken betreft». De wetgever volgde het standpunt van de Minister.

Art. 44, tweede lid van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord impliceert noch meer, noch minder dan dat tijdens de periode van voorlopige opschorting door de schuldenaar met medewerking, machtiging of bijstand van de commissaris inzake opschorting aangegane schulden

het statuut van boedelschulden krijgen in geval van faillissement.

Art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord houdt geen wettelijk vermoeden in dat deze boedelschulden de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers tot voordeel strekken en werden gemaakt voor de realisatie van goederen waarop de zekerheid van de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers betrekking heeft.

Art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord bepaalt alleen dat de bedoelde schulden als handelingen van curator worden beschouwd. De boedelschulden uit art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord zijn niet tegenwerpelijk aan de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers, tenzij het bewijs wordt geleverd dat het aangaan van deze schulden tot voordeel heeft gestrekt van de hypothecaire en bijzonder bevoorrechte schuldeisers of dat deze schulden werden aangegaan tot de realisatie van de goederen waarop de bijzondere zekerheid van de bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers betrekking hebben.

17. Ten aanzien van de toepassingsvoorwaarden voor erkenning als boedelschuld in de zin van art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord

De schuldeisers die zich op art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord beroepen, hebben met toepassing van art. 870 Ger. W. de bewijslast dat de toepassingsvoorwaarden van art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord vervuld zijn.

Art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord bepaalt dat handelingen door de schuldenaars verricht met medewerking, machtiging of bijstand van de commissaris inzake opschorting bij faillissement worden beschouwd als handelingen van de curator, waarbij de schulden gedurende de akkoordprocedure aangegaan gelden als boedelschulden van het faillissement.

Met de schulden gedurende de akkoordprocedure aangegaan door N.V. B.I. en N.V. B. worden de schulden bedoeld voortvloeiende uit handelingen die door *in casu* N.V. B.I. en N.V. B. werden verricht met medewerking, machtiging of bijstand van de commissaris inzake opschorting.

Uit deze bepaling dient te worden afgeleid dat niet alle door de debiteuren tijdens de akkoordprocedure aangegane schulden het karakter van boedelschuld verwerven, daar de handelingen dienen te zijn gesteld met medewerking, machtiging of bijstand van de commissarissen inzake opschorting.

De omstandigheid dat de rechtbank geen gebruik heeft gemaakt van haar bevoegdheid op grond van art. 15, § 1, derde lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord om te bepalen dat N.V. B.I. en N.V. B. geen daden van bestuur of beschikking mochten verrichten zonder machtiging van de commissarissen inzake opschorting, laat de bepalingen van art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord onverkocht.

Medewerking, machtiging, of bijstand mogen in handelszaken met alle middelen van recht, getuigen en vermoedens inbegrepen worden bewezen.

18. Bespreking van de eis van N.V. F.C.F.

...

Bijstand aan de schuldenaars door de commissaris inzake opschorting met betrekking tot de schulden door de schuldenaars aangegaan ten aanzien van N.V. F.C.F. wordt *in casu* door vermoedens bewezen.

Uit de zekere feiten dat de commissarissen inzake opschorting bij brief van 14 mei 1998 schriftelijk verzocht werd door N.V. F.C.F. om te laten weten indien zij niet akkoord zouden gaan met de andere bevoorschotting op eenvoudig verzoek gedurende de akkoordprocedure, en dat de commissarissen inzake opschorting daarop niet gereageerd hebben, leidt de rechtbank af dat de commissarissen inzake opschorting akkoord gingen met de verdere bevoorschotting op eerste verzoek van de schuldenaars en dat zij dus bijstand hebben verleend bij het aangaan door de schuldenaars tijdens de akkoordprocedure van schulden ten aanzien van N.V. F.C.F., voortvloeiende uit bevoorschotting tijdens de akkoordprocedure.

De schulden tijdens de akkoordprocedure aangegaan door de schuldenaars (gefaillieerden) ten aanzien van N.V. F.C.F. zijn dientengevolge boedelschulden.

18.3. Bespreking van de omvang der schulden tijdens de akkoordprocedure aangegaan door de schuldenaars ten aanzien van N.V. F.C.F.

N.V. F.C.F. vordert de opname als boedelschulden met toepassing van art. 44, tweede lid, van de wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord van een bedrag van 42.817.553 fr., eventueel te verminderen in de verdere loop van het geding.

Daar deze schuldvorderingen van N.V. F.C.F. in gevolge betalingen door klanten van N.V. B.I. nog kunnen verminderen en over hun omvang dientengevolge nog verder dient te worden geconcludeerd, wordt de betwisting met betrekking tot de omvang van de boedelschulden ten aanzien van N.V. F.C.F. naar de bijzondere rol verwezen.

18.4. Bespreking van de rangorde van de boedelschulden ten aanzien van N.V. F.C.F., in vergelijking met de schulden ten aanzien van bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers.

Uit de woorden in de memorie van toelichting «Als stimulans en als zekerheid voor de nieuwe schuldeisers is het ongetwijfeld raadzaam om de tijdens de opschorting ontstane schulden een zekere voorrangspositie te geven in een eventueel faillissement» kan niet worden afgeleid dat het de bedoeling van de wetgever was dat de boedelschulden bedoeld in art. 44, tweede lid, betreffende de wet op het gerechtelijk akkoord het onderpand van bijzonder bevoorrechte en hypothecaire schuldeisers zouden aantasten, omdat de bedoeling van de wetgever bij de redactie van art. 44, tweede lid, van de wet betreffende het gerechtelijk akkoord met betrekking tot de te beslechten betwisting duidelijk blijkt uit de afwijzing door de wetgever wegens overbodigheid, omdat het gemene recht van toepassing blijft wat de voorrechten en hypotheek betreft, van het amendement dat ertoe strekte «uitdrukkelijk te bepalen dat de hypothecaire, bevoorrechte of pandhoudende schuldeisers het recht behouden om bij voorrang betaald te worden uit gelden die voortkomen uit de goederen, die hen tot zekerheid strekken».

De zekere – namelijk wel bepaalde – voorrangspositie van deze boedelschulden is dat ze worden beschouwd als schulden uit handelingen op vrij initiatief van de curator en aldus een betere rechtspositie kunnen krijgen dan dezelfde soort schulden door de schuldenaar aangegaan voorafgaand aan de periode van het gerechtelijk akkoord, namelijk voor niet bijzonder bevoorrechte contractuele schulden, die bij faillissement worden opgenomen in het gewoon passief.

Omdat geen bewijs is geleverd dat de separatisten *in casu* voordeel hebben gehad bij het aangaan van schulden door de schuldenaars ten aanzien van N.V. F.C.F., is er geen reden om tot onderpand van de separatisten te laten aantasten door deze boedelschulden.

De rechtbank komt tot de conclusie dat de schulden door de schuldenaars aangegaan ten aanzien van N.V. F.C.F. in rangorde komen na de schulden ten aanzien van hypothecaire, bijzonder bevoorrechte en pandhoudende schuld-eisers.

...

NOOT – Over de aard en de gevolgen van de in art. 44 W.G.A. bedoelde schulden o.m.: A. Cuypers, *Kredieten en zekerheden bij faillissement en gerechtelijk akkoord*, Antwerpen, 1998, 62 e.v.; H. Cousy en E. Dirix, «Continuïteit van de onderneming in moeilijkheden», *T.P.R.*, 1998 (1199), 1228-1230; C. Van Buggenhout, «Kanttekeningen bij de wetten betreffende het gerechtelijk akkoord en het faillissement», *R.W.*, 1997-98 (449) 454 e.v.

POLITIËRECHTBANK TE BRUGGE

4e KAMER – 13 JANUARI 2000

Rechter: de h. Vandamme

Advocaten: mrs. Verbeke, Viane en Petitat

Verzekering – Motorrijtuigen – Vergoedingsregeling zwakke weggebruiker – Regresvordering van de verzekeraar tegen de aansprakelijke verzekerde – Omvang

De W.A.M.-verzekeraar die op grond van art. 29bis W.A.M.-wet een vergoeding heeft uitbetaald aan een zwakke weggebruiker, kan in de in art. 25 van de modelpolis vermelde gevallen een regresvordering uitoefenen tegen de aansprakelijke verzekerde, maar slechts in de mate waarin de verzekerde krachtens het gemene recht gehouden is tot vergoeding van het slachtoffer.

N.V. N.S.V. t/ R. en D.

A. Gegevens en voorwerp van de vordering

De vordering van eiseres strekt ertoe verweerders zich *in solidum* te zien en te horen veroordelen tot betaling van een provisioneel bedrag van 544.442 fr. in hoofdsom.

Eiseres heeft als verzekeringsmaatschappij burgerlijke aansprakelijkheid van tweede verweerster schadevergoeding moeten uitbetalen aan diverse derden-benadeelden naar aanleiding van een verkeersongeval dat op 19 augustus 1996 te Brugge werd veroorzaakt door eerste verweerder, rijdend

met het voertuig van tweede verweerster, terwijl hij reed met een niet-conform rijbewijs nl. op een verboden tijdstip en zonder begeleider. Bij vonnis van de Politie rechtbank te Brugge van 15 mei 1997 werd hij strafrechtelijk veroordeeld voor het ongeval en wegens overtreding van art. 30, § 2, Wet op de politie op het wegverkeer. De Correctionele Rechtbank te Brugge, rechtsprekende in beroep, heeft onder meer dit laatste punt bevestigd bij vonnis van 27 oktober 1997.

Eiseres vordert haar uitgaven terug met toepassing van art. 25, 3, b, Modelpolis.

Een afschrift van het strafdossier, gekend onder notitie-nummer (...) van het parket van de Procureur des Konings te Brugge wordt overgelegd, alsook een afschrift van het vonnis van de Politie rechtbank te Brugge van 15 mei 1997 en van het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Brugge van 27 oktober 1997, die terzake werden gewezen.

B. Beoordeling

1° Voornaamste feitelijke elementen en antecedenten

1. De vordering gaat terug op een verkeersongeval dat zich op 19 augustus 1996 om 01.28 uur heeft voorgedaan langs de Garenmarkt te Brugge.

Mevrouw Marie D. had haar zoon, Joost L., toelating gegeven om haar personenwagen Peugeot te gebruiken. Samen met zijn vriend, Kurt R., is Joost L. op herbergbezoek geweest. Op de terugweg liet L. de wagen besturen door R., hoewel hij wist dat deze slechts over een voorlopig rijbewijs beschikte (waardoor hij niet mocht rijden tijdens de weekendnachten en zonder begeleider).

R. reed naar eigen zeggen aan 60 à 70 km per uur over de Garenmarkt (maximum toegelaten snelheid is daar 30 km per uur) en verloor de controle over het stuur. Drie geparkeerde wagens en een fiets die tegen een gevel stond werden beschadigd. Inzittende Joost L. werd gewond.

2. Bij vonnis van 15 mei 1997 van de Politie rechtbank te Brugge werd R. veroordeeld wegens het toebrengen van onopzettelijke slagen en verwondingen aan L., het rijden onder invloed, het rijden met een voorlopig rijbewijs buiten de toegelaten tijdstippen en zonder de begeleider en wegens de snelheidsovertreding.

L. werd veroordeeld wegens het niet-dragen van de gordel.

De rechtbank was van oordeel dat L. 1/4 van zijn schade zelf moest dragen wegens risicoparticipatie, bestaande in de niet-gordeldracht. Er werd hem een provisie van 45.000 fr. toegekend, naast de aanstelling van een deskundige. L. had zich burgerlijke partij gesteld tegen R. en tegen de vrijwillig tussenkomende verzekeringsmaatschappij N.V. N.S.V.

3. Tegen dat vonnis werd enkel op burgerlijk gebied beroep aangetekend door beide beklaagden en door de vrijwillig tussenkomende partij.

Bij vonnis van 27 oktober 1997 besliste de Correctionele Rechtbank te Brugge, rechtsprekend in beroep, dat L. wist dat zijn vriend èn geïntoxiceerd was èn slechts over een voorlopig rijbewijs beschikte, zodat hij in het risico heeft gedeeltd aan tot beloop van 1/3.

Alvorens standpunt in te nemen over een eventuele risicoparticipatie wegens het niet dragen van de veiligheids-gordel, wenste de rechtbank deskundig advies in te winnen. Ze paste dan ook de deskundigenopdracht aan in die zin dat

advies werd gevraagd nopens het antwoord op de vraag in welke mate het niet omleggen van de veiligheidsgordel had bijgedragen tot de door L. opgelopen letsels.

In zijn op 9 november 1998 neergelegd verslag heeft de deskundige geadviseerd dat de gevolgen van het ongeval voor 1/3 moeten worden toegeschreven aan het niet dragen van de veiligheidsgordel.

Na de neerlegging van dit deskundigenverslag werd de strafprocedure niet uitgeput, maar R. neemt in huidige procedure wel het standpunt in dat L. 1/3 van zijn schade zelf moet dragen wegens het toevertrouwen van de wagen aan een geïntoxiceerde chauffeur die geen geldig rijbewijs had en 1/3 wegens de niet-gordeldracht, zodat hij uiteindelijk maar 1/3 van zijn schade kan recupereren.

4. Huidige eisers heeft de diverse benadeelden vergoed en heeft onder meer ook aan het ziekenfonds van de heer L. 253.855 fr. betaald.

Met dagvaarding van 17 november 1998 leidde zij tegen R. en D. een regresvordering in, gebaseerd op art. 25, 3, b, Modelpolis.

2. Ten gronde

Principe

1. Art. 25, 3, b, Modelpolis, dat werd overgenomen in de door tweede verweerster onderschreven polis, staat aan de verzekeringsmaatschappij toe om verhaal te nemen op de verzekeringnemer en op de verzekerde die niet de verzekeringnemer is, als het voertuig op het ogenblik van het ongeval werd bestuurd door een persoon die niet voldeed aan de voorwaarden die de wet voorschrijft om dat voertuig te besturen.

Er hoeft geen oorzakelijk verband te worden aangetoond tussen de fout (overtreding van de reglementering inzake het rijbewijs) en het ongeval. (Van Schoubroeck, C. e.a., «Overzicht van Rechtspraak, W.A.M.-verzekering», *T.P.R.*, 1998, blz. 238).

2. Eerste verweerder werd veroordeeld, zoals hierboven reeds gezegd, wegens het besturen van een motorvoertuig terwijl hij slechts beschikte over een voorlopig rijbewijs, buiten de toegelaten tijdstippen en zonder begeleider. Tegen hem is de regresvordering dan ook principieel gegrond, wat hij op zichzelf niet betwist.

3. Wat tweede verweerster betreft, geldt dat het verhaal niet kan worden uitgeoefend tegen een verzekerde die bewijst dat de feiten waaruit het recht van verhaal is ontstaan, zijn toe te schrijven aan een andere verzekerde dan hemzelf en zich hebben voorgedaan in strijd met zijn onderrichtingen en buiten zijn weten. (Van Schoubroeck, C., *o.c.*, blz. 240).

Uit het strafdossier blijkt dat tweede verweerster haar wagen heeft toevertrouwd aan haar zoon, Joost L., en niet wist dat deze op zijn beurt de wagen zou laten besturen door een vriend die niet voldeed aan de reglementering inzake het rijbewijs. Het is dus buiten haar weten om dat R. met de wagen heeft gereden.

Tegen haar is de regresvordering dan ook principieel ongrond. Meteen is gezegd dat de vrijwaringsvordering die zij subsidiair heeft gesteld tegen eerste verweerder, zonder voorwerp is.

Cijfermatig

1. Er is discussie over het antwoord op de vraag in welke mate eiseres datgene wat zij heeft betaald aan het ziekenfonds, kan terugvorderen. Zijzelf neemt het standpunt in dat zij op grond van art. 29bis W.A.M.-wet (zwakke weggebruiker) verplicht was om alle schade die werd veroorzaakt aan inzittende L. en die voortvloeide uit lichamelijke schade, te vergoeden en de totaliteit kan verhalen in het raam van een regresvordering.

Eerste verweerder betoogt dat eiseres slechts 1/3 kan recupereren, aangezien L. ingevolge het vonnis van de Correctionele Rechtbank van 27 oktober 1997 en het deskundigenadvies slechts 1/3 van zijn schade kan recupereren.

2. Talloze pennen zijn in beweging gekomen nopens het antwoord op de vraag hoe de schaderegeling van art. 29bis W.A.M.-wet gekwalificeerd moet worden. De juridische kwalificatie van art. 29bis W.A.M.-wet heeft immers belangrijke gevolgen op de daarop van toepassing zijnde rechtsregels en de daaruit voortvloeiende juridische gevolgen, onder meer betreffende de regres- en subrogatievordering van de verzekeraar. (Tuerlinckx, G., «Art. 29bis W.A.M.-wet: toepassing in de praktijk na de wetswijziging van art. 13 april 1995», *T.P.R.*, 1996, blz. 9, nr. 4). Voor een overzicht van de diverse standpunten: zie Lietaert, B., «De kwalificatie van de schaderegeling voor zwakke weggebruikers en de invloed daarvan op het recursor verhaal van de verzekeraar tegen de verzekerde of de verzekeringnemer», *T.A.V.W.*, 1998, 69; Cornelis, L., «De objectieve aansprakelijkheid voor motorrijtuigen», *R.W.*, 1998-99, 521 e.v.).

Ondanks eventuele theoretische bezwaren, wensen alle – minstens toch bijna alle – auteurs een oplossing te bereiken, in die zin dat een regres conform de voorwaarden van art. 24 en 25 Modelpolis mogelijk is. (Petitat, J.B., «Het regres van de W.A.M.-verzekeraar onder vigeur van de Modelovereenkomst – een update», *T.A.V.W.*, 1997, p. 244, nr. 4).

Dat een regresvordering mogelijk is, wordt erkend door onder meer Cornelis, L., *o.c.*, p. 536, nr. 30; Tuerlinckx, B., *o.c.*, p. 59, nr. 102; Dubuisson, B., «La loi sur l'indemnisation automatique de certaines victimes d'accidents de la circulation ou l'art du «clair-obscur» en Delvaux, P.H., «Les recours de l'assureur et les recours entre coauteurs», in *L'indemnisation automatique de certaines victimes d'accidents de la circulation*, resp. p. 42 en 121).

Concreet moet de verzekeraar in het raam van een regresprocedure m.b.t. een op grond van art. 29bis W.A.M.-wet uitbetaalde vergoeding bewijzen (Petitat, J.B., *o.c.*):

- dat de verzekeraar effectief gehouden was tot uitbetaling op grond van art. 29bis W.A.M.-wet, hetgeen *in casu* niet ter discussie staat;

- dat de verzekerde burgerlijk aansprakelijk is voor het ongeval, hetgeen definitief werd uitgemaakt voor de strafrechter en niet ter discussie staat;

- dat een van de bekende regresgronden voorhanden is, hetgeen evenmin ter discussie staat;

- dat de uitbetaalde vergoeding qua cijfers beantwoordt aan de vergoeding waarop het slachtoffer gemeenrechtelijk recht had.

Als de verzekeraar het bewijs levert dat volgens het gemeene recht zijn verzekerde aansprakelijk is, dan kan hij de

regresvordering uitoefenen, maar slechts in de mate waarin de verzekerde volgens het gemene recht aansprakelijk is (Van Rossum, J., «De schadeloosstelling van de zwakke slachtoffers van een verkeersongeval», *Verkeersrecht*, 1996, p. 266 – zie het aldaar uitgewerkt voorbeeld: een verkeersongeval is veroorzaakt door een bestuurder in staat van dronkenschap. Op basis van de automatische vergoeding keert de verzekeraar van de bestuurder diens passagier een schadevergoeding van 1.000.000 fr. uit. Volgens het gemene recht is er verdeling van aansprakelijkheid tussen de dronken bestuurder en de passagier. De regresvordering is beperkt tot 500.000 fr.)

3. Dat betekent dat eiseres, daar zij terugbetaling vordert van de 253.855 fr. die zij aan het ziekenfonds van de heer L. heeft betaald, daarvan slechts een gedeelte kan terugvorderen, omdat L. zelf aansprakelijk is voor een deel van de aldus ontstane schade. Dit is logisch: vóór art. 29bis W.A.M.-wet bestond, kon de inzittende die een risico had aanvaard door de veiligheidsgordel niet om te leggen of door in te stappen bij een dronken bestuurder of bij een bestuurder zonder rijbewijs, slechts een deel van zijn schade vergoed krijgen en diende de bestuurder (eventueel na regres) slechts dat deel van de schade te betalen. Art. 29bis W.A.M.-wet werd ingevoerd om (onder meer) de inzittende te verzekeren van vergoeding van zijn schade, voortvloeiend uit lichamelijke letsels, tenzij deze een onverschoonbare fout zou hebben begaan, die de enige oorzaak was van het ongeval. Deze schade dient te worden betaald door de verzekeraar van de bestuurder, aan wie zodoende een bijkomende uitgave/last werd opgelegd. Art. 29bis W.A.M.-wet werd niet ingevoerd om de positie van de bestuurder te verzwaken. Het is dan ook logisch dat de verzekeraar die, ondanks de risico-aanvaarding door de inzittende, gehouden is diens schade uit lichamelijke letsels geheel te vergoeden, die last niet via een regres kan afwentelen op de bestuurder. Deze laatste mag zich, in tegenstelling tot de verzekeraar, wel beroepen op de risico-aanvaarding door de inzittende en hoeft dus maar een deel van de schade van de inzittende te dragen. Hetzelfde geldt met betrekking tot de bedragen die de verzekeraar heeft betaald aan het ziekenfonds van de inzittende.

Voor welk deel L. zelf aansprakelijk is, is nog niet uitgemakt. De Correctionele Rechtbank heeft reeds beslist dat hij 1/3 zelf moet dragen, omdat hij wist dat zijn vriend geen rijbewijs had en geïntoxiceerd was. De aangestelde deskundige heeft geadviseerd dat L. nog een tweede derde zelf zou moeten dragen wegens de niet-gordeldracht. Het betreft hier evenwel slechts een advies en de strafprocedure werd niet uitgeput.

Zolang dat niet gebeurd is en zolang niet definitief is beslecht in welke mate L. mede-aansprakelijk is, kan niet definitief worden beslist over de regresvordering. *Hic et nunc* kan daarover cijfermatig dus slechts een provisioneel vonnis worden geveld.

Dit geldt des te meer nu eiseres zelf haar vordering slechts provisioneel heeft gesteld, omdat zij eventueel nog bijkomende uitgaven zal hebben.

In ieder geval moet wel worden rekening gehouden met het feit dat het regres geplaffoneerd en getrapt is. Het verhaalsrecht is volledig als de vordering niet méér bedraagt dan 420.000 fr. Daarboven is het verhaal beperkt tot de helft, met een absoluut maximum van 1.250.000 fr.

Het komt dan ook passend voor thans als provisie toe te kennen: 544.442 fr. (zoals gevorderd) min 253.855 fr. (gedeelte dat aan het ziekenfonds werd betaald en waarover pas geoordeeld zal kunnen worden nadat definitief zal zijn uitgemakt in welke mate L. medeaansprakelijk is), d.w.z. 290.587 fr.

NOOT – Art. 29bis van de W.A.M.-wet en de regresvordering van de verzekeraar

1. De bestuurder van een personenwagen, houder van een voorlopig rijbewijs dat hem niet toestond te sturen tijdens het weekend, veroorzaakte op zaterdag een ongeval, waarbij de inzittende van zijn voertuig gewond raakte. De bestuurder was voor het ongeval aansprakelijk, maar de inzittende was wegens risicoaanvaarding deels (volgens de deskundige voor 2/3, maar de strafrechter deed hieromtrent nog geen uitspraak) zelf aansprakelijk voor de opgelopen schade, omdat hij de veiligheidsgordel niet droeg en wist dat de bestuurder niet over een geldig rijbewijs beschikte.

De verzekeraar van de personenwagen vergoedde op basis van art. 29bis van de wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen (hierna: W.A.M.-wet) integraal de schade uit lichamelijke letsels aan (het ziekenfonds van de) inzittende en stelde vervolgens op basis van art. 25, 3°, b van de modelpolis een regresvordering in tegen de bestuurder.

Omtrent de kwestie of de verzekeraar op grond van deze bepaling een regresvordering kon instellen tegen de bestuurder die niet voldeed aan de voorwaarden van de wet om een rijtuig te besturen, bestond er in de zaak die aanleiding gaf tot het geannoteerde vonnis geen betwisting.

Wel bestond er betwisting omtrent de omvang van het regresrecht. Volgens de verzekeringsmaatschappij was zij op grond van art. 29bis van de W.A.M.-wet verplicht om alle schade die uit lichamelijke schade voortvloeide te vergoeden en kon zij dan ook de totaliteit van de vergoeding verhalen op de bestuurder. Deze laatste beweerde echter dat, gezien de medeaansprakelijkheid van het slachtoffer, de verzekeraar slechts 1/3 van de uitbetaalde vergoeding kon recupereren. De politierechter te Brugge aanvaardde de zienswijze van de bestuurder, maar kon, zolang de strafrechter niet heeft beslist omtrent het aansprakelijkheidsaandeel van het slachtoffer, nog niet definitief beslissen omtrent de regresvordering.

2. Hoewel er terzake geen betwisting bestond omtrent de principiële mogelijkheid voor de verzekeraar die op grond van art. 29bis van de W.A.M.-wet een vergoeding heeft uitgekeerd, om een regresvordering tegen de verzekerde uit te oefenen, bestaat desbetreffend geen eensgezindheid in de rechtsleer.

Omtrent de aard van de vergoedingsregeling van art. 29bis van de W.A.M.-wet worden in de rechtsleer verschillende standpunten verdedigd. Naargelang van de voorgestelde kwalificatie, wordt ook een ander standpunt ingenomen omtrent de regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde.

Het is niet de bedoeling in deze noot de verschillende mogelijke kwalificaties van de vergoedingsregeling van art. 29bis van de W.A.M.-wet te bespreken. Deze problematie kwam reeds in talrijke publicaties uitvoerig aan bod (zie o.m. Lietaert, B., «De kwalificatie van de schade-

regeling voor zwakke weggebruikers en (de) invloed daarvan op het recursoir verhaal van de verzekeraar tegen de verzekerde of de verzekeringnemer», *T.A.V.W.*, 1998, 68; Cornelis, L., «De objectieve aansprakelijkheid voor motorrijtuigen», *R.W.*, 1998-99, 521; Schoorens, G., «Verkeersongevallen met 'zwakke weggebruikers': het nieuwe vergoedingssysteem van art. 29bis van de W.A.M.-wet. Het kwalificatieprobleem», *R.G.A.R.*, 1995, 12.443; Lietaert, B., «Pluraliteit van aanspraken en vergoedingen bij arbeids- en verkeersongevallen», in: Van Eeckhoutte, W. en Rigaux, M. (red.), *Sociaal recht: niets dan uitdagingen*, Postuniversitaire cyclus Delva 1995-96, Gent, Mys & Breesch, 1996, 539; Bocken, H. en Geers, I., «De vergoeding van letselschade en schade door overlijden bij verkeersongevallen. Belgisch recht», *T.P.R.*, 1996, 1250).

Hierna wordt kort nagegaan welke de gevolgen zijn van de verschillende kwalificaties en uitleggingen van art. 29bis op het bestaan en de omvang van het regresrecht van de verzekeraar.

3. Een aantal auteurs is van oordeel dat de vergoedingsregeling van art. 29bis van de W.A.M.-wet dient te worden uitgelegd als een objectieve aansprakelijkheidsregel of als een regeling die de structuur van een aansprakelijkheidsverzekering behoudt, zodat de verzekeraar die op grond van deze bepaling een vergoeding heeft uitbetaald, krachtens art. 16, tweede lid, van de W.A.M.-wet en art. 88 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst, een verhaal kan uitoefenen tegen de verzekerde of de verzekeringnemer. Art. 24 van de modelpolis voorziet immers in een recht van verhaal in de gevallen en tegen de personen vermeld in art. 25 «wanneer de maatschappij gehouden is ten aanzien van de benadeelden». De verzekeraar kan zowel op grond van het gemene aansprakelijkheidsrecht als op grond van art. 29bis gehouden zijn (Tuerlinckx, B., «Art. 29bis W.A.M.-wet: toepassing in de praktijk na de wetwijziging van art. 13 april 1995», *T.P.R.*, 1996, blz. 59, nr. 102; Dubuisson, B., «La loi sur l'indemnisation automatique de certaines victimes d'accidents de la circulation ou l'art du 'clair-obscur'», in: Dubuisson, B. (red.), *L'indemnisation automatique de certaines victimes d'accidents de la circulation*, Brussel, Bruylant, 1995, p. 42-43, nr. 35).

Hierbij kan eventueel worden opgemerkt dat art. 24 van de modelpolis in een verhaal voorziet wanneer de maatschappij gehouden is ten aanzien van de benadeelden, dit zijn, overeenkomstig de begripsomschrijvingen bij de modelpolis, de personen die schade hebben geleden welke aanleiding geeft tot toepassing van de overeenkomst. Indien de verzekeraar de zwakke weggebruiker vergoedt op basis van art. 29bis van de W.A.M.-wet, wordt er geen toepassing gemaakt van de overeenkomst, maar wordt er vergoed ingevolge een wettelijke bepaling (vgl. Dubuisson, B., *l.c.*, p. 43, nr. 35).

Deze kritiek sluit aan bij de kwalificatie van art. 29bis als een zelfstandige en rechtstreeks uit de wet voortvloeiende verbintenis. Volgens deze interpretatie is er geen contractuele relatie die oorzaak is van de vergoedingsplicht (Schoorens, G., *l.c.*, *R.G.A.R.*, 1995, nr. 12443, randnr. 25), zodat er ook geen sprake kan zijn van een regresvordering op basis van het verzekeringscontract.

Dit impliceert echter nog niet noodzakelijk dat de verzekeraar de aan de zwakke weggebruiker uitbetaalde vergoedingen niet zal kunnen recupereren van zijn verzekerde.

Indien de verzekerde burgerrechtelijk aansprakelijk is, rust de vergoedingsplicht op basis van art. 1382 B.W. tegelijk op hem. De op grond van art. 29bis van de W.A.M.-wet aansproken verzekeraar zal dus niet exclusief zijn eigen schuld betalen, zodat hij op grond van art. 1251, 3°, B.W. in de rechten treedt die het slachtoffer jegens de medeaansprakelijke had. Een dergelijke vordering kan door de verzekeraar echter niet worden ingesteld indien de fout van de bestuurder gedekt is door een W.A.M.-verzekering, tenzij in die gevallen waarin de verzekeraar de mogelijkheid bezit om verhaal uit te oefenen op zijn verzekerde voor de vergoedingen die hij aan de benadeelde heeft moeten uitbetalen. Binnen de grenzen van de contractuele bepalingen (art. 24 en 25 van de modelpolis) wordt de vergoeding aldus ten laste gelegd van de aansprakelijke automobilist. Dit alles geldt uiteraard slechts indien de verzekerde aansprakelijk is op grond van art. 1382 B.W. (Schoorens, G., *l.c.*, nrs. 26-29).

4. De wetgever poogde het kwalificatieprobleem op te lossen door invoering van het laatste lid van art. 29bis, § 1, luidens welk de vergoedingsplicht wordt uitgeoefend overeenkomstig de wettelijke bepalingen betreffende de aansprakelijkheidsverzekering in het algemeen en de aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen in het bijzonder, voor zover daarvan in dit artikel niet wordt afgeweken (Wetsvoorstel tot wijziging van art. 29bis van de wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, amendementen, *Parl. St.*, Kamer, 1994-95, nr. 1422/4).

De bedoeling van de wetgever lijkt te zijn geweest aldus het verhaalsrecht van art. 16, tweede lid, W.A.M.-wet en art. 88 van de wet op de landverzekeringsovereenkomst toepasselijk te maken, maar dit is volgens B. Lietaert niet gelukt, omdat het recht van verhaal geen deel uitmaakt van de vergoedingsplicht waarvan sprake in het laatste lid van art. 29bis, § 1, W.A.M.-wet (Lietaert, B., «De kwalificatie van de schaderegeling voor zwakke weggebruikers en (de) invloed daarvan op het recursoir verhaal van de verzekeraar tegen de verzekerde of de verzekeringnemer», *l.c.*, p. 73-74, nr. 15; Lietaert, B., «De versterkte bescherming van de zwakke weggebruiker», in: *Gandaius Actueel I*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1995, p. 174-175, nr. 327).

Dat het recht van verhaal toch deel uitmaakt van de vergoedingsplicht, zou weliswaar afgeleid kunnen worden uit de rechtspraak van het Hof van Cassatie luidens welke uit art. 601bis Ger. W., dat de politierechter bevoegd maakt voor «alle vorderingen tot vergoeding van schade», volgt dat deze rechter bevoegd is kennis te nemen van de regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde (Cass., 5 januari 1996, *Arr. Cass.*, 1996, 19; Lietaert, B., «De kwalificatie van de schaderegeling voor zwakke weggebruikers en (de) invloed daarvan op het recursoir verhaal van de verzekeraar tegen de verzekerde of de verzekeringnemer», *l.c.*, p. 74, nr. 15). Nochtans kan deze rechtspraak volgens B. Lietaert niet worden aangewend ter oplossing van onderhavig probleem, omdat het voormelde cassatiearrest steun vindt in de Franstalige versie van art. 601 Ger. W., luidens welke de politierechtbank kennisneemt «de toute demande relative à la réparation d'un dommage résultant d'un accident de la circulation», m.a.w. van iedere vordering «met betrekking tot» een verkeersongeval.

In het arrest van 5 januari 1996 besliste het Hof van Cassatie dat uit de wettekst en uit de parlementaire voor-

bereiding van de wet van 1 juli 1994 (waarbij art. 601bis in het Gerechtelijk Wetboek werd ingevoerd) volgt dat, *volgens de wil van de wetgever*, de politierechtbank bevoegd is om uitspraak te doen over elke vordering die verband houdt met de vergoeding van schade ontstaan uit een verkeersongeval en, inzonderheid, over de regresvordering van de verzekeraar, die het slachtoffer van een dergelijk ongeval heeft vergoed, tegen zijn verzekerde.

Zou het niet mogelijk zijn te stellen dat uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 13 april 1995, waarbij het laatste lid van art. 29bis, § 1, W.A.M.-wet werd ingevoerd, blijkt dat het *de wil van de wetgever* was dat de in art. 16, tweede lid, van de W.A.M.-wet bedoelde regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde ook van toepassing is indien de verzekeraar een vergoeding op basis van art. 29bis van deze wet heeft uitgekeerd?

5. Het probleem van de regresvordering wordt door sommige auteurs opgelost via art. 29bis, § 4, W.A.M.-wet dat bepaalt dat de verzekeraar in de rechten van het slachtoffer treedt tegen de in gemeen recht aansprakelijke derden. Met deze «derden» worden de personen bedoeld die derde zijn tegenover het slachtoffer. Ook de verzekerde is derhalve een derde. Indien hij door de verzekeraar wordt aangesproken, is zijn aansprakelijkheid gedekt door de aansprakelijkheidsverzekering, tenzij in de gevallen waarin de verzekering geen dekking biedt (Lietaert, B., «De kwalificatie van de schaderegeling voor zwakke weggebruikers en (de) invloed daarvan op het recursoir verhaal van de verzekeraar tegen de verzekerde of de verzekeringnemer», *I.c.*, p. 75, nr. 18; Lietaert, B., «Pluraliteit van aanspraken en vergoedingen bij arbeids- en verkeersongevallen», *I.c.*, p. 557-558, nr. 936; Petitat, J.B., «Het regres van de W.A.M.-verzekeraar onder de vigeur van de Modelovereenkomst – een update», *T.A.V.W.*, 1997, 243).

6. De verzekeraar lijkt, welke van de voorgaande stellingen ook wordt verdedigd, alleszins (in de gevallen vermeld in art. 25 van de modelpolis) een regresvordering tegen zijn verzekerde te kunnen instellen indien deze voor het ongeval aansprakelijk is.

Indien de verzekerde voor het ongeval aansprakelijk is, kan de zwakke weggebruiker immers van de verzekeraar vergoeding vorderen op grond van art. 1382 B.W. of op grond van art. 29bis van de W.A.M.-wet. Het lijkt uitgesloten dat een regresvordering in het eerste geval zou mogelijk zijn en in het tweede niet.

7. Het lijkt echter minder vanzelfsprekend dat de verzekeraar die de zwakke weggebruikers op basis van art. 29bis van de W.A.M.-wet vergoedde, een regresvordering kan instellen indien de verzekerde autobestuurder niet aansprakelijk is voor het ongeval.

Allereerst zij opgemerkt dat in die omstandigheden de in art. 25 van de modelpolis vermelde regresmogelijkheden die gebaseerd zijn op een fout van de verzekerde in oorzakelijk verband met het ongeval, alleszins uitgesloten zijn (regres wegens opzettelijk veroorzaakt ongeval of ongeval veroorzaakt in staat van dronkenschap of een gelijksoortige toestand die het gevolg is van het gebruik van producten andere dan alcoholische dranken: art. 25, 2°, a en b, van de modelpolis).

Proberen we het probleem op te lossen op basis van de tekst van art. 29bis van de W.A.M.-wet, dan zijn er twee mogelijkheden.

Ofwel wordt de mogelijkheid van regres afgeleid uit art. 29bis, § 4, W.A.M.-wet, volgens welk de verzekeraar in de rechten treedt van het slachtoffer tegen de aansprakelijke derde. In die hypothese is regres slechts mogelijk indien de verzekerde autobestuurder aansprakelijk is voor het ongeval.

Ofwel wordt een beroep gedaan op het laatste lid van art. 29bis, § 1, W.A.M.-wet, luidens welk de vergoedingsplicht wordt uitgeoefend overeenkomstig de wettelijke bepalingen betreffende de aansprakelijkheidsverzekering in het algemeen en de aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen in het bijzonder, voor zover daarvan in art. 29bis W.A.M.-wet niet wordt afgeweken. Het lijkt niet evident dat regres alsdan zou mogelijk zijn indien de verzekerde niet aansprakelijk is. Toepassing van de aansprakelijkheidsverzekering vereist immers in principe de aansprakelijkheid van de verzekerde.

8. Indien er wordt van uitgegaan dat de verzekeraar in de gevallen vermeld in art. 24 en 25 van de modelpolis een regresvordering tegen de verzekerde kan uitoefenen indien deze voor het ongeval aansprakelijk is, lijkt het logisch, zoals de politierechter in het geannoteerde vonnis besliste, dat slechts het deel van de vergoeding waarvoor de verzekerde in gemeen recht aansprakelijk is, kan worden teruggevorderd. Indien de zwakke weggebruiker dus voor 2/3 zelf aansprakelijk is voor zijn schade, zal de verzekeraar slechts 1/3 van de uitgekeerde vergoeding van haar verzekerde kunnen recupereren.

Art. 29bis van de W.A.M.-wet legt enkel een vergoedingsplicht op de verzekeraar en niet op de bestuurder of eigenaar van het voertuig (Jocqué, G., «Art. 29bis W.A.M.-wet en het hoger beroep van de W.A.M.-verzekeraar» (noot onder Cass., 29 september 1999), *R.W.*, 2000-2001, 1015).

Indien de verzekeraar, die de medeaansprakelijke zwakke weggebruiker op basis van art. 29bis van de W.A.M.-wet volledig dient te vergoeden, de volledige vergoeding zou kunnen terugvorderen van de verzekerde, wordt de «last» van de ten voordele van de zwakke weggebruiker ingevoerde regeling afgewenteld op de verzekerde, hetgeen, zoals de politierechter te Brugge in het geannoteerde vonnis terecht opmerkte, niet de bedoeling van de wetgever lijkt te zijn geweest.

Overigens, indien wordt aangenomen dat de verzekeraar een regresvordering kan uitoefenen tegen zijn verzekerde, omdat art. 29bis, § 4, W.A.M.-wet bepaalt dat hij in de rechten van het slachtoffer tegen de in gemeen recht aansprakelijke derden treedt (zie *supra*, nr. 5), dan zal regres slechts mogelijk zijn in verhouding tot het aansprakelijkheidsaandeel van de verzekerde. In het gemene recht kan het slachtoffer ten aanzien van de aansprakelijke verzekerde immers ook slechts in die mate aanspraak maken op vergoeding van zijn schade.

Volledigheidshalve merk ik hierbij nog op dat ook betwisting bestaat omtrent de kwestie of de verzekeraar die op grond van art. 29bis van de W.A.M.-wet door de zwakke weggebruiker wordt aangesproken, zich kan beroepen op de door deze begane (niet-onverschoonbare) fout, m.a.w. of de zwakke weggebruiker die medeaansprakelijk is voor de opgelopen schade op basis van art. 29bis van de W.A.M.-wet, van de verzekeraar wel volledige vergoeding kan krijgen (Cornelis, L., *I.c.*, p. 530, nr. 19 en p. 536, nr. 30).

9. In de modelpolis werd terzake nog geen regeling opgenomen, hoewel reeds een voorstel werd uitgewerkt (Van

Rossum, J., «De schadeloosstelling van de zwakke weggebruikers van een verkeersongeval», *Verkeersrecht*, 1996, p. 266; Denoël, N., «L'indemnisation des usagers faibles en assurance automobile: le contrat type auto», *De Verz.*, 1995, dossier 3, 101-103). In een nieuw art. 39 zouden twee hypothesen worden vermeld:

- wanneer de verzekerde volgens het gemene recht aansprakelijk is, zou de verzekeraar, in de mate dat de verzekerde aansprakelijk is, zijn regresvordering omschreven in de modelpolis kunnen uitoefenen,

- tegen de niet-aansprakelijke verzekerde zou slechts een verhaalmogelijkheid bestaan in de gevallen vermeld in art. 25, 1°, a, 25, 3°, b en d, d.w.z. ingeval de dekking van de waarborg geschorst is wegens niet-betaling van de premie, wanneer de verzekerde geen geldig rijbewijs heeft of, wat betreft de vergoedingen uitgekeerd aan de vervoerde personen, wanneer een te hoog aantal personen werd vervoerd.

Niet ten onrechte werd door J. Van Rossum (*l.c.*, 266-267) bij dit ontwerp van art. 39 van de modelpolis de vraag gesteld waarom tegen de verzekerde, die de premies niet betaalt of een voertuig bestuurt zonder geldig rijbewijs, regres zou mogelijk zijn en niet tegen diegene die opzettelijk gegevens betreffende het risico onjuist meedeelt of verzwijgt (art. 25, 1°, b) of die het voertuig gebruikt ingevolge een misbruik van vertrouwen, oplichting of verduistering (art. 25, 2°, c).

10. Op basis van dit korte overzicht van de verschillende mogelijke uitleggingen en kwalificaties van de vergoedingsregeling van art. 29bis van de W.A.M.-wet, kan worden besloten dat de politierechter te Brugge terecht besliste dat de verzekeraar die op grond van deze wetsbepaling aan de zwakke weggebruiker een vergoeding heeft uitbetaald, in de in art. 25 van de modelpolis vermelde gevallen een regresvordering kan uitoefenen tegen de voor het ongeval aansprakelijke verzekerde, maar slechts in de mate waarin de verzekerde krachtens het gemene recht gehouden is tot vergoeding van het slachtoffer.

De bestaande wettelijke regeling biedt echter geen eenduidig antwoord op alle vragen omtrent de regresvordering van de verzekeraar. Enige verduidelijking terzake in de wet of de modelpolis zou de rechtszekerheid ongetwijfeld ten goede komen.

Catherine Idomon

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. (coördinatie: Prof. Dr. M. van Damme)

Dit overzicht betreft de wetgeving bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van de maand april 2001 en kwam tot stand met medewerking van S. Baeten en E. Janssens.

Bemiddeling in familiezaken

In het *Belgisch Staatsblad* van 3 april 2001 werd de wet van 19 februari 2001 betreffende de proceduregebonden

bemiddeling in familiezaken bekendgemaakt (inwerkingtreding op 1 oktober 2001).

Deze wet beoogt de procedure van bemiddeling in echtscheidingen en in familiezaken, die in de praktijk reeds veelvuldig werd toegepast, in het Ger.W. in te schrijven en een wettelijke grondslag te geven (er wordt een nieuw hoofdstuk *Ibis*, «Bemiddeling in familiezaken», bestaande uit de artikelen 734bis tot 734sexies, ingevoegd in deel IV, boek II, titel II, van het Ger.W.).

Bij het totstandbrengen van de wet van 19 februari 2001 is ervan uitgegaan dat het van belang is dat, wanneer een relatie verkeerd afloopt en een breuk onafwendbaar lijkt, de betrokkenen op deskundige wijze worden bijgestaan om op een zo constructief mogelijke wijze te werken aan een voor alle partijen aanvaardbare oplossing, inclusief en niet in het minst voor de kinderen (*Parl. St.*, Senaat, 2000-2001, nr. 2-422/7, 4). Als voordelen van de bemiddeling worden o.m. gezien het gegeven dat geschillen op een constructieve manier kunnen worden beslecht en dat ervoor wordt gezorgd dat er na een scheiding overleg kan plaatsvinden en dat polemieken wordt vervangen door overleg. Tevens wordt aangenomen dat de na bemiddeling genomen beslissingen beter zullen worden nageleefd door de partijen (*Parl. St.*, Senaat, 2000-2001, nr. 2-422/7, 4-5).

De wet maakt de bemiddelingsprocedure niet verplicht, aangezien wordt aangenomen dat bemiddeling enkel tot goede resultaten kan leiden als de partijen er vrijwillig voor kiezen. Art. 734bis, § 2, Ger.W., bepaalt dat de bemiddelaar in familiezaken door de rechter wordt aangewezen op gezamenlijk verzoek van de partijen of op eigen initiatief maar met instemming van de partijen. De rechter kan enkel een bemiddelaar in familiezaken aanwijzen met wie de partijen instemmen. De aanstelling van een bemiddelaar kan derhalve een partij niet worden opgedrongen.

Door wie en voor welke aangelegenheden kan een bemiddelaar in familiezaken worden aangewezen? Het is de rechter voor wie een zaak hangende is m.b.t. maatregelen inzake de persoon, het levensonderhoud of de goederen van echtgenoten, samenwonenden en de kinderen die een bemiddelaar kan aanwijzen. Die aanwijzing kan gebeuren voor vorderingen m.b.t. verplichtingen die uit het huwelijk of de afstamming ontstaan, voor dringende en voorlopige maatregelen en vorderingen voortvloeiende uit het ouderlijk gezag, voor vorderingen m.b.t. echtscheiding op grond van bepaalde feiten, voor vorderingen m.b.t. scheiding van tafel en bed of vorderingen voortvloeiende uit de feitelijke samenwoning.

De rechter die de bemiddelaar heeft aangewezen bepaalt de termijn waarbinnen de bemiddeling dient te worden uitgevoerd en de datum van de terechtzitting waarnaar de zaak wordt verwezen. De partijen brengen de rechter vervolgens op de hoogte van het resultaat van de bemiddeling. Als zij tot een akkoord zijn gekomen, neemt de rechter ervan akte overeenkomstig art. 1043 Ger.W. Zo geen overeenkomst is bereikt, kunnen de partijen om een nieuwe termijn verzoeken of vragen dat de procedure wordt voortgezet.

De Koning bepaalt hoe de bemiddelaar in familiezaken voor zijn prestaties wordt vergoed, hoe de bemiddelaar de vergoeding berekent en op welke wijze de partijen daarvan in kennis worden gesteld. De wetgever is er daarbij van uitgegaan dat tarieven die zijn opgesteld door de Koning nog altijd de grootste rechtszekerheid bieden (*Parl. St.*, Senaat,

2000-2001, nr. 2-422/7, 6). De rechter bepaalt het bedrag van de te betalen provisie voor de vergoeding van de bemiddelaar in familiezaken. De provisie komt gelijkelijk ten laste van de partijen, tenzij die daar anders over beslissen.

Welke personen kunnen als bemiddelaar in familiezaken worden aangewezen? De personen die daarvoor erkend kunnen worden, namelijk advocaten die daartoe een bijzondere opleiding hebben gevolgd, verstrekt door of in samenwerking met de in art. 488 Ger.W. bedoelde instellingen (balies), notarissen die daartoe een bijzondere opleiding hebben gevolgd, verstrekt door de Nationale Kamer van notarissen en natuurlijke personen die daartoe door de bevoegde overheden zijn erkend.

Om te vermijden dat in de beide landsgedeelten verschillende criteria worden gehanteerd, wat de erkenning en het profiel van de bemiddelaars betreft, dient de Koning minimale erkenningscriteria te bepalen waaraan de bemiddelaars moeten voldoen. Tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet is daarbij beklemtoond dat het van belang is om in een uniforme opleiding voor de verschillende bemiddelaars te voorzien in overleg met de gemeenschappen (*Parl. St.*, Senaat, 2000-2001, nr. 2-422/7, 6-7).

De bemiddelaars in familiezaken kunnen worden gewaakt overeenkomstig art. 966, 970 en 971 Ger.W. Tevens is op hen het beroepsgeheim van toepassing overeenkomstig art. 458 Sw.

Voor een kritische analyse van de ontworpen regeling, zie H. Casman, «Gezinsbemiddeling. Enkele bedenkingen bij het door de Kamer van volksvertegenwoordigers goedgekeurd ontwerp van wet», *R.W.*, 2000-2001, 363-370.

M.V.D.

Hoger onderwijs – Studietoelagen

Het decreet van 16 februari 2001 (*B.S.*, 4 april 2001; inwerkingtreding op 1 september 2001) houdende regeling van de studietoelagen voor het hoger onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap beoogt, voor wat het hoger onderwijs betreft, in een aangepaste wetgeving te voorzien die evenwel niet raakt aan de grote principes die aan het stelsel inzake het verlenen van de studietoelagen ten grondslag liggen, zoals die reeds werden beschreven in de wet van 19 juli 1971 betreffende de toekenning van studietoelagen en studieleningen.

Het decreet voert een aantal nieuwigheden in, zoals de «jokerbeurs», die eenmalig kan worden aangevraagd door studenten die niet (meer) beursgerechtigd zijn (bv. in het geval van een jaar dat wordt overgedaan of bij het aanvatten van aanvullende studies). De primauteit van de fiscaliteit wordt verlaten voor een inkomensbegrip dat dichter bij het reële inkomen staat. *In concreto* houdt dit een veralgemening in van het systeem van de vermoedelijke inkomsten doordat ernaar wordt gestreefd de actuele inkomenscijfers als berekeningsbasis te nemen, zodat nauwer wordt aangesloten op de werkelijke situatie van de aanvrager of van het gezin waartoe hij behoort. Voorts wordt o.m. een einde gemaakt aan de verschillende behandeling van gehuwde en samenwonende studenten.

Het decreet van 16 februari 2001 komt, wat het hoger onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap betreft, in de plaats van de wet van 19 juli 1971 die, op enkele artikelen na,

wordt opgeheven. Ook opgeheven wordt het besluit van de Vlaamse regering van 13 juli 1983 betreffende de studietoelagen voor hoger onderwijs: de regeling die in dat besluit was vervat is immers in ruime mate geïntegreerd in het decreet (voornamelijk in hoofdstuk III, «Vermogensvoorwaarden en toelagebedragen»). Een en ander maakt dat, voor wat de studietoelagen voor het hoger onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap betreft, alle essentiële bepalingen in het decreet van 16 februari 2001 zijn samengebracht.

M.V.D.

Politiek verlof – Lokale mandatarissen

De wet van 23 maart 2001 (*B.S.*, 5 april 2001; *err. B.S.*, 16 mei 2001) voert een nieuwe regeling in inzake politiek verlof voor de uitoefening van een uitvoerend gemeentelijk politiek mandaat. De wet verleent aan de werknemer die een dergelijk mandaat uitoefent, de mogelijkheid tot een vermindering van de arbeidsprestaties met hoogstens twee werkdagen per week of tot een volledige schorsing van zijn arbeidsovereenkomst voor de volledige duur van zijn mandaat of ambt, dan wel voor al dan niet opeenvolgende periodes van ten minste twaalf maanden.

Daarnaast wordt, zoals reeds het geval was voor de burgemeester en de schepenen, een suppletief sociaal statuut georganiseerd voor de O.C.M.W.-voorzitter, wanneer die niet reeds op basis van een andere activiteit een sociale bescherming genoot als werknemer of als zelfstandige.

Voorts wordt de gehele gewijzigde regeling van de wet van 19 juli 1976 tot instelling van een verlof voor de uitoefening van een politiek mandaat, uitgebreid tot de districtsraden.

De wet van 23 maart 2001 is – op art. 11 tot 16 ervan na die op 1 april 2001 in werking zijn getreden – op 1 januari 2001 in werking getreden. Voor de uitvoering van art. 4bis, § 1 en 2, van de wet van 19 juli 1976, als ingevoegd bij de wet van 23 maart 2001, zie het K.B. van 5 april 2001 (*B.S.*, 19 april 2001).

S.B.

Militair personeel – Statuut

In het *Belgisch Staatsblad* van 7 april 2001 werd de wet van 22 maart 2001 bekendgemaakt tot wijziging van sommige bepalingen betreffende de statuten van het militair personeel (*err. B.S.*, 8 juni 2001; gediversifieerde regeling van inwerkingtreding).

Deze omvangrijke wet, die uit 168 artikelen bestaat, wijzigd diverse wetten die, elk in hun domein, het statuut van de militairen bepalen. De wijzigingen komen voor het grootste gedeelte neer op technische of formele aanpassingen. Zo worden bijvoorbeeld sommige opschriften aangepast om rekening te houden met de naamsverandering van de «zeemacht» in «marine» en met de demilitarisering van de rijkswacht.

Meer inhoudelijke wijzigingen zijn o.m. die welke worden aangebracht in de wet van 18 maart 1838 houdende organisatie van de Koninklijke Militaire School.

Op het niveau van de koninklijke besluiten wijzigd het K.B. van 8 maart 2001 (*B.S.*, 19 april 2001) sommige koninklijke besluiten betreffende het statuut van de militairen.

Een wet van 16 mei 2001 (*B.S.*, 29 juni 2001; datum van inwerkingtreding door de Koning te bepalen) regelt het statuut van de militairen van het reservekader van de krijgsmacht.

M.V.D.

Politieraden – Beslechting van verkiezingsbetwistingen

De wet van 2 april 2001 (*B.S.*, 18 april 2001; inwerkingtreding op 1 januari 2001) wijzigt de wet van 7 december 1998 tot organisatie van een geïntegreerde politiedienst, gestructureerd op twee niveaus en de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973.

De wet van 7 december 1998 voorziet op het lokale niveau in de oprichting van politiezones, die over een lokaal politiekorps beschikken en die één of meer gemeenten beslaan. In deze meergemeentezones worden de bevoegdheden van de gemeenteraad inzake de organisatie en het beheer van het lokaal politiekorps uitgeoefend door de politieraad.

Bij de verkiezing van de leden van de politieraad en n.a.v. het vrijwillig ontslag van de betrokkenen kunnen er juridische betwistingen ontstaan. De wet van 2 april 2001 strekt ertoe de regelen m.b.t. het beroep bij de bestendige deputatie van de provincieraad en bij de Raad van State, dat in die gevallen kan worden ingesteld, vast te leggen.

M.V.D.

Controle op verzekeringsondernemingen – Verzekeringsgroep

Het K.B. van 14 maart 2001 (*B.S.*, 19 april 2001; geen specifieke datum van inwerkingtreding vermeld) zet de richtlijn 98/78/EG van het Europese Parlement en de Raad van 27 oktober 1998 betreffende het aanvullend toezicht op verzekeringsondernemingen in een verzekeringsgroep, in het Belgisch recht om. Daartoe voegt het K.B. in de wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen een nieuw hoofdstuk VIIbis in.

Het betrokken hoofdstuk maakt het de Controledienst voor de Verzekeringen mogelijk om aanvullend – d.w.z. naast het toezicht op elke verzekeringsonderneming afzonderlijk – toezicht uit te oefenen op verzekeringsondernemingen die binnen een groep optreden (het begrip «verzekeringsgroep» wordt niet gedefinieerd). Tot op heden bestond immers, in tegenstelling tot wat het geval is voor de banksector, nog geen Belgische wetgeving op dat vlak. De filosofie van de voornoemde richtlijn is vrij gelijklopend met de regeling die voor de banksector geldt.

Met het oog op de uitoefening van het aanvullend toezicht worden de Controledienst bijkomende middelen ter beschikking gesteld, die in drie categorieën kunnen worden ingedeeld. Die middelen hebben betrekking op de toegang tot informatie betreffende de verschillende entiteiten van een verzekeringsgroep (door middel van een samenwerking tussen de verschillende E.U.-controleautoriteiten), op het toezicht op verrichtingen binnen een groep (o.m. inzake leningen en kredieten, borgstellingen, garanties en posten buiten balans, vermogensbestanddelen die in aanmerking mogen worden genomen voor de solvabiliteitsmarge, belleggingen, herverzekeringsverrichtingen en overeenkomsten

tot kostentoedeling) en op de aanpassing van de solvabiliteitsmarge.

De wijze van berekening van de aangepaste solvabiliteitsmarge in verhouding tot de verbintenissen van de deelnemende Belgische onderneming en van de met haar verbonden ondernemingen en de bestanddelen die in aanmerking worden genomen, worden geregeld in een ander K.B. van 14 maart 2001 (*B.S.*, 20 april 2001). Dit laatste K.B. laat de Controledienst de keuze tussen twee methoden : hetzij een berekening door de solvabiliteitsvereisten van alle entiteiten van de groep die overeenstemmen met hun deel in de groep op te tellen, hetzij een berekening op basis van de geconsolideerde jaarrekening, waarbij de laatste methode de regel is.

Het laatstgenoemde K.B. van 14 maart 2001 werkt de algemene principes die zijn opgenomen in het eerste K.B. van 14 maart 2001 nader uit en wijzigt daartoe het K.B. van 22 februari 1991 houdende het algemeen reglement betreffende de controle op verzekeringsondernemingen.

E.J.

Stedenbouwkundige vergunning – Openbaar onderzoek

Het besluit van de Vlaamse regering van 30 maart 2001 (*B.S.*, 28 april 2001; inwerkingtreding op 1 april 2001) wijzigt het besluit van 5 mei 2000 betreffende de openbare onderzoeken over aanvragen tot stedenbouwkundige vergunning en verkavelingsaanvragen.

Als gevolg van die wijziging worden aanvragen tot stedenbouwkundige vergunning en verkavelingsaanvragen voor bepaalde militaire projecten vrijgesteld van het openbare onderzoek en wordt, in algemene zin, de procedure voor openbare onderzoeken over aanvragen tot stedenbouwkundige vergunning en verkavelingsaanvragen vereenvoudigd.

M.V.D.

BOEKEN

I.P. ASSCHER-VONK, **Arbeidswetgeving 2000**, 18e druk, Deventer, Kluwer, 2000, 612 p.

De eerste 16 drukken van het gerecenseerde wetboek werden verzorgd door de ook in ons land zeer bekende H.L. Bakels. Daarna is de fakkel overgenomen door I.P. Asscher-Vonk, hoogleraar sociaal recht aan de K.U. Nijmegen. Deze achttiende editie – die tot 1 juli 2000 werd bijgewerkt – verdient vooral aandacht wegens het concept.

Het wetboek, dat door menig Nederlands student wordt gebruikt in combinatie met Bakels' *Schets van het Nederlands Arbeidsrecht* (bewerkt door I.P. Asscher-Vonk en W.J.P.M. Fase), begint met een korte inleiding waarin het Nederlandse arbeidsrecht historisch wordt gesitueerd. Daarnaast worden voor de leek een aantal termen verduidelijkt. Wie bv. dacht dat WAADI de naam is van een terrorist uit een Bond-film, leert hier dat het de afkorting is van de «Wet allocatie arbeidskrachten door intermediairs».

Het boek bevat arbeidsgerechtigde regelgeving, maar eveneens teksten die wij onder het sociaalezekerheidsrecht catalogeren (bv. de Werkloosheidswet). Naast nationale wetten werden ook een aantal belangrijke internationale verdragen (zoals de I.A.O.-verdragen nr. 87 en nr. 98, het Europees Sociaal Handvest, enz.) opgenomen. Bij ons vind je dergelijke supranationale teksten meestal wel in

losbladige uitgaven, maar niet in een studenteneditie. Een alfabetische inhoudsopgave en een trefwoordenregister completeren het geheel. Als toetje worden zelfklevende tabs bijgevoegd die het zoeken kunnen vergemakkelijken.

De didactisch verantwoorde wijze waarop dit wetboek is opgevat, maakt het ook tot een handig werkinstrument voor de Vlaamse jurist die in contact komt met Nederlands sociaal recht.

Patrick Humblet

C.J.H. JANSEN, De negentiende-eeuwse wortels van het moderne zekerheidsrecht. Vreemd recht als voorbeeld voor de Nederlandse privaatrechtsbeoefening vanaf het einde van de 19e eeuw. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen op 17 juni 1999, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1999, 37 p.

Deze oratie vormt een ware geloofsbelijdenis in een methode van de geschiedenis van het privaatrecht die de auteur zelf omschrijft als «leerstellige rechtsvergelijking op historische grondslag» (p. 34). Hij begint zijn verhaal met een schets van de predominante positie van het Romeinse recht op het einde van de 19e eeuw. Het Romeinse recht vormde het middel bij uitstek om de «nationale stijlverschillen in de rechtsgeleerdheid te overwinnen» (p. 7). De auteur wil immers een bijdrage leveren om tot een «beeld van de gemeenschappelijke traditie van de Europese privaatrechtsstelsels» (p. 34) te komen. Hiervoor gebruikt hij een beperkt aantal voorbeelden om de invloed van Duitse en Engelse rechtsfiguren op het denken over de zakelijke zekerheidsrechten in Nederland rond 1900 aan te tonen.

Te betreuren valt evenwel dat de invloed van het Franse recht en de Franse rechtsbeoefening in deze oratie niet aan bod kwamen. Hierdoor krijgt de lezer de indruk dat de auteur – willekeurig? – Duitse en Engelse voorbeelden vermeldt, zonder verdere verantwoording over de selectie en het relatieve belang ervan. De rechtsfiguur van de trust wordt als voorbeeld gegeven van Anglo-Amerikaanse «inspiratiebron voor het Nederlandse recht» (p. 25). De invloed van de Duitse wetgeving en literatuur betreffende het van oorsprong Amerikaanse afbetalingscontract en het eigendomsvoorbehoud tot zekerheid, getuigen voor de auteur van de Duitse invloed. Deze zou «vele malen groter geweest zijn dan tot voor kort is aangenomen» (p. 19). En deze opmerking zou ook gelden voor «meer rechtsfiguren» (p. 19), zonder dat dit verder gespecialiseerd wordt.

Als zodanig blijft de lezer op zijn honger. Dit geldt ook voor die passages waarin de auteur autoriteitsargumenten gebruikt, zoals wanneer hij stelt dat «voor de negentiende-eeuwse jurist duidelijk (was) dat de Engelse privaatrechtelijke traditie niet in elk opzicht zo verschillend was van de continentale traditie als wordt gedacht» (p. 8). Nochtans is niet iedereen het met de visie van Zwarte en Zimmerman eens. Toch blijft het boek de moeite waard om te lezen: het is een wezenlijke bijdrage in het debat rond de verhouding tussen rechtsgeschiedenis, de rechtsvergelijking en positief recht.

Fred Stevens

C. GITS en J. DELVA, Het natuurrecht: werkelijkheid of mythe? Wijsgerige, cultuurhistorische en juridische overwegingen betreffende het recht, Gent, Mys & Breesch, 2000, 355 p.

«Het natuurrecht: werkelijkheid of mythe?» bestaat uit twee delen. Het eerste deel is van de hand van advocaat en oud-stafhouder Carlos Gits. Een tweede kortere bijdrage die handelt over enkele actuele vraagstukken in verband met de bio-ethiek, werd geschreven door wijlen Jan baron Delva.

Wie de ondertitel leest, weet wat men van dit boek kan verwachten. De inhoud van het werk kan inderdaad best worden omschreven als een bundeling wijsgerige, cultuurhistorische en juridische overwegingen betreffende het recht. In 11 hoofdstukken geeft Gits een overzicht van het werk van een aantal belangrijke ethici en rechtsfilosofen. Er wordt daarbij veelvuldig verwezen naar historische en politieke gebeurtenissen die een belangrijke invloed hadden op het rechtsdenken. Twee filosofische stromingen vormen de rode draad van het boek: het personalisme van Mounier en Dondeyne, en de Kantiaanse ethiek. Volgens Gits kan Mouts begrip van de mens

als autonoom rechtssubject een grondslag bieden voor een actueel natuurrecht. Kant wordt in het boek echter ook bekritiseerd, omdat hij nooit is uitgegaan van «de volledige, concrete, historische, factische mens, verkerend in een bepaalde situatie of Lebenswelt». Gits neemt dat ook de sociale aanleg die tot de ontologische constitutie van de mens behoort, een bron van grondrechten moet zijn. Al deze ideeën worden concreet uitgewerkt in het laatste, samenvattende hoofdstuk, waarin de auteur «een inventaris der bijzonderste natuurrechten en/of grondrechten» tracht op te maken.

Tenzij men er, zoals de auteur, vanuit gaat dat natuurrecht synoniem staat met «grondrechten», «persoonlijkheidsrechten» of «mensenrechten», komen de traditionele rechtsfilosofische vraagstukken in verband met het natuurrecht enkel in de marge aan bod. De auteur gaat haast volledig voorbij aan het klassieke, tot op vandaag gevoerde debat tussen de zogenaamde rechtspositivisten en de natuurrechtsdenkers. Gits stelt nochtans dat een onderscheid tussen positief recht en natuurrecht geen zin heeft, aangezien het «natuurrecht steeds een positief recht is en wel (...) omdat het de binnencirkel van ieder stelsel uitmaakt» (p. 126). Hij wijst ook op het ethische gehalte van talrijke rechtsnormen en wetsbepalingen. Het is dan ook verwonderlijk dat een aantal vragen in dit verband niet verder worden uitgewerkt. Is er een conceptuele band tussen recht en moraal? Wat met het adagium «*Lex injusta non est lex*»? Is een onrechtvaardige wet geldig? Moet men een onrechtvaardige wet gehoorzamen? Hoewel Gits bij de aanvang van het boek op het door Hume gemaakte onderscheid tussen «is» en «ought» wijst, wordt het gevolg van dit onderscheid voor het klassieke natuurrecht, en meer bepaald het inzicht dat uit feitelijke beweringen geen normatieve oordelen kunnen worden afgeleid, niet verder toegelicht. Een en ander valt te verklaren door het feit dat Gits, zoals hij zelf schrijft, geen aandacht heeft besteed aan de Anglo-Amerikaanse rechtsfilosofie. Belangrijke hedendaagse natuurrechtsfilosofen zoals Fuller en Finnis, en hun positivistische tegenhangers, zoals Hart en Raz, worden volledig buiten beschouwing gelaten. Dit tekort wordt ook duidelijk in Gits' behandeling van het grondrechtenconcept. Hoewel hij een grondig overzicht geeft van de verschillen theorieën over grondrechten of «natuurrechten», blijft de lezer met een aantal vragen zitten. Bijvoorbeeld: wat is het statuut van een norm die werd aangenomen door de wetgever of de hoogste rechtscolleges, maar in strijd is met de «natuurrechten»? Wie komt het toe te bepalen welke de «natuurrechten» zijn en hoe ze dienen geïnterpreteerd te worden? Is dat de taak van de wetgever, een grondwettelijk hof, of ligt de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij de individuele burger?

Het interessante aan dit boek is ongetwijfeld de poging om het grondrechtenconcept niet enkel te benaderen vanuit de positie van het autonome individu, maar ook de sociale gesitueerdheid van de mens als bron van grondrechten te onderzoeken. Zo noemt Gits als derde fundamenteel recht de aanspraak om in gemeenschap te leven. Deze visie kan een tegengewicht bieden voor de tendens om mensenrechten te reduceren tot het privacy – en zelfbeschikkingsdiscours.

Tot slot moet nog worden gezegd dat de uitgebreide bibliografie achteraan het boek een goed overzicht geeft van de Franse en Nederlandse literatuur over dit onderwerp. Het was oubollig en ongeblazen taalgebruik moet de lezer er wel bijnemen.

Stefan Sottiaux

A. HEIDMA, Gids geregistreerd partnerschap, Deventer, Kluwer, 2000, XI + 97 p.

In de reeks «Recht en Praktijk» is vorig jaar een *verbo* geregistreerd partnerschap verschenen. Zelfs nu ook de Nederlandse Eerste Kamer op 19 december 2000 de Wet Openstelling Huwelijk heeft goedgekeurd, blijft een boekje over het onderwerp zinvol. Het geregistreerd partnerschap blijft namelijk minstens voor een periode van vijf jaar (tot 2003) bestaan.

Het is een goed boekje geworden. De auteur bespreekt eerst de wordingsgeschiedenis van de wet (hoofdstuk 1). Voorts komen het sluiten (hoofdstuk 2), de rechtsgevolgen (hoofdstuk 3) en het einde (hoofdstuk 5) van het partnerschap aan bod. Tussendoor (hoofdstuk 4) gaat de auteur in op de positie van kinderen bij geregistreerd partnerschap. A. Heidma besteedt ook aandacht aan het IPR (hoofdstuk 6) en aan het overgangsrecht (hoofdstuk 7). Een

laatste hoofdstuk (hoofdstuk 8) bevat een internationaal rechtsvergelijkend overzicht, waarin ook het Belgische recht aan bod komt, namelijk de wettelijke samenwerking en het Wetsvoorstel S. Vanherstraeten betreffende het geregistreerd partnerschap, *Parl. St. Kamer*, 1999-2000, nr. 412.

Dit boekje is een praktische gids tot de wet en weinig meer dan dat. Het maakt ook geen verdere aanspraken, zodat het in zijn opzet slaagt. Het slaagt daar zelfs goed in: dit boekje biedt snel een goed overzicht van het geregistreerd partnerschap, dankzij een klare structuur en duidelijke taal. Het is een handig werkinstrument voor de praktijk. Voor wie meer zoekt, is er een literatuurlijst opgenomen.

In dit korte bestek is het niet doenbaar het boek systematisch te bespreken. Een vergelijkingspunt met de Belgische wettelijke samenwerking kan volstaan. Het opvallendste aan die vergelijking is de efficiëntie van de Nederlandse aanpak. Anders dan in België, zijn namelijk niet (delen van) individuele bepalingen over het huwelijk, maar hele hoofdstukken daarvan op het geregistreerd partnerschap toepassing verklaard. Die aanpak vermijdt overbodige discussies, bv. over de vraag of het «afgeleide statuut» de staat van de persoon wel raakt. Op andere gebieden, bv. wat het gezag betreft, worden zelfs geheel overkoepelende regelingen ontworpen.

De Belgische wetgever kan uit de Nederlandse evolutie vooral leren dat de «tussenstap» van een geregistreerd partnerschap overbodig is en dat het huwelijk beter meteen wordt opengesteld (zie Wetsvoorstel G. Versnick tot wijziging van de artikelen 144, 162 en 163 B.W., *Parl. St. Kamer*, 1999-2000, nr. 692). Dezelfde inhoud behoort bovendien door dezelfde vlag te worden gedekt. «*What's in a name*» gaat hier niet op, want komt neer op een stigmatisering. De regeling m.b.t. de kinderen kan in eerste instantie van het huwelijk worden losgekoppeld (zie mijn bijdrage in *R.W.*, 2000-2001, 681-686).

Frederik Swennen

Wet reorganisatie openbaar ministerie en instelling landelijk parket. Reeks «dossierkennis», Kluwer, Deventer, 1999, 99 p.

Wie de Belgische gerechtelijke actualiteit volgt, kon de laatste jaren zeker niet klagen over een gebrek aan (berichten over) hervormingen van politie en gerecht. De hervormingsgolf is evenwel geen louter Belgisch fenomeen, zoals ook de zware criminaliteit dat niet is; ook in andere landen staat de efficiëntie van politie en gerecht hoog op de politieke agenda.

Zo trad op 1 juni 1999 in Nederland een wet in werking die de reorganisatie van het openbaar ministerie wettelijk vorm gaf, nl. de wet van 19 april 1999 «tot wijziging van de Wet op de rechterlijke organisatie, het Wetboek van Strafvordering, de Politiewet 1993 en andere wetten (reorganisatie openbaar ministerie en instelling landelijk parket)». Deze wet, die tot stand kwam n.a.v. het wetsvoorstel 25 392, bevat o.m. de wettelijke basis van de nieuwe organisatiestructuur van het Nederlandse openbaar ministerie, met aan het hoofd een «College van procureurs-generaal», dat op landelijk vlak leiding geeft aan het parket.

Het voorliggende werkje bundelt behalve de tekst van de wet enkele belangrijke passussen uit de parlementaire voorbereiding, waardoor men zich op vrij korte tijd een idee kan vormen over de nieuwe structuur van het openbaar ministerie in Nederland.

Steven Van Overbeke

X., De parlementaire onschendbaarheid, Juridische Dienst van de Kamer van volksvertegenwoordigers, Brussel, 2000, 54 p.

X., De parlementaire onverantwoordelijkheid (freedom of speech), Juridische Dienst van de Kamer van volksvertegenwoordigers, Brussel, 2000, 27 p.

Door de Juridische Dienst van de Kamer van volksvertegenwoordiging werden twee handige boekjes uitgegeven waarin een paar, somtijds door elkaar gebruikte begrippen worden besproken, zijnde dat betreffende de parlementaire onschendbaarheid, enerzijds, en de parlementaire onverantwoordelijkheid, anderzijds.

De structuur van de boekjes is volgens een identiek stramen opgebouwd: de aan de beide begrippen ten grondslag liggende beginselen worden eerst op een bevattelijke wijze besproken aan de

hand van een aantal vragen en antwoorden, waarna een beknopte juridische analyse volgt. Het geheel wordt afgerond met een aantal algemene conclusies.

Zo wordt, wat de *parlementaire onschendbaarheid* betreft, erop geattendeerd dat de wijziging van artikel 59 G.W. haar doel niet heeft gemist, aangezien, sinds de inwerkingtreding van de nieuwe regeling, nog geen enkel verzoek tot opheffing van de parlementaire onschendbaarheid bij de Kamer is ingediend. Een andere positieve vaststelling is dat de nieuwe regeling inzake de parlementaire onschendbaarheid volledig werd geïmplementeerd in een omzendbrief van de procureurs-generaal, waaraan trouwens regelmatig wordt gerefereerd in de tekst, en die als bijlage ervan wordt weergegeven, wat toch wel nuttig is.

Wat de *parlementaire onverantwoordelijkheid* betreft, lijkt het enige probleem gelegen te zijn in de evolutieve aard van het begrip «uitoefening van het parlementair mandaat», wat begrijpelijk maakt waarom somtijds stemmen opgaan om parlementsliden meer waarborgen te geven tegen vervolging wegens meningen geuit in de «grijze zone» rond de uitoefening van het parlementair mandaat. Het reglement van de Kamer zou hier volgens de auteurs soelaas kunnen bieden.

In een tijd waarin de complexiteit van onze instellingen en de geringe overzichtelijkheid ervan voor de burger vaak weerkerende klachten zijn, komt het initiatief van de Juridische Dienst van de Kamer om bepaalde kernbegrippen van het parlementaire recht beknopt te bespreken, als zeer geslaagd over. De gerecenseerde boekjes zijn daarenboven in een dermate overzichtelijke stijl gegoten, dat zij voor een ruimer publiek dan uitsluitend juristen of rechtstudenten genietbaar zullen zijn, waarmee niet gezegd is dat we met louter gepopulariseerde uitgaven te maken hebben; we vinden in de boekjes immers voldoende verwijzingen terug naar relevante rechtsleer en rechtspraak, die kunnen bijdragen tot een beter begrip van de behandelde onderwerpen.

Wat trouwens de verwijzingen naar de rechtsleer betreft, kan het hardnekkige schoonheidsfoutje dat bij herhaling opduikt in het boekje over de parlementaire onschendbaarheid (de auteur lijkt mij «Goedertier» zonder bijkomende «e» te zijn), geenszins afbreuk doen aan de verdiensten van de beide werkjes.

Hoe dan ook mag, in het licht van het bovenstaande, worden verhoopt dat de Kamer van volksvertegenwoordigers de reeks «Parlementair recht in kort bestek» verder zal uitbouwen met andere, verhelderende boekjes zoals de gerecenseerde.

M. van Damme

MEDEDELINGEN

Internationale conferentie: Rechten van het kind

Op 20 november 2001 – internationale dag van de rechten van het kind en twaalfde verjaardag van het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind – vindt er een internationale conferentie plaats aan de rechtsfaculteit van de Universiteit Maastricht, met als onderwerp «Developmental and Autonomy Rights of Children; Empowering Children, Caregivers and Communities».

Inlichtingen en inschrijvingen: mevr. Chantal Kuypers c.kuypers@ir.unimaas.nl of tel: 00-31-43/388.3233, of fax 00-31-43/325.7818.

Studiedag: Financiële dienstenverkeer

Op 28 november 2001 organiseren het Belgisch Financieel Forum en de Europese Vereniging voor Bank- en Financieel Recht (AEDBF/EVBFR-Belgium) te Brussel een colloquium over de krachtlijnen van het Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie met betrekking tot het financiële dienstenverkeer en over de vooruitgang die recent werd geboekt inzake de realisatie van het Europese Financial Services Action Plan.

Inlichtingen: J. Deganck, tel: 02/507.68.11 – fax: 02/512.58.61 – email: jd@abb-bvb.be.

Laga, Leterme & Vennoten
[Advocatenkantoor te Kortrijk]

**Laga, Leterme &
Vennoten**

Het advocatenkantoor **Laga, Leterme & Vennoten** telt 28 advocaten en is daarmee uitgegroeid tot een toonaangevend kantoor in Vlaanderen. Het kantoor biedt een kwalitatief hoogstaande full service aan bedrijven, ondernemers en overheden.

Momenteel wensen wij onze praktijk **publiek recht** te versterken met een

Advocaat

(m/v) [met voltooide stage]

Uw profiel

- een reële ervaring in publiek recht;
- een bewezen aandacht voor kwaliteit;
- een bereidheid te publiceren.

Wij bieden u

- de kans om uw ambities waar te maken in een aangename werksfeer tegen een interessante vergoeding.

Interesse?

Aarzel niet en stuur uw kandidatuur, samen met uw CV en begeleidende brief, vandaag nog naar:
Marleen Dedeker - Laga, Leterme & Vennoten
President Kennedypark 8b - 8500 Kortrijk

intersentia

NIEUW

De nieuwe catalogus is er!

De Intersentia-catalogus 2002 zal u verrassen qua inhoud én qua vormgeving. U vindt er alle nieuwe uitgaven duidelijk en overzichtelijk terug, ook dank zij de titel- en auteursregisters.

Onmisbaar voor uw professioneel gebruik en voor de laatste nieuwe uitgaven in uw vakgebied.

Bel 03 680 15 50 voor uw gratis exemplaar

Intersentia nv

Churchillaan 108 | 2900 Schoten
tel 03 680 15 50 | fax 03 658 71 21
mail@intersentia.be | http://www.intersentia.be

intersentia

NIEUW

'OI' redenen om de volledig vernieuwde site van Intersentia te bezoeken !

www.intersentia.be

- U vindt er uiteraard de **catalogus**, die u gratis kan *downloaden*, maar ook uiterst efficiënt *raadplegen* via gesofisticeerde zoeksystemen. U vindt gegarandeerd wat u zoekt in een mum van tijd.
- U kunt heel wat besparen dank zij de maandelijkse **promotieacties**. Elke maand worden diverse uitgaven, enkel en alleen via de site, met interessante *kortingen* aangeboden.
- U vindt voor verschillende uitgaven **gratis actualiseringen** op onze site, in afwachting van de nieuwe uitgave van het boek
- Op de homepage vindt u een up-to-date overzicht van **de meest recente uitgaven**, met een korte beschrijving
- Ook interessante **studiedagen, colloquia en evenementen** in uw vakgebied worden op onze site vermeld

Intersentia nv | Churchillaan 108, 2900 Schoten | tel 03 680 15 50 | fax 03 658 71 21
mail@intersentia.be | http://www.intersentia.be

Geestesgestoorden in het Burgerlijk Recht

F. Swennen

2001 | ISBN 90-5095-158-9 | xxvi + 879 blz. | 123 EUR

Dit boek omvat een grondige studie van de vermogensrechtelijke en de persoonsrechtelijke rechtspositie van geestesgestoorden in het burgerlijk recht. In dit standaardwerk bestudeert Frederik Swennen niet alleen de bestaande wetgeving, hij biedt ook pasklare antwoorden voor de nog omvangrijke hiaten daarin. Dank zij een gedetailleerde inhoudstafel en een zeer uitgewerkt trefwoordenregister vindt u onmiddellijk wat u zoekt.

Het inleidende deel bevat de begintermen van het onderwerp. Wat is een geestesstoornis? Op welke wijze wordt deze door het burgerlijk recht verrekend? De auteur illustreert die verrekening met een gedetailleerde analyse van de voorwaarden voor dwangopneming.

Deel 1 behandelt de vermogensrechtelijke rechtspositie van geestesgestoorden. Veel aandacht gaat daarbij naar de rechtsbescherming van geestesgestoorden over wie geen maatregel van onbekwaamheid is uitgesproken. De auteur bespreekt achtereenvolgens uitvoerig de rechtshandelingen en het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht.

In Deel 2 komt dan de persoonsrechtelijke rechtspositie systematisch aan bod. Eerst gaat de auteur in op de uitoefening van persoonlijkheidsrechten van geestesgestoorden. Hij werkt die uit voor de toelating van medische behandelingen. Vervolgens komt de rechtspositie van de geestesgestoorde in het personen- en familierecht aan bod. Het besluit bevat een aanzet tot eenvormige en globale regeling van de rechtspositie van geestesgestoorden. Dit boek is op de eerste plaats bestemd voor elke juridische beroepsgroep die in de praktijk met geestesgestoorden te maken krijgt: magistratuur, advocatuur, notariaat, O.C.M.W.'s, bank- en verzekeringsinstellingen enz. Ook andere beroepsgroepen - in het bijzonder de medische - kunnen er de nodige gegevens in terugvinden.

Inhoud

INLEIDEND DEEL : Algemene inleiding - De geestesstoornis in de psychopathologie - De geestesstoornis in het recht. De dwangopneming van geesteszieken als voorbeeld van de beperking van deelneming aan het rechtsverkeer.

DEEL 1. DE VERMOGENSRECHTELIJKE RECHTSPOSITIE VAN GEESTESGESTOORDEN

Onderdeel 1. Vermogensrechtelijke rechtshandelingen voor en door geestesgestoorden : Wils- en bekwaamheidsvereisten - Belangenbehartiging door een plaatsvervanger of met de bijstand van een raadsman : vertegenwoordiging, bijstand en machtiging

Onderdeel 2. Het aansprakelijkheidsrecht : Inleiding en plan - Beginselen van het aansprakelijkheidsrecht - Derdenbeschermende correcties - Evaluatie en alternatieven

DEEL 2. DE PERSOONSRECHTELIJKE RECHTSPOSITIE VAN GEESTESGESTOORDEN

Onderdeel 1. De persoonlijkheidsrechten van geestesgestoorden

Sectie 1. Situering van de persoonlijkheidsrechten

Aard van de persoonlijkheidsrechten - Aard van de uitoefening van de persoonlijkheidsrechten

Sectie 2. De uitoefening van de persoonlijkheidsrechten van geestesgestoorden

Wils- en bekwaamheidsvereisten - Belangenbehartiging door een plaatsvervanger of met de bijstand van een raadsman

Sectie 3. Toepassing op medische behandelingen

Wils- en bekwaamheidsvereisten - Belangenbehartiging door een plaatsvervanger of met de bijstand van een raadsman - De dwangbehandeling

Onderdeel 2. De geestesgestoorde en zijn persoonlijke relationele rechtsverhoudingen (personen- en familierecht)

Sectie 1. De relationele handelingen

Wils- en bekwaamheidsvereisten - Belangenbehartiging door een plaatsvervanger of met de bijstand van een raadsman - De derden bij de relationele handeling

Sectie 2. De relationele situaties

De relaties tussen ouders en hun kinderen - De relaties tussen echtgenoten en tussen samenwonenden

DEEL III. BESLUIT

BIJLAGEN

Bestel nu!

Stuur de coupon in een voldoende gefrankeerde envelop terug naar Intersentia Uitgevers nv | Churchillilaan 108 | B-2900 Schoten (Antwerpen) | België

Of fax de coupon naar ++32 (0)3 658 71 21

Of stuur een berichtje naar mail@intersentia.be

ANTWOORDCOUPON

Hebt u vragen? Bel ++32 (0)3 680 15 50

☐ Ja, ik bestel ____ ex. van het boek **Geestesgestoorden in het Burgerlijk Recht** (ISBN 90-5095-158-9) tegen de prijs van 123 EUR per exemplaar. Ik betaal pas na ontvangst van de factuur, die mij samen met mijn bestelling wordt bezorgd.

de heer | mevrouw

naam: _____ voornaam: _____
 firma: _____
 straat: _____ nr.: _____
 postnummer: _____ gemeente: _____
 land: _____
 telefoon: _____ fax: _____
 e-mail: _____ btw: _____
 datum: _____ handtekening: _____

Intersentia nv respecteert uw privacy. De persoonsgegevens die u doorgeeft, mag het gebruiken om u op de hoogte te houden van zijn uitgaven. Wilt u geen commerciële informatie van Intersentia nv? Kruis dan dit vakje aan: ☐ U kunt uw gegevens ook opvragen en laten verbeteren via fax of per brief.

intersentia

1-C-A-R